Yeni Ümit

Dinî İlimler ve Kültür Dergisi YIL: 22 SAYI: 87 OCAK - ŞUBAT - MART 2010
www.yeniumit.com.tr
106702 - 2010/1
FİYATI: 5.00 TL

محمد

Otağın bütün cihan, gönüllerimiz tahtın,
Bir sultanlık kurdun ki Süleyman'dan ileri;
Gıbtaylan anılır göklerde zümrütten bahtın
Hep ışıkla tüllendin doğduğun günden beri.

- Huzur Topluluğu
- Canan ki Bir Melekti, Uçtu
- Yeni Din Görünümlü Hareketlerin Ortaya Çıkış Sebepleri
- Bediüzzaman Darü'l-Hikmet'te
- Doğu Kökenli Bazı Dinsel Düşünce Ve Uygulamalar

huzur TOPLULUĞU

İman ve ümit huzurun ilk şartıdır. Vicdanî yüceliğe erememiş, orada kendi Cennetini kuramamış kimselerin huzurlu olması düşünülemeyeceği gibi, geleceği ümitle bekleyen ve mutlu istikbalin hazlarıyla gönlünde Cennetler kuranların da huzursuzluğu düşünülemez.

Huzur, her mahfilde sözü edilen ve asla vaslına erilemeyen bir mahbub oldu. Esasen bu dert meyhanesinde, daima huzursuzluktan şikâyet edilmiş ve huzur adına türküler söylenmiştir. Ne var ki, her devirde meydana gelen yeni huzursuzluklar, bir evvelki devri aratmış ve "Hayali cihan değer" dedirtmiştir...

Huzur ve huzursuzluk, şimdiye kadar tarihin "gergin" çehresinde, bir gece-gündüz deveranı içinde devredip durmuş, bir türlü izafî çizgiden aydınlığa ve kat'iyete ulaşamamıştır. Nasıl ulaşır ki, burası gerçek huzur ve huzursuzluğun yeri değil; ancak yoludur. İlk mevhibelerini değerlendirenler ve istidat mumlarını tutuşturanlar, iradenin hakkını vermiş, nura ve huzura vâsıl olmuşlardır. Gönül ve vicdanlarında bir aydınlık ve huzura... Var oluş sırrını kavrayamayanlar, melekelerini şer hesabına geliştirenler ve sefil arzularına zebun olanlar ise, karanlığa, ama mutlak karanlığa ve huzursuzluğa maruz kalmışlardır.

İnananlar ve gerçeğin yolunda olanlar için, mutlak huzursuzluk asla bahis mevzuu değildir. Onlar her rahatsızlık ve tedirginliğin arkasında dahi bir ümit ve emniyet bişareti alır ve hâdiseleri gülerek karşılarlar.

İman ve ümit huzurun ilk şartıdır. Vicdanî yüceliğe erememiş, orada kendi Cennetini kuramamış kimselerin huzurlu olması düşünülemeyeceği gibi, geleceği ümitle bekleyen ve mutlu istikbalin hazlarıyla gönlünde Cennetler kuranların da huzursuzluğu düşünülemez.

Bu itibarla, milletçe bütün çırpınışlarımız, insanımızı böyle bir huzur topluluğu hâline getirme istikametinde olmalıdır. Hasis ve sefil duygulardan arınmış, yüce âlemlere doğru pervaz eden bir huzur topluluğu... Asude vicdanlı fertleriyle, emniyet ve saadet gamzeden aileleriyle; sulh ve sükûn vaadeden milletiyle bir huzur topluluğu...

Evet huzur, evvela fertte başlar, ailede küçük bir içtimaî bütünleşmeye ulaşır ve nihayet toplumun bütün kesimlerine hükmedecek hâle gelir.

Öyle ise, iyinin, güzelin, ümit ve emniyetin gelmesini düşünürken de, işe, fertle başlama mecburiyetinde olduğumuzu kat'iyen hatırdan çıkarmamalıyız. Çünkü aileyi oluşturacak o olduğu gibi, topluma rükün ve parça olacak da odur. Parçaları günahlardan müteşekkil bir topluluğun vaadedeceği hiçbir hayır, hiçbir yümün, hiçbir ümit ve saadet yoktur. Bütün hayır ve saadetler, emniyet ve huzurlar, benlik ve şahsiyetin sırlarını kavramış; zihnî ve ruhî derinliğe ermiş fertlerin etrafında hâlelenmektedir. Aynı zamanda böylesine sağlam bir rükün hâline gelen fert, iyi bir aile parçası ve mükemmel bir vatandaş olma hüviyetini de kazanmıştır.

Böylece yüce kamet fertlerden teşekkül eden ailelerin kurdukları yuvalar Cennet köşelerini hatırlatır. Bu saadet ocaklarında, anne-baba ve evlât olma, doğumla başlamadığı gibi ölümle de bitmez. Öteler ve ötelerin ötesi, bu bitmeyen oyun için ışıklarla donatılmış; en iç açıcı renklerle süslendirilmiş bir renk ve ses cümbüşü hâlinde onlara hep yeni sahneler hazırlamaktadır. Onun içindir ki, zaman, o sağlam yapıyı aşındıramadığı gibi, onları birbirine sımsıkı bağlayan hürmet ve şefkati solduramayacaktır. O hane-i "ebed-müddet" devam edip gidecektir. Alabildiğine âhenkli ve rasânetli bu yuva, istikbal vaadeden bir milletin de temel rüknüdür. Millet bu rüknün fazilet ve nezahetiyle varlık gösterir ve derinleşir. Bu kaideyi kaybedince de, bütün hayatiyetini kaybeder. Ailede var olmayan millet, millet olma hüviyetini de yitirmiştir. Bütünüyle sevgi, saygı, dayanışma ve yardımlaşma, milletin itibarî varlığına aileden akseder ve böyle bir millet, milletlerarası muvazenenin, cihan sulh ve salahının şahit ve nâzırı durumuna yükselir; eşya ve hâdiselere hükmeder hâle gelir.

Biz, topyekün nesiller olarak, asırlardan beri beklenen bu ideal cemaati araştırıp durmakta ve böyle bir tekevvüne sebebiyet vereceğini zannettiğimiz her çareyi kurcalamaktayız. Kim bilir, bu yolda daha ne kadar zaman çırpınıp duracağız.

Bu topluma ait, yapı taşlarındaki tenasüp, terbiyedeki vahdet ve gönüllerdeki diğergâmlık hissi, parçaları öylesine sımsıkı birbirine bağlar ki, bir hücredeki ızdırap, bütün organizmada derin bir inilti meydana getirir; parçalarda hâsıl olan haz dahi, aynı uzuvlarda lezzetlere vesile olur.

Böyle bir toplulukta, tebaa, devleti ve rical-i devleti omuzlarında taşır. Devlet ve rical-i devlet de, tebaanın fahrî hizmetçiliğini yapar; merhametli bir çoban, şefkatli bir baba gibi, saadet ve hazlarını, güttüğü ve yeddiğinin saadet ve huzurunda bulur.

Böyle bir toplulukta, patron işçinin yanındadır; yemesinde, giymesinde ve meşru bütün isteklerinde.. bir aile efradı gibi, yediğinden yedirir, giydiğinden giydirir ve tâkatinin fevkinde iş tahmil etmez. İşçi ise, o da işin ve işverenin yanında; servet ve patron düşmanlığından uzak, sa'yin ve gayretin misali olma yolundadır. İşin en iyisini yaparken, kan-ter içinde cehdedip boğuşurken, yüceler âleminde kendisine alkış tutulduğunu ve Hak katında tebcil ve takdir edildiğini bilir, yaptığı her şeyi gönül hoşnutluğu içinde yapar.

Böyle bir toplulukta bütün müesseseleriyle maarif, fazilet duygusunu geliştirir; sevgi ve mürüvvet kapılarını açar; nesline, insanlığa şefkati ve herkesle anlaşıp uzlaşmayı öğretir. Onu, merhametsiz emellerden, süflî duygulardan, insanlık için yüzkarası olmaktan ve her türlü hoyratlıktan korur; bilhassa mukaddes mefhumlarına karşı saygılı yetiştirir. Ve nihayet böyle bir toplulukta, adliye, adalet felsefesiyle hükmeder; zalimin, mütecavizin takipçisi, masumun ve mazlumun hamisi olur.

Biz, topyekün nesiller olarak, asırlardan beri beklenen bu ideal cemaati araştırıp durmakta ve böyle bir tekevvüne sebebiyet vereceğini zannettiğimiz her çareyi kurcalamaktayız. Kim bilir, bu yolda daha ne kadar zaman çırpınıp duracağız.

Prof. Dr. Suat YILDIRIM *

Ocak / Şubat / Mart - 2010 / 87

CANAN Kİ
Bir Melekti, Uçtu

Halkımız Canan Hoca'yı muhteşem bir katılımla aslî vatanına teşyi etti. Bu öyle bir uğurlama idi ki, Ahmet Turan Alkan gibi bir edibimize 'Canan'ın Cenazesinde' başlıklı makaleyi yazdırdı: 'Kimse hareket etmediği hâlde yüzlerce elin binlerce parmağından aldığı küçük dokunuşlarla tabut eller üzerinde uçar gibi, kayar gibi, yüzer gibi hareket ediyor.' tasvirini yaptırttı. Milletimiz onun kadrini sadece seng-i musallâda bilmedi. Hayatında da onu takdir etti. Fakat cenaze namazında on bin kadar mümin toplu şehadetlerini fezaya yükselterek bu takdiri daha görkemli bir tarzda dile getirdi. İlâhiyat Fakültesi'nin içi, üst mahfilleri ve avlusu tamamen dolduğu gibi cemaatin bir kısmı Fakülte bahçesine de taştı. Bu camide galiba ilk defa, cenazeyi mihraba yakın bir yere taşıyarak namazını edaya mecbur kaldık.

Herkesten önce Başbakanımız Sayın R. Tayyip Erdoğan, cenaze merasiminden önceki akşam vefat haberi üzerine hocamızın faziletini özetleyen yazılı bir açıklama ile, milletimizi temsilen taziyette bulundu. Cumhurbaşkanımız Sayın Abdullah Gül ertesi gün telefonla başsağlığı diledi. Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Kadir Topbaş, âdeta bütün İstanbul adına cenaze namazında hazır bulundu. Çünkü o, takdir edilip edilmediğine bakmaksızın, ömrünü ilme, irfana vermesinin yanında, İslâm'ın güzelliklerini topluma yaymaya çalıştı. Davet edildiği her hayırlı toplantıya icabet ederek katkıda bulundu. Halkımız da onun kadrini bildiğini gösterdi. Milletine tercüman olan bir yönetimin olması ne güzel bir şey! Mesele sevilen bir akademisyenin büyük bir teveccühe mazhar olup olmaması değil. Önemli olan, İbrahim Canan Bey gibi zâtların ilimlerinin ve hizmetlerinin toplumda makes bulması ve bu teveccühün, böyle bir kabulün bir göstergesi olmasıdır.

> Zeki, çalışkan, zamanını çok iyi değerlendiren bir insandı. Bu konudaki titizliği kütüphanelerimize 'İslâm'da Zaman Tanzimi' adlı çok yararlı bir kitap kazandırdı.

Onun beklenmedik vefatı, hayatla ölüm arasında mesafenin olmadığını, bir ânda insanın âhirete geçebileceği gerçeğini göstermekle, insanlara etkili bir hatırlatmada bulundu. Bir perde aralayıp âhirete geçmiş oluyorsunuz, hepsi bu kadar! Âni ölümü, şu yönden de bir hayır ihtiva ediyor: Canan Hoca yetmiş yaşına rağmen, kendisini âdeta otuzunda hissediyordu. Öylesine dinç, hayat dolu, zengin bir programı olan biri idi. Ama bu program şahsı veya ailesi ile ilgili değildi. Gevşeme, yaşlanma şöyle dursun, 'yoruldum, biraz dinleneyim' arzusu bile yanına yanaşamadan emanetini teslim edip göklere uçtu. Bana öyle geliyor ki berzah aleminde de, bir şekilde faaliyetine devam etmektedir. Nahiv ilmi öğrenirken vefat eden bir medrese talebesine kabirde Münker ve Nekir gelip: "Men Rabbüke?" (Rabbin kim?) diye soruncа: "Men" mübteda, "Rabbüke" ise onun haberidir. Sormak istiyorsanız bari daha zor bir süal sorunuz" diye cevap verdiği söylenir. Hükmen şehid olan o talebe, hayatının devam etmekte olduğunu bildiğinden böylece o melekleri tebessüm ettirdiği gibi, yorulmaz bir ilim tâlibi olan İbrahim Canan'ın da benzeri bir tecellîye mazhar olarak rahmet-i ilâhiyyeyi tebessüme getirmesi uzak bir ihtimal değildir.

Zeki, çalışkan, zamanını çok iyi değerlendiren bir insandı. Bu konudaki titizliği kütüphanelerimize İslâm'da Zaman Tanzimi adlı çok yararlı bir kitap kazandırdı. 'Vakit

nakittir' atasözünü eksik bulur, 'vakitle nakit kazanılır, ama nakit kaybedilen vakti geri getiremez' derdi. Sabırlı, azimli, ümit dolu idi. Dindarlar aleyhindeki 28 Şubat süreci denilen baskı dönemi onu şu düşünceye sevk etti: Bu olay, sadece Türkiye'deki bazı yetkililerin işi değil. Sürecin, görünmeyen tarafında, ülkemizin Müslüman kimliği ile ilerlemesine karşı olan bazı dış mihrakler rol almaktadır. Onlar milletimizin; devletiyle, ordusuyla, adliyesiyle arasını bozma hesapları ile, bu mekanizmalar içinde yer alan bazı kişilerin vehimlerini harekete geçirip, çeşitli vesveselerle onlara yanlışlıklar yaptırmaktadırlar. Oysa milletimiz tarihinde bu kurumlarla karşılıklı güven içinde olarak yükselmişti. Geride böyle büyük bir plân olduğundan Müslümanların daha zor şartlara da hazırlıklı olmaları lâzım. Kur'ân-ı Kerîm'e ve hadîs-i şerîflere dayanarak o zor şartlarda Müslümanların dinî değerlerini nasıl muhafaza edebileceklerine dair işaretler aramaya başladı. Onun önemli prensiplerinden biri de şu idi: İnsanlara kudsî kaynaklara dayanarak yol göstermek gerekir. Şahsî otoritemizden çıkan öneriler şahsımızın gücü kadar iş yapar. Kudsî kaynaklardan delil göstermezsek insanımız 'Bu adam kafadan atıyor.' şeklinde değerlendirir ve onları yerine getirme hususunda içinde bir yaptırım gücü bulmaz'. Bu yoğunlaşması Aile İçi Eğitim adlı pek önemli bir kitap kazanmamıza vesile oldu. Yunus Sûresi'nin 87. âyetinden yola çıkarak en şiddetli baskılar altında bile aile ocağının bir hayat merkezi olarak nasıl bir eğitim tezgâhı hâlinde işleyebileceğini âyetler, hadîsler ve tarihî örneklerle ortaya koydu.

Âyet ve hadîslere (nakle) bağlı kalarak dinî nasları makul yorumlara kavuşturmak, böylece Müslümanların çağdaş poblemlerine bu kaynaklardan çözümler bulmaya çalışmak, onun hayatının başlıca gayesi oldu. Gerçekten, bu plânı uygulamada dikkate değer bir maharet gösterdi. Onun içindir ki kırktan fazla kitabı, çok sayıda makale, konferans ve bildirilerinin tamamı yayımlandı. Rafta kalacak çalışmalar yapmadı. Hayatla, aktüel konularla yakından ilgilendiği için, yazdıkları toplumumuzda karşılık buldu. Kitapları defalarca basıldı. Tükenenlerin eksikliği kendini hissettirdiğinden basımları yenilendi, kitap piyasasında devamlı bulunan kitaplardan oldu. Kütüb-i Sitte Tercümesi 1988'den itibaren üç yüz bin nüshadan fazla basıldı. Birçok Müslüman Türk'ün başlıca kaynak eserleri arasında yerini aldı. Bu eser Abdurrahman İbn Deyba'nın (Ö.1537) Teysiru'l-Vusul adlı eserinin tercüme ve açıklamasıdır. Kitap tekrarlar çıkarıldıktan sonra en muteber altı kitapta yer alan 5.651 hadîs ihtiva etmektedir. İbrahim Canan bu hadîsleri tercüme etmekle yetinmeyip onları çağdaş Türk okuyucusunun anlayacağı şekilde açıklamıştır. Böylece 18 ciltlik bir Hadis Ansiklopedisi meydana gelmiştir.

Onun başta gelen feyiz kaynağı, dinamiği Bediüzzaman Said Nursi ve onun Risale-i Nur Külliyatı'dır. Lise öğrencisi iken tanıdığı bu Külliyata, hayatının sonuna kadar, elli yıldan fazla bir zaman vefa gösterdi. Okuyarak, okutarak bu eserlerden insanları yararlandırmaya çalıştı. Onun bu tutumunda, vefanın çok ötesinde, çok önemli bir sebep aramak gerekirdi. Bu Müceddidin, ülkemiz, hattâ bütün Müslümanlar ve insanlık için, Kur'ân'dan kaynaklanan kurtarıcı fikirleri vardı. Bu satırların yazarı olarak Vefatının 49. Yılında Bediüzzaman'la Helâlleşme (Zaman Gaz. 23 Mart 2009) adlı âcizane makalemde dile getirdiğim ihtiyaç, milletimizin ekseriyetindeki kolektif bir duygu olması itibariyle, aynı yıl içinde, en yüksek temsil makamı tarafından dile getirildi. Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk defa bir başbakan: "Bediüzzaman olmazsa Türkiyenin mâneviyatı eksik kalır." dedi. 85 senelik bir zulme son verme ihtiyacını, âdeta milletimiz adına ikrar ederek Sayın Erdoğan tarihî bir görev yaptı. Cumhuriyet kurulmadan önce, başkanlığını Mustafa Kemal (Atatürk)'ün yaptığı TBMM, İstiklâl Savaşını desteklemesi sebebiyle 9 Kasım 1922'de onu Ankara'ya davet etmiş, Mecliste resmî karşılama merasimi yapılmış, Kürsüye davet edilerek konuşma yaptırılmıştı. (Bu tarihi taşıyan Meclis Tutanaklarına bakılabilir). İbrahim Canan Risale-i Nur hakkında İslâm Âleminin Ana Meselelerine Bediüzzaman'dan Çözümler başlıklı müstakil bir inceleme yayımladı. Fakat hemen bütün eserlerinde, Bediüzzaman'dan öğrendiği Kur'ânî ve Nebevî bakışın parıltıları görünür. Üstadının "Fihriste-i Efkârımdır" adlı 23 Mart 1909 tarihli makalesinde özetlediği tecdit programını Bediüzzaman'ın Fikri Programı Üzerine Bir Analiz kitabında tahlil edip açıkladı. Mesele, İbrahim Canan'ın bir meşrebe takılmasına indirgenirse çok büyük bir yanlışlık yapılır. Sadece kitap ismine bakarak bu hataya düşenler olabilir. Ama kitabı okuduktan sonra diyecekleri varsa, bunlar elbette tartışılabilir. Nitekim Nursi'nin eserlerini de önyargısız okuyanlar, onun fikrî değerini takdir etmekten geri kalmamaktadır.

Bütün Türkiye'de hattâ dış ülkelerin de birçoğunda tanınan İbrahim Canan, pek sade yaşayan, öyle mütevazı, çevresindekilerle ilgilenen, mütebessim bir insan idi ki, kendisini ilk defa görenleri onun bu yapısı hayrete düşürür, ardından bu his, hayranlığa dönüşürdü. Onunla elli yıl süren arkadaşlığımda ondan incinmedim ve onu incitmedim. Peygamber Efendimiz'in (asm) tavsiyesini uygulama iştiyakı, Cenâb-ı Allah'ın Canan ailesine yedi çocuk lutf etmesine vesile oldu. Bunların hepsini İmam-Hatip liselerinden mezun ettirerek üniversitelerde okuttu. Fedakâr, dirayetli bir öğretmen olan –fakat öğretmenliğini kendi çocuklarına has kılmaya mecbur kalan- eşi ile beraber, onları güzel bir şekilde yetiştirdi. Bir akademi ve matbaa gibi işleyen bu evde anne ve çocuklar,

eserlerin dizgi, tashih gibi aşamalarında da hep pay sahibi oldular. İbrahim Bey onların bu faziletlerini çeşitli yerlerde dile getirmiş, meselâ 'Aile İçi Eğitim' gibi kitaplarının önsözlerinde yazı ile tescil etmişti. Aile içi iletişim ve sohbetin önemini hem eserlerinde vurgulamış, hem de hayatında uygulamıştı.

Ömrünü hadîsleri öğrenmeye, anlatmaya ve tatbike vermiş bu zât, İslâmî alandaki hizmetleri bütün Türkiye'ye ve dünyaya yayılmış olan Fethullah Gülen Hoca Efendi'yi gözden uzak tutamazdı. Uzak tutma şöyle dursun, onun ilmi ve hizmeti hakkında kalbi büyük bir takdirle dolu idi. Fethullah Gülen'in Sünnet Anlayışı adlı bir kitapla, onun Hadîs ilmindeki vukufunu, hadîsleri nasıl işlevsel (fonksiyonel) kıldığını ortaya koydu. Bu dostunu senelerce bekledikten sonra dönmediğini görünce vefatından iki ay kadar önce Amerika'ya gidip onu ziyaret etmiş, orada on beş gün kalmıştı. Amerika'nın bazı şehirlerinde konferanslar ve sohbetler yapmış, döndükten sonra: "Hoca Efendi'nin oradaki hizmetlerini işiterek onlar hakkında bir fikir edinmiştim. Ama işleri yerinde görünce, tasavvurumun çok ötesinde güzel işler yapıldığını gördüm." demişti. Başka bir arkadaşa şu temennisini ifade etmiş: 'Ben yabancı dil olarak Fransızca ile ömrümü geçirdim. Ama dünya ile iletişim kurmak için İngilizce gerekli imiş. Onun için bu dili öğrenmeye başlamak istiyorum." On seneden fazla bir zamandır görüşemediği Fethullah Gülen'e farkında olmaksızın, sevk-i ilâhî ile sanki bir veda için gitmiş oldu. Sayın Fethullah Gülen, kendi eserlerini hadîs ilmi açısından inceleyen kitabından ötürü, ona bir teşekkür mektubu yazmak ister. Mektubunda şu iç mücadelesini dile getirir: "Yazsam, hakkımdaki takdir ifadelerini kabul etmiş olacaktım. Yazmasam nankörlük yapmış olacaktım. Ama sonunda nankörlük etmemek için yazmaya karar verdim" deyip, kendi hazm-ı nefs ve tevazuunu, Prof. Canan'ın ise faziletinin derecesini özetleyen güzel bir mektup gönderir. Vefatından yirmi gün kadar önce Ramazan bayramında ziyaret ettiğimde evinde bu mektubu beraber okumuştuk.

Makale için öngörülen hacim sınırını aşmak üzere iken, bazı güzelliklere vesile olacağını düşündüğüm birkaç hatırasını değerli okurlarımla paylaşmak istiyorum. Yaklaşık on iki yıl önce İbrahim Bey, bir toplantıya katılmak üzere, ailesiyle Ankara'ya gitmişti. Özel arabasıyla gece yolculuğu yapıyordu. Gece yarısından sonra Bolu Dağı Kaynaşlı civarında kaza vâki olmuş, bariyere vurmuş. Allah'ın lütfu ile canlarına zarar gelmemiş. Bir otobüsle, hanımı ile yanındaki çocuklarını Ankara'ya gönderip kendisi arabanın yanında çekici beklemiş. Arabayı gönderdikten sonra bir otobüsle Ankara'ya, doğruca toplantı yerine yetişmiş. Toplantı sonunda durumdan haberdar olan arkadaşları hayrette kalmış. Bunca badireyi geçirdikten sonra, sadmenin tesiri ve az da olsa zedelenmesine rağmen beklendiği yere vaktinde gelmiş. Prof. Dr. Şerif Ali Tekalan: "İbrahim Canan Hocamız, lisan-ı hâliyle o gün bize unutulmaz bir ders verdi." diye bunu bana anlatmıştı.

Âhirete veya dünyaya faydası olmayan malayani işlerden ve konuşmalardan vaktini çok kıskanırdı. Hattâ bunun da ötesinde hayatın bitmek bilmeyen gerekleri, çocukların giyim, okul işleri, taksit, vergi ödemeleri, hastaneleri dolaşma, kitap basım ve yayınını takip etme, eşya alım ve tamirleri gibi, aile reisinin geniş zaman harcamasına sebep olan durumlar kendisini, tahmin edilemeyecek kadar üzerdi. Bir gün bunlardan hayli bunaldığı bir ânda kendisine dedim ki: "Bunlardan sıkılmamız, bu işleri hayatın dışında düşünmemizden ileri geliyor. Sırf ilim ve hizmet için çalışmak gerekirken, bunlar ayağımıza takılıp bizi uğraştırıyorlar, diye kendi kendimizi yiyoruz. Oysa bunları hayatın dışında görmeyip, hayatımızın ayrılmaz parçaları düşünürsek daha rahat ederiz". Güya kendimi ve onu teselli için söylediğim bu söz, o esnada kendisini bayağı rahatlattı. Ama sonra bu bakışı ciddiye alıp almadığını pek bilmiyorum.

İbrahim Bey hakkında karaladığım bu yazımın, en önemli gördüğüm kısmını sona bıraktım. Onun çok önem verdiği bir "Aile Vakfı" projesi vardı. Projesini ayrıntılı hâle getirmiş, birkaç yerde sunumunu yapmıştı. Gençleri aile kurmaya hazırlama, onlara sorumluluk şuurunu aşılama, hayatın gayesini anlatma, mesken seçimi, evlerin fizikî nitelikleri, aile içinde eşlerin birbirlerine ve çocuklarına davranışlarını iyileştirme, büyükanne ve büyük babanın konumları, aile bağlarını güçlendirecek hususlar, ailenin öğretmekle sorumlu olduğu şeyler, çocukları hayata hazırlama, eşler arası ihtilafta yapılması gerekenler vb. şeyleri kapsayan bu projeyi mahdut yerlerde açılan kurslar hâlinde değil, en küçük yerleşim birimlerine kadar yayılan pek geniş bir ağ hâlinde düşünüyordu. Bunun uygulanması güçlü bir finans, geniş ve liyakatli bir kadro gerektiriyordu. Ama tatbik edilemeyecek bir proje değildi. Bu konuda faydalı olabileceğini umduğum birkaç kişiye, kendisini teşvik edip konuyu sunmasını sağladım. Dinleyenler sonunda "Güzel, fakat diğer işlerimizin yanında böyle bir yükü üstlenmemiz çok zor." anlamında sözler söylediler. "Küçük çapta bir pilot uygulama ile başlatalım." diyen oldu. Buna da razı olup bir başlangıç yaptı. Katılanlar iyi sonuç alıp takdirlerini bildirdiler. Ama mârifeti geliştiren bir iltifat olmayınca, vakıf ibtidaya geçmedi. Bu işi gerçekleştirebilecek kadronun, "diğer işlerinin yanında bunu da yüklenme" imkânı bulabilecekleri günlerin geleceğini ümid edelim. Vefatla kapanmayan üç hayır kapısından hepsinde eserler bırakan bu güzel insanı Rabbimiz rahmetine gark etsin ve bu önemli projesinin hayata geçirilmesini de rahmetiyle lutfetsin.

* Marmara Üniv. İlâhiyat Fak. E. Öğrt. Üyesi.
syildirim@yeniumit.com.tr

Doç. Dr. Ayhan TEKİNEŞ *

Ocak / Şubat / Mart - 2010 / 87

Bizim dünyamızın muasır ülkeler seviyesine ulaşamaması ve bir türlü beklenen rönesansı gerçekleştirememesi, ülkenin coğrafî konumundan, imkânların eksikliğinden, insanımızın kabiliyetsizliğinden değil; yenilenme esprisinin kavranamayışından, düşünce eksikliğinden, ilim aşkının, hakikat aşkının yerini, şablonculuğun almasından kaynaklanmaktadır.

Bizim Rönesans'ımız

Tarihteki büyük değişimlerin birçoğu İlâhî vahiy ile şekillenmiştir. Vahiy, insanın elinden tutup yol göstermiş ve yeni bir hamle gücü aşılamıştır. Vahiyle bağların koparıldığı zaman dilimlerinde ise ya kaba kuvvet hükmetmiş veya insanoğlu aklın gölgesinde yol almaya çalışmıştır. Akıl, hakikati tek yönlü olarak kavradığından felsefenin hâkim olduğu çağlar, insanoğluna saadet getirmemiştir. Vahiy bir kutupta akıl bir kutupta gibi görünse de, gerçekte insan benliği İlâhî olanla çatışmaya çalışmıştır yüz yıllar boyunca. Yeryüzü ile gökyüzü arasındadır rekabet. İnsanın dünyevî arzularını gaye hâline getirmesi ve âhireti unutması ve bilerek, isteyerek dünyevî olanı tercih etmesidir gerçek problem.

İnsanlık tarihinde aklın, vahyin gölgesine sığındığı altın çağlar yaşandığı gibi, aklın tek başına hakikati bulmak için büyük gayret sarf ettiği, cidarlarını zorladığı dönemler de olmuştur. Antik Yunan ve Rönesans dönemleri insanlık tarihinde akıl ve felsefenin hükmettiği zaman dilimleri olarak yerini almıştır. Hür düşüncenin önünün açılması, bilgi ve sanatın değer kazanmasıyla bu dönemlerde tek yönlü de olsa önemli atılımlar yaşanmıştır. Ancak metafiziği ihmal etmiş ve ruh ufkundan yoksun bu atılımlar, insanlık için mutluluk yerine acı ve keder getirmiştir.

Geçmişte vahyin aydınlığında yaşanmış altın çağlar da olmuştur. Bu altın çağların en parlaklarından birisi de İslâm'ın ilk üç asrında yaşanmıştır. Batılı bazı yazarların "İslâm Rönesans'ı" diye andıkları bu dönemle Batı Rönesans'ı arasında karşılaştırmalar yapılabilir. Ancak gelecekte –Cenâb-ı Hakk'ın lütfu ile- inşâ edilmesi düşünülen İslâm Rönesans'ı ile Batı Rönesans'ının karşı-

laştırılması aynı hataların tekrarlanmaması ve farkların açık bir şekilde ortaya konulması açısından kanaatimizce daha önemlidir. Bu makalede muhterem Fethullah Gülen'in ümit ettiği gelecekteki İslâm Rönesans'ına ilişkin görüşleri Batı Rönesans'ı ile karşılaştırılarak ele alınacaktır.

Rönesans

Antik Yunan, akıl ve felsefe ile Roma ise kuvvet ve zorbalık ile temayüz etmiştir. Her ikisinin ortak noktası ise insanı, kuvveti, zevk ve sefahati merkeze almalarıdır. Onların ruhu 1330 ile 1630 yüzyılları arasında Avrupa'da âdeta yeniden canlanmış ve daha sonrakilerin Rönesans diye adlandırdıkları bir hareket başlamıştır. Rönesans, yeniden doğuş anlamındadır. Kelimenin çağrıştırdığı mânâdan da anlaşılacağı üzere bu hareketle geçmişte yaşanmış parlak bir dönemin yeniden doğuşu ve yeni bir kültürün ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

Modern Batı'nın temellerinin atıldığı Rönesans ile Avrupa orta çağı arasındaki en önemli fark, her iki dönemin insan telâkkilerindedir. Rönesans ile birlikte insan merkezcilik yani hümanist düşünce güçlenmiş; insanın ilâhî olanla bağı koparılarak yalnızca dünya hayatındaki mutluluğu ön plâna çıkarılmıştır. Bunun neticesinde irade ve aksiyon önem kazanmıştır. Modern Avrupa kültürünün temeli olan bu insan tipinin yeniden doğuşu, Rönesans'ın en karakteristik yanlarından birisidir. Hattâ bazı tarihçiler, Rönesans'ı bir dönem olarak değil bir zihniyet değişimi ve yeni bir insan ve toplumun doğuşu olarak değerlendirmişlerdir. Onlara göre Rönesans'la birlikte burjuva sınıfı ortaya çıkmış, bir mânâda yeni bir insan ve toplum doğmuştur.

Yine bu dönemin özelliklerinden birisi de Batı'da hesaplama ruhunun gelişmesi; kâinatı ölçme ve kontrol etme arzusunun güçlenmesidir. Bunun neticesinde, gözlem ve deneycilik ön plâna çıkmış, akılcılık ve eleştiri düşüncesi gelişmiştir. Müslümanların kullanıp geliştirdiği sayı sistemi ve matematik alınmış, Müslüman ilim adamlarının deney ve gözleme dayalı araştırma metotları benimsenmiştir. Daha önceden Batı'ya intikal etmiş olan pusula, usturlâp ve saat gibi mekanik âletlerin geliştirilmesi neticesinde astronomi, denizcilik ve mekanik alanında yeni keşiflerin önü açılmıştır.

Şehirlerin kalabalıklaşıp ticaretin büyümesi, hesaba duyulan ihtiyacı artırmış; Müslümanlardan öğrenilen sayı sistemi ile muhasebe kayıtlarının daha kolay tutulması ticareti kolaylaştırmıştır. Bütün bunların sonucunda sayma ve hesaplama önem kazanmıştır. Halk için yazılmış matematik ve hesap kitaplarının basılıp çoğaltılmasıyla birlikte de bu yeni temayüller halkın düşünce biçimini değiştirmiştir.

Allah Teâlâ, insanlara dünya ve ukbâ mutluluğunu kazanmaları için peygamberler göndermiştir. Peygamberler (aleyhimüsselâm) ile birlikte dünya tarihinde hem maddî hem de mânevî alanda büyük değişimler ve yenilenmeler yaşanmıştır. İslâm'ın gelişi ile birlikte insanlık tarihinde o âna kadar gerçekleşen gelişme ikiye katlanmıştır.

Rönesans döneminde bilgi önem kazanmış, matbaanın bulunması ile birlikte de bilginin geniş kitlelere yayılması mümkün olmuştur. Bunlara bağlı olarak dil ve edebiyatta farklılıklar ortaya çıkmış; dil ile gerçeklik arasındaki ilişki sorgulanmaya başlanmıştır. Reform hareketleri sonucunda İncil Almancaya tercüme edilmiş, böylece mahallî diller önem kazanmış, bilgi kilisenin ve din adamlarının tekelinden çıkmıştır. Kâğıt ve matbaanın yaygınlaşması ve Lâtince dışındaki dillerin önem kazanması ile birlikte çeşitli dillerde eserler yayımlanmaya başlamış, okuma-yazma yaygınlaşmış ve bilgi halka mâl olmuştur.

Rönesans düşüncesi, sanat eserlerinde yenilenme ve bazı sanat eserlerinin taklitlerinin yapılması ve çoğaltılması ile birlikte önce İtalya'daki şehir devletlerinde başlamış, daha sonra hızla bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Rönesans düşüncesinin başlangıçta resim, heykel ve mimarî gibi sanat eserlerinde ortaya çıkması bu düşüncenin temelde madde eksenli olduğunun bir göstergesidir. Maddî refahın temini ve eşyaya şekil verme düşüncesine bağlı geliştiği için Rönesans akımı, fizik âlemi, tabiatı, şehirleri ve insanı hep maddî yönleri itibarıyla ele almıştır. Rönesans'ı bilim alanında gerçekleşen büyük dönüşüm ve endüstri devrimi izlemiştir. Böylece Batı dünyasının temelleri hep madde eksenli olarak gelişmiştir. Modern Batı'nın hayat felsefesinde refah ana gaye olmuş; iktisadî kalkınmayı temin için her yol denenmiş; bu uğurda başka ülkeler sömürge hâline getirilmiştir. Zenginliğin artması ile birlikte ilim düşüncesi inkişaf etmiş, teknik ilerleme temin edilerek, modernizmin hâkimiyeti perçinlenmiştir.

İslâm'ın Altın Çağları

Allah Teâlâ, insanlara dünya ve ukbâ mutluluğunu kazanmaları için peygamberler göndermiştir. Peygamberler (aleyhimüsselâm) ile birlikte dünya tarihinde hem maddî hem de mânevî alanda büyük değişimler ve yenilenmeler yaşanmıştır. İslâm'ın gelişi ile birlikte insanlık tarihinde o

âna kadar gerçekleşen gelişme ikiye katlanmıştır. Saadet Asrı diye adlandırılan bu dönemde, Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm ile kâinatın, insanın ve hayatın hakikatini açıklamış; insanlara eşya ve hâdiseleri gerçek anlamlarıyla anlayıp yorumlama yollarını göstermiştir. İnsan, hem bedeni hem de ruhu ile bir bütün olarak muhatap alınarak fıtrata uygun bir medeniyet inşasının yolları açılmıştır. Kur'ân'ın yazılması, cem edilmesi, çoğaltılması ve öğretilmesi esnasında birçok sahabi yazıyı, kitap mefhumunu ve yazılı metinlerin nasıl çoğaltılacağını ve yorumlanacağını öğrenmiştir. İlim, toplumun belirli bir kesimi ile sınırlı kalmamış, toplum âdeta yeni indirilen âyet ve sûreleri öğrenmek için seferber olmuştur.

Müslümanlar fetih hareketleri ile birlikte çevreye açılınca ilim zihniyetlerini, kurdukları şehirlere yansıtmışlardır. Şehirlere hem ibadet hem de ilim merkezi olacak mescitler inşâ etmişlerdir. Yeni kurulan Kûfe gibi İslâm şehirlerindeki camilerin her bir köşesinde hattâ her bir direğin dibinde ilim halkaları kurulmuş; toplumun her kesiminin derslere katılıp istifadesi hedeflenmiştir. İnsanlara ilim ve öğrenme aşkı aşılanmış; her fert ilmî faaliyetlere iştirak etmiştir. Böylece kabiliyetler inkişaf etmiş, ilim talebinde içtimaî bir heyecan yakalanmıştır. Devlet başkanlarının da büyük bir aşkla katıldıkları bu ilim faaliyetleri toplumun nazarında o kadar itibar kazanmıştır ki ünlü Abbasi Halifesi Harun er-Reşid evine gelip *el-Muvattâ* adlı kitabını kendisine okuması için İmam Mâlik Hazretleri'ne (ö. 179/795) ricada bulunduğunda İmam Mâlik, "İlim ayağa gitmez, ilmin yanına gidilir." diyerek sultanın isteğini kabul etmemiştir.

Müslümanlar farklı kültür coğrafyalarından öğrendikleri bilgileri kısa zamanda özümseyip, benimsemişlerdir. Lakin hiçbir teknik âleti ve kültür mirasını olduğu gibi kabul etmemişlerdir. Batılı bir araştırmacı Müslüman ilim adamlarının öğrenme aşkını, "Onlar, hayrete şâyân bir tarafsızlıkla ve hiçbir otoritenin cazibesine kapılmadan veya ondan çekinmeden, elde ettikleri yabancı bilgilerin neticelerini derhâl kontrole başlayıp hatalarını düzelttikten sonra bunların üzerine yeni inşaata koyuldular." sözleriyle dile getirmiştir. Meselâ hicrî 156 yılında Bağdat'a gelen Hintli bir matematikçiden Hint sayılarını ve astronomisini öğrenen Müslümanlar, matematiği ve astronomiyi hızla geliştirmişlerdir. Namaz vakitlerinin düzenlenmesi, ayların tespiti, kıble yönünün araştırılması zarureti, vergi miktarlarını ve miras paylarını doğru ve pratik hesaplama arzusu Müslümanların kısa zamanda astronomi ve matematikte ilerlemelerini temin etmiş; saat, pusula ve usturlap gibi günlük hayatlarında kullanabilecekleri aletlerin keşfini ve geliştirilmesini hızlandırmıştır.

İlk üç asırda İslâm dünyasında bilginin derlenmesi ve sistemli hâle getirilmesi yolunda atılan adımlar neticesinde hicrî ikinci ve üçüncü yüzyıldan itibaren farklı ilim branşları inkişaf etmiştir. Fıkıh, hadîs, tefsir, tasavvuf ve kelâm gibi İslâmî ilimlerin farklı dallarındaki temel eserlerin en önemlileri 3. ve 4. yüzyıllarda kaleme alınmıştır. Hattâ 3. ve 5. yüzyıllar arasında telif edilen matematik, kimya, tıp, astronomi ve kültür tarihine yönelik eserler daha sonraki yüzyıllarda Doğulu ve Batılı ilim adamlarına yüzyıllar boyunca ışık tutmuştur.

Bizim Dünyamıza Doğru

Muhterem Fethullah Gülen Hocaefendi, gelecekte gerçekleşeceğini umut ettiği altın çağı, *Ruhumuzun Heykelini Dikerken* ve *Kendi Dünyamıza Doğru* adlı kitapları başta olmak üzere diğer eserlerinde anlatmış ve gelecekteki bu aydınlık dönemi "Bizim Rönesansımız" şeklinde nitelendirmiştir. Bu ifade ile o, muhtemelen tarihî seyri içinde farklı coğrafyalarda ortaya çıkmış değişim ve yeniden yapılanma dönemlerinin karşılaştırılması zaruretine ve gelecekteki altın çağların bize ait renk ve desenleri taşıyan farklı bir dönem olacağına işaret etmiştir. *"Geçmişte hep çağının çok çok önünde yürümüş bizim dünyamız, geçici bir aradan sonra yeniden bütün aydınlık ruh ve dimağları harekete geçirerek, bir ikinci veya üçüncü Rönesans'ı gerçekleştirebilir."* diyerek, hicrî ilk üç asırdaki altın dönemlerden sonra bizim ikinci Rönesans'ımızın da ileride gerçekleşeceğine olan itimadını dile getirmiştir. Ancak bu kolay bir hedef değildir. Zîrâ o, dünya çapında bir yenilenmeyi hedefleyen en kapsamlı bir ulu Rönesans'ı ümit etmektedir. Böyle bir hedefin gerçekleşmesi için köklü ve büyük değişimler gerekmektedir. İslâm'ın ruh ve mânâsını duyarak, varlığın yeniden yorumlanması ve tasavvufun engin lâhûtî ikliminden hareketle evrensel metafiziğe ulaşılması; İslâmî muhâsebe ve murâkabeden insana değerler üstü değer kazandıran teyakkuz ve temkin derinliğinin kazanılması ile ancak bu Rönesans gerçekleşecektir. Hocaefendi'nin üzerinde durduğu hususları ana başlıklarıyla şöyle sınıflandırmak mümkündür:

1- Kendi Kaynaklarımızdan Beslenme

Kendi kaynaklarımızdan beslenme kimliğimizi koruma adına son derece önemli olduğu gibi velûdiyeti sürdürme adına da önemlidir. Melez düşüncelerin doğurganlığını sürdürmesi mümkün değildir. Hocaefendi için referans ve beslenme kaynaklarına sadakat âdeta gaye-i hayaldir. *"Kendi kaynaklarımızdan beslenen bir düşünce sistemi, bir millî felsefe geliştirmeyi ne kadar arzu ederdim."* sözleriyle, bu hissiyatını dile getirmiştir. Kendi kaynaklarımızın yeni bir medeniyet inşâı adına yeterli olduğuna yürekten

inanır; *"Bizim bütün güç kaynaklarımız düşünce ve iman sistemimizin içinde vardır; elverir ki o kaynağı ve o ruhu ilk zenginliğiyle kavrayabilelim."* sözleriyle bu inancını dile getirir. Kendi kaynaklarımızdan nasıl besleneceğimizi de *"Biz de kendi mazi, kendi mânâ köklerimize sığınarak, örneklerimizi zamanın bulandıramadığı lâhûtîliğin enginliklerinden almalıyız"* sözleriyle dile getirir ve idealindeki kahramanı *"kendine yine kendi ruhundan aşı yapmasını bilen"* sözüyle resmeder. Batı, Rönesans döneminde İslâm dünyasından ve diğer kültür havzalarından birçok şey almıştır, ama esasta dayandığı iki ana temel Roma ve antik Yunan medeniyetleridir. Farklı kültürlerden aldığı her bilgiyi bu iki potanın içine atıp eritip tanınmaz hâle getirmiş ve kendine göre yeni bir şekil vermiştir.

Yeni tekevvünün tarihî tecrübe üzerinde serpilip gelişeceğini, *"Tarihimizin bidâyetinden günümüze kadar gelen evliyâ, asfiyâ, ebrâr ve mukarrabîn çizgisi ve ruhâniyetleri üzerinde serpilip gelişeceğini ümit ettiğimiz gayretlerimiz, ikinci bir Rönesans hareketinin başlangıcı olacaktır."* sözleriyle dile getirir. İslâm dünyasının ikinci Rönesans'ının kudsî kaynaklarımız, tarihin altın dilimlerindeki örnek şahsiyetler, kendi ilim disiplinlerimiz ve şiir ve edebiyat gibi kendi kültürel birikimimiz üzerinde yükseleceğini, *"Bu yeni tekevvün, bizim kendi târihî değerlerimizden, kendi medeniyet, kendi kültürümüzden ve kendi romantizmimizden doğacaktır."* şeklinde ifade eder. Ancak o, tarihin basit bir tekrarını değil, tarihî tecrübenin yeniden üretilmesi gerektiğini vurgular. *"Tarihe mirasçı olmak demek, geçmişin bilinen-bilinmeyen, büyük-küçük bütün birikimine, bu birikimi nemâlandırmaya, yeni terkipler meydana getirmeye, sonra da bütün bunları gerçek mal sahibi olan gelecek nesillere intikal ettirmeye vâris olmak demektir."* sözleriyle, tarihî birikimin nasıl değerlendirilmesi gerektiğini dile getirir.

2- Evrensel Metafizik

Batı Rönesans'ı ile bizim Rönesans'ımız arasındaki en temel farklardan birisi de metafizik düşüncedir. Batı düşüncesi ruhu ihmal etmiş, fizik ötesini yok saymıştır. Her şeyi bir şeye bağlayan ve eşya ve hâdiselere bütüncül bakmayı temin eden metafizik buud eksik kaldığında kâinatı ve hayatı anlamlandırmak mümkün değildir. Metafizik düşünce, bize her şeyi kuşatıcı bir bakış açısı ve yeni terkipler yapma imkânı sunacaktır. Bu sebeple o, tarihî birikimimizi ve geçmişteki örnek şahsiyetlerin *"zamanları ve mekânları saran aşk u şevkini, çağımızın usûl, üslûp ve metodlarıyla harman yaparak, Kur'ân'ın devirleri aşan ve eskimeyen ruhuna, dolayısıyla da evrensel bir metafiziğe ulaşmak"* gerektiğini vurgular.

Metafizik düşüncenin temel özelliği ilhama açık olmaktır. Yalnızca akıl ve mantık değil aynı zamanda vahiy ve ilham yeni metafiziğin temelleri olacaktır. İnsan, kâinat ve topyekün hâdiseler gerçek sahiplerinin referansı çerçevesinde değerlendirilmeli ve varlığın mâverâsı iyi okunmalıdır. Bir yandan varlık analitik bir mülâhaza ile ele alınmalı öte yandan varlık ötesi gerçekler tutarlı bir şekilde değerlendirilmelidir.

Kur'ân, kâinat ve insanın benlik sırları kavranmadan hakikati bir bütün olarak anlamak ve evrensel bir metafiziğe ulaşmak mümkün değildir. Bu sebeple varlığı tam kavrayabilmek için hem tasavvufî düşünce, hem ilmî araştırma çifte usûlünün kabul edilmesi gerekmektedir. Kalb ve kafa arasındaki tıkanıklıkların açılması ile birlikte insan enfüsünde ilham ve düşünce koridorları meydana gelebilecektir.

3- İlim ve Araştırma Aşkı

Hocaefendi; İslâm dünyasının ikinci Rönesans'ının *"Akıl, mantık ve şuur üçlüsüyle ilme yönelmek"*le mümkün olduğunu gençlerimizin *"ilimle, fikirle kaynaşıp bütünleşmesini sağlayıp mutlaka kendi yenilenmemizi (Rönesans) tahakkuk ettirmeliyiz."* şeklinde ifade eder. Varlığın özüne ulaşmak, oradan fizik ötesine bir pencere açmak ilimlerin nihaî gayesidir. İmanın insana kazandırdıklarını anlatırken inanan insanı, *"Varlığı ve varlığın perde arkasını elli bin defa kurcalar; elli bin defa eşya ve hâdiseleri imbikten geçirir; her kapıyı zorlar, her nesneyle münasebet yollarını araştırır."* sözleriyle tasvir eder.

İlimlerin gelişmesi insanlardaki araştırma aşkının inkişafına bağlıdır. Toplumun her kesiminin ilme yönelmesi yeni yetişecek gençleri ilim ve araştırma hususunda şevklendirecektir. Günümüzde ulu dirilişin gerçekleşmesi gönüllerin aşkla coşup şevkle köpürmesine bağlıdır. *"Zira aşk olmadan, neticesi itibarıyla kalıcı hiçbir hamle ve hareketi gerçekleştirmek mümkün değildir."* Toplumun topyekün ilme yönelmesi ilim ve araştırma aşkını körükleyeceği gibi ruhlarda uyandırılacak heyecanlar da insanımızın şevkini artıracaktır. Zîrâ aksiyon ve hareket önce ruhta başlar. İnsan ruhundaki ilâhî aşk, hareketin sınırsız ve sırlı güç kaynağıdır. Bu sebeple Hocaefendi, *"İlk hareket, ruhun hareketidir."* demiştir. Ruh dünyasında başlayan hareket ve aksiyon düşüncenin derinleşmesini, hayata yansımasını temin ettiği gibi kişinin yeniden kendine dönüp tefekkürde derinleşmesini sağlar. Böylece kişi, kısır döngü ve taklitten kurtulup kendi düşünce ufuklarımız istikametinde aktif hâle gelir. Düşünce ve aksiyon insanı *"Hareketten düşünceye, düşünceden harekete irade ve mantık mekiğini rahat kullanmasını bilen bir hamle insanıdır."* İnsanın yaratılış

gayesidir hareket. Bu sebeple bütün insanî kemalât hareket ve aksiyona bağlanmıştır.

4- Hür Düşünce ve Eleştiri

Modern ilimler yeniden gözden geçirilmelidir. Zîrâ modern ilimler birçoğu itibarıyla tıkanmış ve kendini yenileme imkânını kaybetmiştir. Hür düşünce, sürekli araştırma ve doğurgan eleştirilerle ilimler yeni baştan ele alınmalıdır. Ancak bu zor vazife için her şeyden önce hakikat aşkıyla yanan ve hür düşünebilen insanlara ihtiyaç vardır. Hocaefendi: *"Pek çok yanlarıyla çürümüş ve demode olmuş bugünkü skolâstik düşünce sistemlerinden ruhumuzu kurtarmak için en azından Descartes gibi 'hür olmayan düşünce düşünce sayılmaz' diyebilmeliydik."* sözleriyle, hür düşünce ve eleştirinin vazgeçilmezliğini ortaya koyar ve *"Hür olabilme, hürriyeti duyabilme insan iradesinin önemli bir derinliği ve benlik sırlarına açılmanın da sihirli kapısıdır."* der.

Allah'ın halifesi olma unvanıyla eşyaya müdahale edecek cins kafalar, çelik iradeli ve hür düşünceli insanlar, ilimleri İslâmî düşünce menşûrundan geçirerek yeniden temsil ve ifade etmelidir. Zîrâ kâinatı yaratan Allah Celle Celâluhu, kâinatın ve hayatın sırlarını Kur'ân ile açıklamıştır. *"Bugün her şeyden ziyade hür düşünceyi kucaklayabilen, ilme ve ilmî araştırmalara açık olabilen, kâinattan hayata uzanan çizgide Kur'ân ve Sünnetullah arasındaki mutabakatı sezebilen engin sinelere ihtiyaç var."* ifadesi, işte bu münasebeti ortaya koymakta ve tefekkür metodunu göstermektedir.

Hocaefendi'nin üzerinde durduğu ancak fazla açmadığı hususlardan birisi de "riyazî düşünce"dir. Riyazî düşünce, kâinatta var olan nizam ve ölçüyü keşfedecek sistemli ve mantıklı düşünebilme, aşırılıklardan sakınma ve fantezi arayışı içinde olmama şeklinde anlaşılabilir. Riyazî düşüncenin bir yanı da düşünceyi mücerret ifade edebilme ve olaylar arasında bağlantı kurabilme kabiliyetidir. İlim ve fennin gelişmesi açısından bu düşünce metoduna ihtiyaç bulunduğu gibi aynı zamanda insanı ve hayatı doğru yorumlayabilme açısından da riyazî, yani matematiğe dayalı düşünceye ihtiyaç vardır. Zîrâ *"Matematik olmayınca ne eşyanın ne de insanın birbirleriyle münasebetlerini anlamak mümkün değildir. O, kâinattan hayata uzanan çizgide bir ışık kaynağı gibi yollarımızı aydınlatır, bize insan ufkunun ötelerini, hattâ düşünülmesi taşınılması çok zor imkân âleminin derinliklerini gösterir ve bizi ideallerimizle buluşturur."*

Hâsılı, dünya tarihindeki bütün büyük dönüşümler insandaki değişimle başlamıştır. Zihin ve gönül dünyasının değişimi ile birlikte insanın hayata ve kâinata bakışı da değişmiştir. İnsan çevresini kendi düşünceleri ve inancı ekseninde kurabilmek için, içinde yaşadığı kültür ortamını dönüştürmelidir. Çevre kültürlerden ya da geçmişten kendisine intikal eden bilgi birikimini süzgeçten geçirmeli, sonra da kendi dokusuna uygun bilgileri aktif bir şekilde özümseyip dönüştürebilmelidir. Bilginin özümsenip, sahiplenilebilmesi ise, düşünce sistemimize adapte edilmesine ve tevhid eksenli yorumlanmasına bağlıdır. Her şeyin menşeini Cenâb-ı Hakk'a bağlayıp, varlığı yaratılış gayesine uygun idrak edip yorumlama ile birlikte bilginin mahiyeti değişecek; eşya yeni bir buud kazanıp âdeta canlanacak ve anlamlı hâle gelecektir.

İlim düşüncesi ve fikir hürriyeti toplumun her kesimine ulaştırılmalıdır. Geçmişte ferdî dehaların üzerinde yükselen ilimler, bugün tek tek insanların çalışmaları ile ilerletilemeyecek seviyede genişlemiş ve karmaşıklaşmıştır. Topluluk şuuru ile herkesin işin bir tarafından tutması ile ancak ciddi ve ufuk açıcı araştırmalar gerçekleştirilebilir. Ayrıca toplumun ilme yönelmesi ve değer vermesi, kabiliyetli insanların himmetlerini ilmî araştırmalara yönlendirmesine vesile olacaktır. "Gerçek, sahih ve kalıcı vilâdetler" ilim ve araştırma aşkının toplumun her kesimine yerleşmesi ile mümkün olabilir. Sürekli metafizik gerilim içinde, sürekli beyin fırtınaları yaşayarak, doğurgan tartışmaların önü açılmalı ve gelecekteki Rönesans'ımızı kuracak temel esaslar üretilmelidir.

Geleceğin aydınlık günlerine doğru yürürken hayatın bazı alanlarında gerçekleşen kısmî başarılarla yetinmek doğru değildir. Her şeyin yeniden gözden geçirilip, yeni kalıplara dökülüp ilimlerin önü açılmalıdır. Temel klâsik ilimlerimiz dahi en azından yeni terkiplerle sunularak, insanlar her alanda yenilik ruhuyla coşturulmalıdır. Elde edilen başarılarla yetinmeden hep daha ilerisi ve kalıcı olanın peşinde olmak Rönesans düşüncemizin temel dinamiği olmalıdır. Hocaefendi'nin sözleriyle ifade edecek olursak; *"Cenâb-ı Hak bazı alanlarda bize geçici olan muvaffakiyetleri çok göstermesin. Tâ ki biz sürekli metafizik gerilim içinde olalım, doğurgan olalım, sürekli beyin fırtınaları yaşayarak tedvin dönemine benzer, bizi bugünümüz ve geleceğimiz adına yıllarca, asırlarca idare edecek esasları üretelim. Evet, Müslümanlığın çok yeni şeyler doğurması lâzım. Aksi takdirde geleceğe yürüyemez, bu hâliyle de yaşayamaz."*

* Sakarya Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrt. Üyesi
atekines@yeniumit.com.tr

Kaynaklar

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-sahîh*, İstanbul 1315.
M. Fethullah Gülen, *Ruhumuzun Heykelini Dikerken*, İzmir 2005.
----------, Çağ ve Nesil Serisi.
İbn Asâkir, *Keşfu'l-mugattâ fî fadli'l-Muvattâ*, Kahire 1954.
Peter Burke, *Avrupa'da Rönesans*, çev. Uygar Abacı, İstanbul 2003.
Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Tezkiretu'l-huffâz*, Haydarâbâd 1956.
Züheyr b. Harb, *Kitâbu'l-İlm*, nşr. Salih Tuğ, İstanbul 1984.

Prof. Dr. Ali Rafet ÖZKAN*

Ocak / Şubat / Mart - 2010 / 87

YENİ DİN GÖRÜNÜMLÜ HAREKETLERİN ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ

Yeni din görünümlü hareketler, genellikle 20. yüzyılda ortaya çıkan dinî cereyanları ifade etmektedir. Bunların büyük çoğunluğu Hıristiyan Batı'da, bilhassa ABD'de ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, ABD günümüzde âdeta bir "dinler marketi" hâline dönüşmüştür. Ayrıca dünyanın çeşitli bölgelerinde de yeni dinî hareketler ortaya çıkmaktadır. 1950'li yıllardan sonra ortaya çıkan bu tür hareketlerin çoğunun hedef kitlesi gençler olduğu için bu kabîl dinî hareketler, "gençlik dinleri" olarak da tanımlanmaktadır.

"Gençlik dinleri" ifadesi ilk olarak 1974 yılında kullanılmaya başlanmıştır. 15 ila 25 yaş arasındaki insanları kendilerine hedef aldıkları için bunlar "gençlik dinleri" veya "gençlik tarikatları" şeklinde isimlendirilmektedirler. Bu kitle, ağırlıklı olarak lise ve üniversite çağındaki gençlere yönelik faaliyet yürütmektedir. New Age (Yeni Çağ), Satanizm, Scientoloji ve Moonculuk ve Uzakdoğu menşeli olan Hare Krishna, Ananda Marga, Transandantal Meditasyon, Divine Light Mission, Brahma Kumaris ve Osho Hareketi bunlardandır. 2000'li yıllardan itibaren bu akımlar ülkemizdeki faaliyetlerini hızlandırmıştır. Bu akımların tamamına yakını, yoga ve meditasyon uygulamakta, reenkarnasyona (ruh göçü) inanmaktadır. Bilhassa yoga ve meditasyon, bu yeni dinî hareketlerce kendilerini tanıtıcı araç olarak kullanılarak, bu uygulamalar âdeta çağdaşlığın, ilericiliğin gerekleri olarak takdim edilmektedir.

Bu grupların kendilerini yeni bir sistem ve din olarak takdim etmelerinin geri plânında büyük

dünyevî, siyasî ve ekonomik beklentiler de yatmaktadır. Onların önemli ölçüde bu emellerine ulaştıklarını söylemek mümkündür. Çünkü onlar, içinde yaşadığımız modern çağda ve bilhassa Batı ülkelerinde ve Türkiye'de maalesef aydın bilinen, tahsilli insanlardan çok sayıda gönüllü taraftarlar elde edebilmişlerdir.

Yeni dinî hareketlerin ortaya çıkışında çeşitli faktörler etkili olmaktadır. Bu grupların oluşumunda doğrudan etkili olduğunu düşündüğümüz sebepler şunlardır.

1- Sekülerleşme

Onyedinci yüzyıldan itibaren Hıristiyanlık, devam eden bir sekülerleşme sürecini yaşamaktadır. Bu durum, dinlerin cemaat rollerine mezhebî tesirler yapmaktadır. Sekülerleşme, aydınlanmanın bir parçası olarak kabul edilmektedir. Aslında aydınlanma her alanda olduğu gibi Hıristiyanlıkta dinî alanda da kendini göstermiştir.

Dünyevîleşme insanların dinî özlemlerini söndürememiştir. İnsanlar, tarikatlar içerisinde yeni arayışlar içine girmiştir. Kiliseyi hükümsüz gören ve akıldışı yorumları reddeden modern insanlar, yeni öğretilere inanmaya başlamıştır. Bunun için de insanlar "post-modern" (modern ötesi) kavramını icat etmiştir.

Saha uzmanlarına göre ihtidacı (hidayetçi), devrimci ve içe dönük olarak tanımlanan mezheplerin hepsi, içinde yaşadıkları toplumun değerlerinden tamamen farklı anlayışları savunmalarına rağmen, manipülasyonist (yönlendirici) dinî hareketler mevcut seküler kültüre daha fazla uyum sağlarlar. Bu hareketlerin, kendi mensuplarına vermeye çalıştıkları şey, hayat için alternatif değerler sunmanın dışında, toplumda genelde pek çok kişinin ortak arzusu olan hedefler için yarı egzotik (gizemli) araçlar sunmasıdır. İçe dönük kapalı mezhepler fertteki sevgi ve fedakârlık duygularını artıran değerlere, grup bağlılığına ve birincil ilişkilere önem veren sevgi cemaatlerini temsil ettikleri hâlde, manipülasyonist hareketler bunun tam tersi bir tutum sergilemektedir. Bu gruplar ilgi alanları açısından kendileri nihaî bir hedef değil, daha ziyade birer araçtır. Bu tür grupların toplantıları da bir cemaatin tamamını ilgilendiren bir toplantı niteliği taşımaz. Aksine o, dünya ile başa çıkabilmek için aynı ortak yöntemleri benimsemiş, aynı zihniyet ve eğitim seviyesine sahip insanların toplantısını çağrıştırır. Bunlar, kendilerine göre kurtuluşa ulaşabilecekleri yöntemlerinin olduğunu savunurlar. Onların kurtuluş anlayışı büyük dinlerinkinden farklıdır. Çünkü bu tür gruplar uzun ömür, mutluluk, sağlıklı hayat ve başarı ve hattâ ölümsüzlük, Kur'ânî ifadeyle firavunluğu kurtuluş olarak değerlendirmektedirler. Onlar, taraftarlarını kısa yoldan kurtuluşa ulaştıracağını iddia ettikleri birtakım reçeteler de sunarlar. Öğretilerini çoğunlukla metafizik bir dille takdim etmekle birlikte, benimsedikleri yöntemleri dinî terminoloji ile ifade etmeyi pek fazla tercih etmezler. Çünkü onlar dünyevîleşmiş hareketlerdir ve maksatları büyük oranda seküler ve hazcı (hedonoist) karakterlidir. Bunlar, bazen de büyük dünya dinlerinin "boyunduruğundan" insanları kurtarmayı "kurtuluş" olarak tanımlarlar. Ancak müntesiplerini çağdaş köleler hâline getirmelerini kurtuluşa engel görmezler. Fakat bu tür grupların üyelerinin bunu görememesi çok ilginçtir. İçine düştükleri durumu fark ettiklerinde ise çoğu zaman onlar için çok geçtir ve dâhil oldukları yeni dinî hareketlerden kolayca kurtulabilmeleri de çoğu zaman mümkün olmaz. Böyle durumlarda intiharı çözüm olarak düşünenler her zaman olagelmiştir.

2- Sübjektivizm

Bu gruplar nezdinde din lezzet (haz) meselesi olmuştur. Fertler ne hissettiklerini sorgulamaya başlamış, özel bir "ben"in (sübjektivizmin) dikkat çekici üstünlüğü (yükselişi) fark edilmiştir. Tarikatlar ve yeni dinî cereyanlar da kendilerini bu sübjektivizme, yani "ben"e bağlamışlardır. Böylece insanların benlik duyguları öne çıkartılarak, ilâhlık makamına yükselebilecekleri fikri aşılanmaya çalışılmıştır. Bu gruplardan bazısı fikirlerinin kabulü noktasında etkili olmuş, müntesiplerini yoga, meditasyon vb. birtakım teknikler, terapi ve özel eğitim sonucunda tanrı olabileceklerine ikna etmiştir. Scientoloji, Osho ve Satanizm gibi hareketleri buna örnek göstermek mümkündür.

3- Kayıtsızlık

İçinde yaşadığımız çağda birçok insan dine karşı lâkayttır. Onlar açısından kimin neye inandığı önemli değildir. Bu, kayıtsızlık "indifferentizm" olarak isimlendirilmektedir. Bu umursamaz kişilikler doldurulabilir boş testiye benzetilmektedir. Bundan dolayı olsa gerek, bu din görünümlü organizasyonlar bu durumdaki insanların boşluğunu doldurmak için çabalamaktadırlar. Bunların özünü emmekte, aynı dinî ve dünyevî sahaların hem fikirlerini hem de hükümlerini propaganda aracı olarak kullanmaktadırlar.

4- Aşınmışlık

Yazılı olmayan piyasa ekonomisinde, "her şey satılıktır" kuralı geçerlidir. Gerçekte olması şartıyla satmak ve satın almak mümkündür. Aynı şekilde bu anlayışa göre din de aşınmaya maruzdur. Bazı gruplar birbirleriyle rekabet içerisindedir. İnananlar da müşteri olarak değerlendirilmektedir. Pek çok yeni dinî grup da bu düşüncede olduğu için kendi alacaklılarına gerçek satıcılar olarak talip olmaktadır. Yeni dinî akımların bu yaklaşımı, yani yazılı olmayan piyasa ekonomisinin kuralını, çok iyi uygulaması karşısında kiliseler çok geri kalmaktadır.

5- Bireycilik

Günümüzün yeni dinî akımlarında bireycilik, insanın hem kendi benliğine hem de topluma zarar veren bir ya-

pıya büründürülmüştür. Batı topluluklarında ferdiyetçilik belirgin bir şekilde yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu, kültürün Amerikanlaşmasının bir neticesi olarak da değerlendirilmektedir. "Amerika rüyası", her yerde olduğu gibi Avrupa için de geçerlidir.

Batı medenîleşmesinde (sivilleşmesinde) din, daima iyi yahut kötü lezzetlerin veya ferdî hayat tasavvurlarının özel keyfiyeti olmuştur. Bu da sivilleşme ve bir kültürün genel hayat anlayışında gelişen insan anlayışından kaynaklanmaktadır. İnsan tasavvuru, ferdiyetçiliğinin konumunu belirlemektedir. Ancak bunda davranış modellerinin gizliliği ve etik temeller de vardır. Esasen Batı kültürü, Yahudi-Hıristiyanlığın insan tasavvuru üzerine kurulmuştur ve buna sıkı sıkıya bağlıdır. Buradaki "Batı" kavramı, Hıristiyanlığın şekillendiği Avrupa kültür dairesi için kullanılmaktadır. Bu kültür dairesi kolonileşerek gelişmiş ve Amerika kıtasını da içerisine almıştır. Bilhassa Kuzey Amerika, "Batı" kavramının içinde mütalâa edilmektedir.

6- Hazcılık

Hazcılık (hedonizm), en genel anlamda hazzı "en yüksek iyi" olarak gören öğretiler bütünüdür. Hedonizm: insanın bütün yapıp etmelerinde, bütün eylemlerinde başvurabileceği tek ölçünün "acıdan kaçıp hazza ulaşmaya çabalamak" olduğunu öne süren dünya görüşü; hayatın, var olmanın gerçek anlamını "haz"da bulan bakış açısıdır.

Batı'da din, yalnızca özel bir mesele değildir. Aynı zamanda o, yaygınlaşarak gelişen hedonizmi isteyip istememektir de. Çünkü haz ve eğlence, yoğun gayretlerle inananları da kuşatmaktadır. Bilhassa gençler bu hazcı grupların ağına düşmekten kurtulamamaktadırlar. Ülkemizde de hazcılık kanalıyla taraftar toplayan, lüks otellerde sınırsız ve bütün ahlâkî kuralları bir tarafa atarak eğlence partileri düzenleyerek ayin yapan gruplar, zaman zaman tv programlarına konu olmaktadır. Mesela "Raelyenler" olarak isimlendirilen hazcı grubu ülkemiz insanı, gizli kamera çekimli televizyon haberleri vasıtasıyla tanımıştır. En azından böyle grupların Türkiye'deki varlıklarından haberdar olmuştur.

Osho Hareketi'nin kurucusu Rajneesh Chandra Mohan'a göre; mutluluk hedeftir ve o bir hedonisttir. Tanrı ise hedonizmin zirvesidir (hâşâ). Bunun için (hedonizmin vaat ettiği zevki, hazzı, heyecanı elde edebilmek için), insanlar ailelerini terk etmelidir. Evini terk eden kişi Asram'daki Osho merkezine katılabilir. Ailesini terk eden kişi tarikat merkezinin şartlarına iştirak etmiş olmaktadır. Asram, komün hayatın merkezi konumundadır ve aile hayatının terk edilmesinde merkezi bir role sahiptir.

5 yıldızlı lüks otellerde toplu gayri ahlaki ayinleriyle ve eğlence partileriyle üye kazanan bazı tarikatlar ki "Solaryenleri" buna örnek verebiliriz, bunlar, zevki, sefayı ve keyfi ilk sahnelere koyarken, toplu intiharları ise sahnenin son perdesine saklamaktadırlar. Sınırsız haz ve eğlenceyle kendinden geçen tarikat taraftarları, yeterince hareketin içine girdiklerinde, onları toplu intiharlar gibi dramatik ölüm sahneleri de bekleyebilmektedir. Brahma Kumaris isimli tarikatın psikologu Bayan Heide Fittkau tarafından gerçekleştirilen ve 33 kişinin ölümüyle sonuçlanan olay bunun en canlı örneğidir. Bunun çok canlı başka örnekleri de vardır. Toplu intiharlardan en meşhuru 1978 yılında ABD'de Guayana'nın Urwald şehrinde yaşanmıştır. "People's Temple" (İnsanların Mabedi) isimli tarikat üyelerinden 918 kişi topluca intihar etmiştir. 1985 Eylülünde Filipinlerdeki bir tabiat dini tarikatının 68 üyesi aynı anda intihar etmiştir. Bu olaydan iki yıl sonra Ağustos 1987'de Güney Kore'de bir fabrikanın çatısında intihar eden 33 işçinin cesedi bulunmuştur. 1993 yılında ABD'de David Koresh 86 üyesiyle birlikte topluca intihar etmiştir. 5 Eylül 1994'de Fransız "Güneş Mabedi Tarikatı" (Ordre Temple Solaire) üyesi 53 kişi İsviçre'de topluca intihar etmiştir. Yine aynı tarikat mensuplarından bazıları 1995 Aralık'ı ve 1997 Mart'ında kolektif bir şuurla aynı anda topluca intihar etmişlerdir. 1997 Mart'ının başlarında Amerika'da "Heaven's Gate" (Cennet Kapısı) tarikatının 39 üyesi topluca intihar etmiştir.

Dünyanın dehşet ve hayretle tanık olduğu toplu intihar olaylarının en sonuncusu 2000 yılında Uganda'da yaşanmıştır. 17 Mart 2000'de Uganda'da Manangu isimli köyde 500'den fazla kişi aynı anda topluca kendilerini yakarak intihar etmiştir. Bu kolektif intihar olayında 78'den fazla çocuk hayatını kaybetmiştir.

Her zevkin ve eğlencenin bir bedeli vardır. Bu gruplara iştirak eden kişiler büyük miktarda maddî bedelin yanında ahlâkî, mânevî ve hatta hayatî bedeller de ödemektedir. Bilhassa intiharı özendiren grupların üyelerinin bir kısmı, ölüm hazzını hissedebilmek için intihar etmektedir. Ancak gençlerin tercih ettiği bu intihar olayını yalnızca haz duygusuyla sınırlandırmak doğru olmaz. Bilhassa zararlı dinî cereyan olarak isimlendirilen gruplara iştirak eden gençler, içine düştükleri açmaz ve çıkmazdan kurtulabilmek için de ölümü bir çözüm olarak görebilmektedir. Hulâsa sadece masumane zevk ve eğlence tatmak için ilk adımların atıldığı, sonra da bağımlısı hâline gelinen gruplardan ayrılışlarda üye olurkenki kolaylık görülmemektedir. Yani insanlar istese de iştirak ettiği sözüm ona dinî hareketten bağlarını koparamamaktadır. Sınırsız hürriyet ve eğlence arzusuyla iştirak eden taraftarlar, bir müddet sonra girdikleri grubun ve grup liderinin kölesi olduğunu fark etmektedirler. Çıkış yolu bulamayan bazı üyeler çözümü, ölümde ve intiharda bulmaktadır.

7- Küreselleşme/Globalleşme

Küreselleşme, "modernizasyon sürecinin bir parçası olarak, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğindeki gelişmeler ve Doğu Bloku'nun yıkılmasından sonra, tek kutuplu dünyada zuhur eden kültürel sistem, dünyanın somut bir biçimde tek bir bütün olarak yapılaşması sürecine verilen addır" şeklinde tanımlanmaktadır.

Globalleşme, 21. yüzyılın büyülü sözcüğü olmuştur. Her şeyden önce telekomünikasyon ve iktisadî açıdan dünyanın sınırları çok daralmıştır. Bütün dünya büyük bir pazara dönmüştür. İnsanların ve servetlerin olduğu yerlerde ekonomik yığılmalar olmuştur. Küreselleşme yalnızca ekonomik alanda değil pek çok sahada olmuştur. Bilhassa dinî alandaki küreselleşmede ortaya çıkan tarikatlar ve dinî akımlar ferdîliğin dallanıp budaklanmasını arzulamaktadır.

İçtimâî olayların doğrudan veya dolaylı olarak birbiriyle karşılıklı ilişki içinde olduğunu öne süren sosyolojik varsayım çerçevesinde, dinin de küreselleşme sürecini tecrübe ettiğini ve onunla etkileşim içinde olduğunu vurgulayarak, bunun sosyal bilimlerdeki araştırmaları ateşlediğini vurgulayabiliriz. Küreselleşmeyle birlikte yeni dinî hareketlerde ve komünal dinî yapılanmaların sayısında bir artış olduğu görülmektedir. Ferdiyetçilik ve rasyonel trendlerin oluşturduğu modernleşmenin, dinin mahiyetini ve modern dünyadaki yerini değiştirdiği bilinmektedir. Buna karşılık post-modernizmin dini, büyük ölçüde ferde endekslenmiş inançların bir bölümünde makullüğünü yitirmiş olarak, yeni durumuyla topluma geri döndüğünden bahsedilebilir.

8- Çoğulculuk

Çoğulculuk (Pluralizm), 20. yüzyılın başlarında İngiliz liberal düşünürlerince geliştirilen siyaset öğretisinin adıdır. Söz konusu öğretiye göre topluma, devletin veya belli bir sınıfın tek başına egemen olmaması için, iktidarın olabildiğince çok toplum katmanlarına yayılması gerekmektedir.

Siyasî çoğulculuğa paralel olarak dinî çoğulculuk da gelişmiştir. Esasen çoğulculuk, demokratik toplulukların bir alâmetidir. Ancak özellikle 1970'li yıllardan itibaren çeşitli büyük dinlerin içerisinden doğan ve kendini yeni bir din gibi takdim eden dinî hareketlerin yaygınlaşmasıyla birlikte bu kavramın kapsamı genişlemiştir.

9- Hızlı Değişim

Bugün biz, değişen ve çok renkli bir dünyada yaşıyoruz. Bu değişim, bilimde, teknolojide, ekonomide, politikada, eğitimde ve dinde olmak üzere hayatımızın her alanında cereyan etmektedir. 15 yıl önce hiç bilinmeyen ürünler piyasalarda satılmakta, yakın zamana kadar imkânsız olarak düşünülen birçok ameliyat teknolojik âletlerin yardımıyla yapılmakta ve insanlar birtakım amansız hastalıkların pençesinden kurtarılabilmektedir. Bu kadar hızlı akışına rağmen günümüzün teknolojisi, belki de yarının antikası durumuna düşebilecektir. Ayrıca bu hızlı değişimin bir neticesi olarak da son 10 yıl içerisinde dünyadaki birçok ülkenin sınırları değişmiş ve politikalar ekonomilere yenik düşmeye başlamıştır. Güçlü ülkeler, zengin yeraltı ve petrol kaynaklarına sahip olan güçsüz ülkelere sudan bahanelerle savaş açmakta ve bu ülkelerin masum insanları emsali görülmemiş sıkıntılara maruz kalabilmektedir. Günümüz insanları olarak bizler, içerisinde bilgi ve gücün içten irtibatlı olduğu "post-modern", "post-yapısalcı", "post-endüstriyel" ve "post-tarihsel" bir dönemin içinde bulunmaktayız.

Yeni dinî hareketler genellikle benzer özelliklere sahiptirler. Bu gruplar, mutlak hakikati getirdiğine veya modern çağın aydınlatıcısı olduğuna inandıkları bir üstadın etrafında toplanarak, sıkı bir bağla birbirlerine bağlanmak suretiyle güçlü bir cemaat oluşturmaktadırlar. Hareketlerinde; *"kutsal üstat"*, *"kurtuluş reçetesi"* ve *"kurtulmuş aile"*, "*Kıyametin yaklaştığı beklentisi"*, *"ateizm"*, *"senkretizm ve eklektizm" ve "yeni bir dünya dini ve düzeni"* gibi pek çok özellik müşterektir.

Bu din görünümlü hareketlerin zirvesinde sınırsız otorite ile donanmış karizmatik bir lider bulunmaktadır. Bu lider, karizmatik yapısıyla insanları etkileme gücüne sahiptir ve güya taraftarlarının kurtuluş reçetesini elinde bulundurmaktadır. Bazı gruplarda bu karizmatik lider, "mehdi" veya "Mesih" kimliğine bürünmüş şahsiyetler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Dinî grupların yaşayan liderlerinin, yeni bir dünya düzeni ve yeni bir dünya dini kuracağına ve insanlığın bütün problemlerini çözeceğine inanılmaktadır. İnsanüstü güçleri de dâhil olmak üzere sayılmayacak kadar olumlu özellikleri üzerinde taşıdığına inanılan bu lidere sonsuz tazim gösterilmektedir. Kutsal üstadın içinde yaşanılan çağın "hidayet reçetesi"ni getirecek kişi olduğuna inanılmaktadır. Bu grup mensuplarınca hidayet reçetesi, "yegâne yol" olarak kabul edilmektedir. Onun dışında bir kurtuluş ve hidayet imkânı yoktur.

Bu tür gruplarda genelde "cemaat" kavramı yerine "aile" ifadesi tercih edilir. Çünkü aile çok daha sıcak ve samimi gelmektedir. Ferdîliğin doruğa ulaştığı ve ferdî hayatın daha ağır bastığı Batı toplumlarında gerçek aile görüntüsüne bürünen grupların çok daha etkili olması muhtemeldir. Zira bunlar, içinde yaşadıkları toplumların eksikliklerini çok iyi etüt ederek yeni sistemler geliştirmektedirler. Taraftarlarına aile ortamı hazırlama çabaları bunlardan biridir. Nitekim Moonculuk, "Birleşik aile" olarak da bilinir ve kendisini öyle takdim eder. Önceleri "Tanrının Çocukları" (Children of God) olarak tanıtan David Beng grubu ise, son zamanlarda kendilerini tanımlamak için

"sevgi ailesi" ifadesini tercih etmektedir. Bu grupların pek çoğunda kıyametin yaklaştığı beklentisi vardır.

Sonuç

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse yeni dinî hareketler; "Ben kimim?", "Neden bu dünyaya geldim?", "Bu dünyadaki görevim nedir?", "İnsanlar niçin ölüyor ve ölümden sonraki hayat nedir?" vb. gibi normal insanî arayışların ve soruların cevaplarını bulduğunu iddia ederek insanlara yaklaşmaktadır. İnsanların özellikle bu hayata dair bütün beklentilerini karşılayabilecekleri donanıma sahip oldukları iddiasıyla bilhassa boşluktaki insanları entelektüel bilgi, taktik ve tekniklerle etkilemektedirler.

Geniş kitleleri etkileyememelerine rağmen bu tür grupların toplumlar üzerinde çok büyük olumsuz etkileri söz konusudur. Her şeyden önce onlar, başta Hıristiyanlık olmak üzere dünyanın en büyük beş dinini inkâr etmekle, dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunu karşılarına almış olmaktadırlar. Dolayısıyla toplumsal barış açısından ciddi bir tehdit oluşturduklarını söylemek mümkündür. Her ne kadar dinî çoğulculuk anlayışları bunu tolare etmeye çalışsa da, dünya genelinde yaygın bir hoşgörü oluşturmak oldukça zordur. Ayrıca bu tür dinî cereyanlar, insanların her türlü sınırlandırmalardan, baskılardan, kısıtlamalardan ve hatta egemen dinlerin boyunduruğundan kurtulması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu temel çağrı ve iddialarına rağmen onlar, kendi mensuplarının iradelerini kendi tekellerine almakta ve âdeta insanları kendilerine köle hâline getirmektedirler.

Bu gruplar; taraftarlarını kendilerine bağımlı duruma ve hattâ köle hâline getirebilmek için beyin yıkama, ferdî ve grup terapileri, psiko-terapiler, uyuşturucu bağımlılığını yaygınlaştırma, gençliğin karşı cinse olan zaafından yararlanma ve eğlenceyi teşvik etme gibi yöntemlerden yararlanmaktadırlar. Bu hareketler, gruptan ayrılanların sonunun hüsran olacağı telkinleriyle taraftarları üzerinde psikolojik baskı ve terör uygulamaktadır. Dolayısıyla bu yeni din görünümlü organizasyonlara mensup olan kişiler, kolayca gruptan ayrılamamaktadırlar. Şu veya bu sebeple dâhil oldukları grubu terk etmek isteyen kişiler, kendilerine verilen korku, şartlanma ve beyin yıkamaların etkisiyle ağır psikolojik travmalar yaşamaktadırlar. Satanizm örneğinde olduğu gibi çıkış yolu bulamayan ve psikolojik problemlerinin üstesinden gelemeyenlerin intiharı çözüm ve kurtuluş olarak seçmeleri devreye girmektedir.

Bu tür grupları geleneksel dinlerden ayıran önemli bir özellik ise, taraftarlarını cemaatin bir üyesi olmaktan ziyade, müşteri olarak görmeleri ve onları maddeten, mânen, ruhen ve hattâ bedenen sömürmeleridir. Dolayısıyla bu gruplar, taraftarlarını malî zarara uğratmakta, ahlâken sömürmekte; siyasî hilelerin yanında psikolojik teröre başvurmakta ve kendilerine yönelik eleştirilere de baskı taktikleri uygulamaktadırlar. Bazı gruplarda evlilik dışı ilişkilerin yaygınlaşması için aile kurumunun yok edilerek, komün hayatın yaygınlaşmasına çalışılmaktadır.

Her türlü baskıdan, sınırlamadan, semavî dinlerin boyunduruğundan insanları kurtararak hürriyetlerine kavuşturacağı iddiasıyla ortaya çıkan yeni din görünümlü grupların çoğu, taraftarlarını maddeten ve mânen kendilerine bağımlı modern köleler hâline getirmektedir. Başlangıçta kendilerine sınırsız hürriyet vaat edilen bu grupların müntesipleri büyük miktarda maddî bedel ödemelerinin yanında ahlâkî, mânevî ve hattâ hayatî bedeller de ödemek durumunda kalabilmektedir.

* Atatürk Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrtm. Üyesi
rozkan@yeniumit.com.tr

Kaynakça

- Bodur, Hüsnü Ezber, "Küreselleşmenin Dini Boyutu ve Türk Toplumu Üzerindeki Yansımalarının Bir Değerlendirmesi", *Dini Araştırmalar*, Cilt 6, Sayı 17, Eylül-Aralık 2003, s. 49,51.
- Bohn , Nicolette, *Kleines Lexikon der "Sekten", Pyschogruppen und Strukturvertiriebe*, Militzke Verlag Reihe, Leipzig 2005., s.7.
- Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2000, s. 431.
- Finke, Andreas & Pöhlmann, Mathias, *Kompas Sekten und Religiöse Weltanschauungen (Ein Lexikon)*, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh 2004, s. 70.
- Haack , Friedrich-Wilhelm, *Europas neue Religion Sekten-Gurus-Satankult*, Verlag Herder, Freiburg 1993, s. 78–80.
- _____, *Jugendreligionen, Ursachen Trends Reaktionen*, 2. Auflage, Münchener Reihe Verlag, München 1980, s. 23.
- Özkan, Ali Rafet, Kıyamet Tarikatları, Yeni Dini Hareketler, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s.49.
- _____, "Seküler Dindarlık Biçimleri: Yeni Dini Hareketler", *Sekülerleşme ve Dini Canlanma, Uluslara Arası Dinler Tarihi Derneği IHRR Sempozyumu*, 22–23 Ekim 2007, Ankara.
- Robertson, Ronald, "Globalization, politics and religion", *The channing face of religion*, ed. James A. Beckford and Thomas Luckman, Sage, London 1989, s. 10–23.
- Rummel, H., " Heilgeschtalten (Neue Religionen)", *Lexikon Der Religionen Fenomene-Geschichte- Ideen*, Heraus gegeben von Hans Wandenfels, 2. Auflage, Herder Verlag, Freiburg 1995, s. 279.
- Sarıkçıoğlu , Ekrem; "Yeni Dinî Akımlar", *Dinler Tarihi Araştırmaları II Sempozyum:20–21 Kasım 1998 Konya*, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2000, s. 81. (81–87).
- *Sarp Erk Ulaş Felsefe Sözlüğü*, A. Baki Güçlü- Erkan Uzun-Serkan Uzun-Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2002, s. 647.
- Schlang , Stefan, "Neureligionen, weltweit", *Lexikon neureligiöser Gruppen, Szenen und Weltanschauungen Orientierungen im religiösen Pluralismus*, Herausgegeben von Harald Baer, Hans - Gasper, Joachim Müler, Johannes Sinabell, Verlah Herder, Freiburg im Breisgau 2005, s. 891.
- Schulze-Berndt , Hermann, *Basis Wissen Sekte, Kulte, Weltanschauungen*, Gütersloher Verlaghaus, Gütersloh 2003, s. 10-21.
- Thomas, Robins, "The beach is washing away: Controversial religion and the sociology of religion", *Sociological Analysis* (1983) 44: 207–214; *Batı'da Din Çalışmaları*, Derleyen ve Çeviren Ömer Mahir Alper, Metropol Yayınları, İstanbul 2002, s. 171–171.
- Wilson, Bryan, *Dini Mezhepler*, çevirenler, Ali İhsan Yitik- A. Bülent Ünal, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s.171.

Dr. Muhsin TOPRAK*

Ocak / Şubat / Mart - 2010 / 87

Bediüzzaman Darü'l-Hikmet'te

Darü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye, 5. Mehmet Reşad zamanında kurulmuş ancak Sultan Vahideddin döneminde hayata geçmiştir. Darü'l-Hikmet ilk kurulduğunda, Süleymaniye Medresesi kelâm müderrislerinden Arapgirli Hüseyin Avni, tefsir hocalarından Bergamalı Cevdet, ilm-i nefs ve ahlâk müderrisi Mehmet Şevketî, mantık müderrislerinden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Haleb mebusu Şeyh Beşir, Şam ulemasından Şeyh Bedreddin, Haydarî-zade İbrahim, Amasya Müftüsü Mustafa Tevfik ve Bediüzzaman Said Nursî aza olarak tayin edilmişlerdi. Kurumun resmî açılışı ise Şeyhulislâm Musa Kâzım ve Meclis-i Meşayih reisi Saffet Efendilerin katılımıyla Miladî takvimde 25 Ağustos 1918

Devlet-i Aliyye'nin siyasî bakımdan çalkantılı ve Batı hayranlığının devlet müesseselerinin her kademesinde revaçta olduğu bir zamanda imanı, ahlâkı ve gençliği korumak bu teşkilâtın başta gelen vazifelerinden biri olmuştur.

tarihine tekabül eden Hicrî 4 Zilkade 1336/Rumî 12 Ağustos 1334 tarihinde yapılmıştır. Açılışta ferdî vicdanlar gibi toplumun da bir vicdanı olduğu ve bunu korumak gerektiği, Darü'l-Hikmet'in temel vazifesinin de birtakım içtimaî-mânevî hastalıklara çareler arayarak toplum vicdanını korumak olduğu ifade edilmiştir.

Bu teşkilât, Osmanlı'nın son döneminde İslâm âleminde ortaya çıkan dinî problemlere çözümler üretmek ve fikrî saldırılara karşı İslâm düşüncesini savunmak gayesiyle kurulmuştur. Günümüzde Diyanet teşkilâtı bünyesindeki Din İşleri Yüksek Kurulu benzeri bir görev yürütmekteydi. Ancak Darü'l-Hikmet'in yetkileri, Din İşleri Yüksek Kurulu'ndan daha geniş idi. Zîrâ bu kurum, hakka, ahlâka ve dine uymayan her şeye resmen müdahale imkânına sahip bulunuyordu. Bu kurum, halkın dinî müşkillerini ilmî bir metotla çözmek üzere çeşitli neşriyat yapmakta, içerden ve dışardan yönelen fikrî tehlikelere karşı halkımızı aydınlatmak için beyannameler yayımlamaktaydı. Müslümanların sorularına komisyonlarda görüşülerek cevap verildiği gibi yabancıların sorularına da resmen cevap veriliyordu. Bu teşkilât son derece önemli vazifeler yaptığından diğer vilâyet ve kazalarda birer şubesinin kurulmasına da çalışılmıştır. Devlet-i Aliyye'nin siyasî bakımdan çalkantılı ve Batı hayranlığının devlet müesseselerinin her kademesinde revaçta olduğu bir zamanda imanı, ahlâkı ve gençliği korumak bu teşkilâtın başta gelen vazifelerinden biri olmuştur. Bu doğrultuda Darü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye toplumda görülen içtimaî hastalıklarla alâkalı birçok karar almış, beyannameler yayımlamıştır. Bediüzzaman'ın Darü'l-Hikmet'te yapılan toplantılara katıldığı ve bazı toplantı tutanaklarında imzası olduğu da belgelerde gözükmektedir.

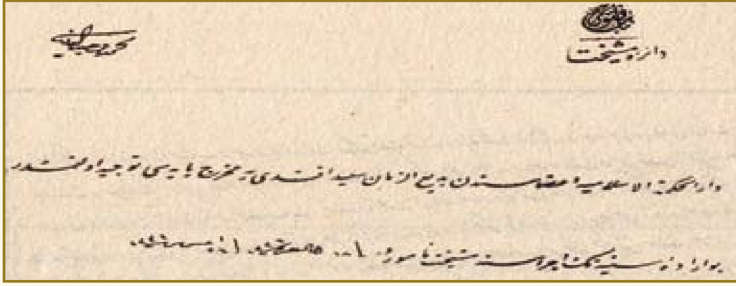
Darü'l-Hikmet bir reis ve dokuz azadan teşekkül ediyordu. Bu zâtların tayinleri gelişi güzel olmadığı gibi, burada vazife yapacakların teşkilâtın içinde bulunan üç komisyondan birine (fıkıh, ahlâk ve kelâm) girebilecek ilmî kariyere sahip olmaları gerekiyordu. Bu komisyonlar kendilerini ilgilendiren meseleleri üçer kişilik azalar hâlinde, enine-boyuna müzakere eder ve karara bağlarlardı. Teşkilâtın reisliğine ise önce kısa bir süreliğine vekâleten Fetva Emini Muğlalı Ali Rıza Efendi, peşinden asaleten Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye müsteşarı Hüseyin Kâmil Efendi getirilmiş; ancak başka bir göreve nakledilmesi sebebiyle uzun süre vazife yapamamış ve onun yerine başkası atanmıştır. Mehmet Âkif de bu kurumun başkâtipliğine tayin olunmuş; ancak daha sonra azalığa atanmıştır. Mustafa Sabri, İzmirli İsmail Hakkı, Ömer Ferid Kâm gibi dönemin meşhur ilim adamları da bu kurumda görev yapmışlardır. Bediüzzaman'ın ise daha sonra bahsedeceğimiz üzere rahatsızlığı sebebiyle izinli sayıldığı süreler dâhil olmak üzere azalığı dört sene üç ay devam etmiştir. *(Sadık Albayrak, Son Devrin İslâm Akademisi Darü'l-Hikmet'il-İslâmiyye, s. 90–92; 205)*

Bediüzzaman'ın Darü'l-Hikmet'e Aza Olarak Atanması

Bediüzzaman esaretten dönüşte İstanbul'a gelmiş ve Sultanahmet Medresesi'nde bir odaya yerleşmiştir. Bediüzzaman'ı şark cephesinden tanıyan ve Bitlis'in Ruslara karşı savunulmasında gösterdiği yararlılık ve cesaretinden haberdar olan Enver Paşa, kendisini ziyaret ederek Harbiye Nezaretine davet etmiştir. Bu ziyaretten birkaç gün sonra Harbiye Nezareti'ne giden Üstad'ı, Enver Paşa maiyetindeki subaylar ile birlikte bir törenle karşılamış, şeref misafiri olarak makam odasında ağırlamıştır. Enver Paşa, kendisine gazilik beratı verir, madalya takar ve masraflarını karşılaması için 150 lira para takdim eder. Sohbet esnasında Rusya'daki esaret günlerinden bahsedilir ve bir ara söz, savaş esnasında yazmış olduğu tefsire gelir. Enver Paşa; dine, ilme bir hizmeti olması için bu tefsiri kendi imkânlarıyla bastırmak istediğini belirtir, Üstad da sadece kâğıdını almasına müsaade edebileceğini söyler. Daha sonra bu yolla bastırılan *İşârâtü'l-İ'câz*'ın dağıtımı, Meşihat tarafından yapılmıştır. Ziyaret bitiminde Enver Paşa, Üstad'a, istediği takdirde kendisine her türlü vazifenin verilebileceğini kaydetmiş, Üstad ise dünyevî bir vazife beklentisi olmadığını, ancak ilim ve irfanla ilgili bir görev olursa yapabileceğini ifade etmiştir. Daha sonra Enver Paşa gerekli yerlerle görüşerek Bediüzzaman'ın yeni kurulmakta olan Darü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye azalığına atanmasına ve "mahrec" pâyesi almasına aracılık etmiştir.

Bediüzzaman, Darü'l-Hikmet ilk kurulduğunda oluşturulan heyet arasında yer almakta olup atamaları 26 Şevval 1336 tarihli Sultan Vahideddin imzalı bir kararname ile yapılmıştır. Bu kararname Meşihatın yayın organı olan Ceride-i İlmiyye'nin 38. sayısının 1142–43. sayfalarında yayımlanmıştır. Üstad'ın Darü'l-Hikmet'e atanmasından yirmi bir; kurumun resmî açılışından on üç gün sonra Harbiye Nezareti'nin isteği üzere Şeyhulislâm Musa Kâzım Efendi bir yazı yazıp padişaha sunmuş ve ertesi gün Sultan Vahideddin'in imzasıyla Bediüzzaman "mahrec" payesiyle taltif edilmiştir (Ek:1). Bu irade-i seniyye de Ceride-i İlmiyye'nin 38. sayısının 1145. sayfasında yayımlanmıştır. Bu kurumda

Ek:1: Bediüzzaman'a mahrec payesinin tevcihi için Padişah Mehmet Vahdeddin irnzasını havi İrade i Seniyye

Bâb-ı Fetvâ Daire-i Meşihat

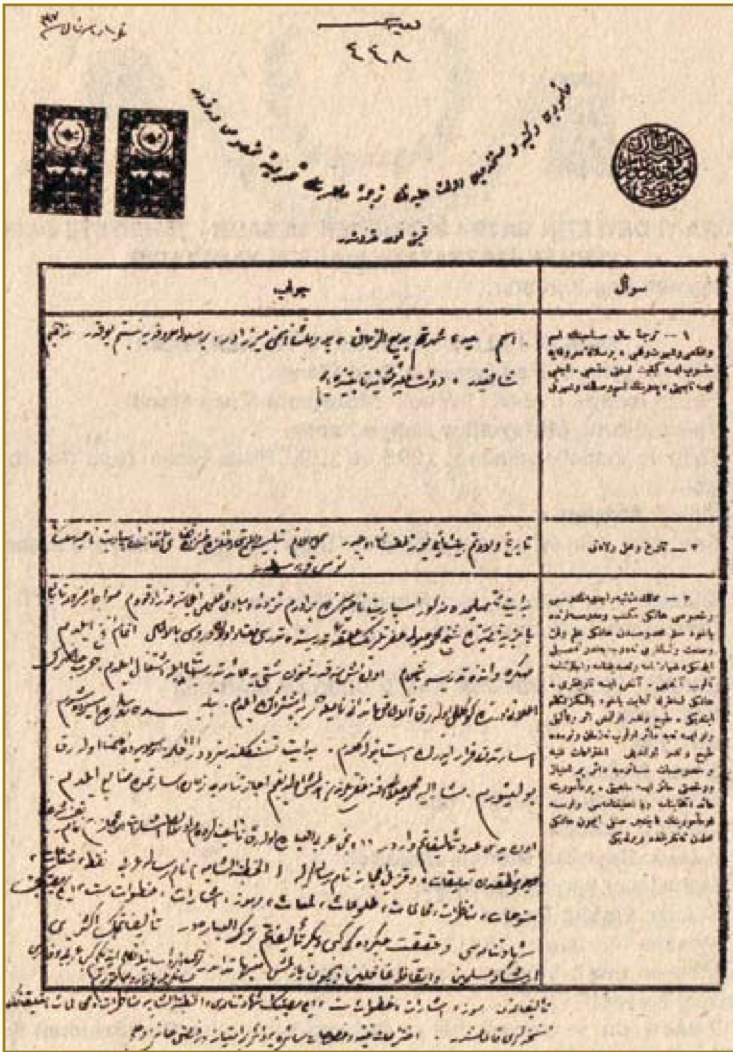
İmza: Mehmed Vahidüddin

Darü'l Hikmeti'l İslamiye azasından Bediüzzaman Said Efendi'ye Mahrec payesi tevcih olunmuştur. Bu İrade i Seniyyenin icrasına Meşihat memurdur.

18 Zilkade 1336/24 Agustos 1334

İmza: Şeyhulislam Musa Kâzım

Ek:2: Darü'l-Hikmet'te azalığı esnasında Bediüzzaman'ın kendi ağzından yazılmış ilmî özgeçmişi

Memurin-i rükniye ve müstahdemin-i devlet-i aliyyenin Tercüme-i hâllerinin tahririne mahsus Varaktır 448

Kıymeti on kuruştur

17 teşrinievvel 1337 Maliye Nezareti Evrak-ı Nakdiye ve Numaralar Müdiriyeti

1-İsmim Said, şöhretim Bediüzzaman'dır. Pederimin ismi Mirza'dır. Bir sülale-i ma'rufeye nisbetim yoktur. Mezhebim Şafii'dir. Devlet-i Âliye-i Osmanîye tabiiyetindenim.

2-Tarih-i viladetim 1293'tür. Mahall-i viladetim Bitlis vilayeti dahilinde Hizan kazası mülhakatından İsparit nahiyesinin Nurs karyesidir.

3-Bidayet-i tahsilimde mezkur İsparit Nahiyesinde biraderim nezdinde mebadi i ulumu iki sene kadar okudum. Sonra Erzurum'a tabi Bayezid kasabasında Şeyh Muhammed Celâlî Hazetleri'nin halka-i tedrisinde, tedrisi mu'tad olan dürus-i bâlâkemali itmam-ı nüsah eyledim. Sonra Van'da tedrise başladım. On beş sene kadar fünun-i şettâya ait tedrisat ile iştigal eyledim. Harb-i hâzırın ilânı üzerine gönüllü olarak Alay Kumandanı namı ile harbe iştirak eyledim. Bitlis'te Ruslar'a esir düştüm. Esaretten firar ederek İstanbul'a geldim. Bidayet-i teşkilinden beri Darü'l-Hikmeti'l İslâmiyye'de aza olarak bulunuyorum. Müşarunileyh Muhammed Celalî Efendi Hazretleri'nden almış olduğum icazetnameyi zaman-ı esaretimde zayi eyledim. On yedi adet te'lifatım vardır. Birincisi, Arabiyyü'l-ibare olarak te'lifgirdem olan (İşârâtü'l-Î'caz) nam tefsir-i şerifdir, mantıktan Ta'likat, Kızıl İcaz nam risalelerle (El-Hutbetü'ş-Şamiyye) adlı risale Arabî; Nokta, Şuâât, Sünûhat, Münazarât, Muhakemât, Tulû'ât, Leme'ât, Rumûz, İşârât, Hutuvât-ı Sitte, İki Mekteb-i Musibetin Şehadetnmnesi ve Hakikat Çekirdekleri gibi diğer te'lifatım Türkiyyü'l-ibaredir. Te'lifatımın ekserisi irşad-ı müslimîn ve ikaz-ı gafilîn için yazılmış münebbihattandır. Türk ve Kürd lisanları ile tekellüm ettiğim gibi Arapça ve Farsça lisanları ile okur ve yazarım. Te'lifatımdan Rumûz, İşârât, Hutuvât-ı Sitte, İki Mekteb-i Musibetin Şehadetnamesi, El-Hutbetü'ş-Şamiyye, Münazarât, Muhakemât ve Ta'likât'ın nüshaları kalmamıştır. İhtiraat-ı fenniye ve hususat-ı saireye dair bir imtiyaz ve ruhsatı haiz değilim.

4-Gönüllü ve bir hizmet-i müftehare olarak Harb-i Umumî ilânı esnasında evvela Alay Müftüsü namı ile Ordu yı Hümayûna dahil olup saniyen Alay Kumandanı vazifesini ifa etmekte iken Bitlis'te Ruslara esir düştüm. Bu hizmetlerim hep fahri idi. Yalnız esaretten avdetimde İstanbul'a geldiğimde Harbiye Nezareti ikramiye olarak bana üç ay ellişer liradan yüz elli lira verdi. Bir adet harp madalyam vardır. Başka rütbe ve nişanım yoktur. Ecnebi nişan ve madalyam yoktur. 26 Şevval 1336 tarihli irade i seniyye ile ve beş bin kuruş maaşla Darü'1-Hikmeti'l- İslâmiyye azalığına tayin ve 18 Zilka'de 1336 tarihli irade-i seniyye mucibince Mahrec payesiyle taltif olundum.

5-Şimdiye kadar hiç bir vech ile taht-ı muhhakemeye alınmadım. Diğer suallere cevabdan varesteyim.

17 Teşrinievvel 1337

Darü'l Hikmeti'l İslamiyye azasından

Bediüzzaman Said

Mühür

görev yaptığı süre içerisinde Dâhiliye Nezareti tarafından kendisine bir nüfus tezkeresi verilmiş ve bir de kendi ağzından özgeçmiş hazırlanmıştır (Ek:2).

Mahrec, ilmiyye rütbelerinden birinin adı olup "mahreç mevleviyyeti" suretinde de kullanılır. Mahreç mevleviyyeti rütbe olarak "kibar-ı müderrisîn"den büyük, "bilâd-ı hamse mevleviyyeti'nden küçüktür. *(M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İst., 1993, C. II, s. 385)*.

Bediüzzaman'ın Fikrî Arayışı

Bediüzzaman Rusya'da esarette bulunduğu sırada Rusların kendisine yaptığı eza ve cefadan muzdarip olarak zihin ve dimağ yorgunluğuna mübtelâ olmuş ve Darü'l-Hikmet'te görev yaptığı sırada bu hastalığı yeniden nüksederek onu muzdarip etmiştir. Bu hastalık sebebiyle tedavi gören Bediüzzaman Hazretleri zaman zaman raporlar alıp vazifeden kendisinin izinli sayılmasını talep etmiş, hem Darü'l-Hikmet heyeti, hem de Meşihat makamı uzun süreli izinler vermişlerdir. Hattâ birçok defa vazifeden affını istemeye teşebbüs etmiş; fakat kurumdaki dostları mâni olmuşlardır. *(Âsâr-ı Bediiye, s. 676)*. Bediüzzaman'ın hastalığı müteaddit defalar tekerrür ettiğinden 1338 yılı Mart ayının sonunda iki sene kadar azalıktan mezun addedilmiştir.

Aslında Bediüzzaman'ın rahatsızlığı âlem-i İslâm'ın içinde bulunduğu durumdan kaynaklanıyordu, yoksa şahsî problemlerinden değil. Nitekim Harb-i Umumî'deki mağlubiyetten fazlaca müteessir olduğunu ihsas edenlere verdiği cevapta bu hakikati şöyle ifade etmiştir: "Ben kendi elemlerimden tahammül ettim; fakat ehl-i İslâm'ın elemlerinden gelen teellümat beni ezdi. Âlem-i İslâm'a indirilen darbelerin en evvel kalbime indiğini hissediyorum. Onun için bu kadar ezildim." *(Bkz. Tarihçe-i Hayat, s. 132)*

Bu arada Medrese, Meşihat ve Darü'l-Hikmet gibi kurumların ve buralarda görev yapan ilim adamlarının bu problemlerin çözümü noktasında etkisiz kalışları da kendisini çok üzüyordu. Yaşamış olduğu bu buhran sebebiyle Üstad, yeni bir metot arayışına koyuldu. Zihni hep onunla meşguldü ve bu yüzden ortaya çıkan farklılık diğer ulemanın garibine gidiyor, bazıları onu anlamakta zorluk çekiyordu. Onun yaşamış olduğu bu fikir sancısı geçmişte bazı ilim adamı ve düşünürlerde de ortaya çıkmıştır; bu hâl onların dinî ve içtimâî problemlere çözüm arayışlarında takip edecekleri metodu keşfetmelerinin zeminini oluşturmuştur. Meselâ İmam Gazzâlî'nin de bu türden bir sıkıntıyı yaşamış olduğunu biliyoruz. Nitekim Üstad yaşamış olduğu bu sıkıntıyı *Mektubat*'ta şöyle ifade etmektedir: "Bundan otuz sene evvel, Eski Said'in gafil kafasına müthiş tokatlar indi, 'el-mevtü hakkun' kaziyesini düşündü. Kendini bataklık çamurunda gördü. Meded istedi, bir yol aradı. Gördü ki, yollar muhtelif; tereddütte kaldı. Gavs-ı Âzam olan Şah-i Geylânî'nin Fütûhü'l Gayb nâmındaki kitabıyla tefe'ül etti. Tefe'ülde şu çıktı: "Ente fi dâri'l-hikmeti fatlub tabîben yudavî kalbek/Sen hikmet evindesin. Kalbini tedavi edecek bir tabip ara." Aciptir ki, o vakit ben 'Darü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye' azası idim. Güya ehl-i İslâmın yaralarını tedaviye çalışan bir hekim idim. Hâlbuki en ziyade hasta ben idim. Hasta evvelâ kendine bakmalı, sonra hastalara bakabilir... Ben dedim: 'Sen tabibim ol!'... Kitabı tamamen okudum ve çok istifade ettim. Sonra İmam-ı Rabbanî'nin Mektubat kitabını gördüm... Hâlis bir tefe'ül ederek açtım... Bana musırrane şunu tavsiye ediyordu: 'Tevhid-i kıble et.' Yani, birini üstad tut, arkasından git, başkasıyla meşgul olma. Şu en mühim tavsiyesi, benim istidadıma ve ahvâl-i ruhiyeme muvafık gelmedi. Ne kadar düşündüm: 'Bunun arkasından mı, yoksa ötekinin mi, yoksa daha ötekinin mi arkasından gideyim?' Tahayyürde kaldım. Her birinde ayrı ayrı câzibedâr hâsiyetler var. Biriyle iktifa edemiyordum. O tahayyürde iken, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetiyle kalbime geldi ki, 'bu muhtelif turukların başı ve bu cedvellerin menbaı ve şu seyyarelerin güneşi, Kur'ân-ı Hakîmdir. Hakikî tevhid-i kıble bunda olur. Öyle ise, en âlâ mürşid de ve en mukaddes üstad da odur.' Ona yapıştım... Demek ki, Kur'ân'dan gelen o Sözler ve o Nurlar, yalnız aklî mesâil-i ilmiye değil, belki kalbî, ruhî, hâlî mesâil-i imaniyedir." *(Nursi, Mektubat 385-386)*

Darü'l-Hikmet'te Bediüzzaman'ın Şahsî Hayatı

Bediüzzaman Hazretleri Darü'l-Hikmet'te çalıştığı sırada aylık elli lira maaş alıyordu. Bu para o dönem itibariyle iyi bir meblağdı. Fakat Üstad yine de tasarruflu yaşamaya dikkat ediyordu. Bu durum mesai arkadaşlarının dikkatini çektiği için niye bu kadar sade bir hayat yaşadığını sormuşlar, o da; "Ben sevâd-ı âzama tâbi olmak istiyorum, ekalliyet-i müsrifeye değil." diyerek karşılık vermiştir. O dönemde yeğeni Abdurrahmân da yanında bulunuyordu. Aldığı maaşı ona veriyor masrafları o görüyordu. Bir ara onun serbest harcama yaptığını fark edince, yeğenine paraları ne yaptığını sordu, o da harcadığını söyledi. Bunun üzerine Üstad, "Neden harcadın? O para bize helâl değildi. Milletin malıydı." diyerek tepki gösterdi. Zîrâ maaşından ancak hayatını asgarî şartlarda idame edecek kadar harcamayı caiz görüyor, bundan fazlasını helâl saymıyordu. Bunun üzerine "Seni vekilharçlıktan azl ile kendimi nasb ettim!" diyerek harcamaları kendi üzerine aldı. Her ay maaşından on lira Abdurrahmân'a veriyor, on beş lira kendi ihtiyaçlarına sarf ediyor, kalanını ise biriktiriyordu. Niyeti onları bir şekilde millete iade etmekti. Nitekim Üstad o dönemde yazmış olduğu eserlerini (Yeğeni Abdurrahmân'ın ifadesine göre on iki eserini) bu paranın bir kısmıyla bastırıp, bedava dağıtmak suretiyle bu arzusu-

nu gerçekleştirmiştir. *(Tarihçe-i Hayat, s. 114; Âsâr-ı Bediiye, s. 677)*. Kalan az bir kısmını ise hacca gitmek niyetiyle saklamış; ama bu arzusu gerçekleşmeyince maişetine sarf etmiştir. Bu paranın kanaat ve iktisat bereketiyle kendisine on seneden fazla yettiğini, kimseye yüzsuyu döktürmediğini ifade etmiştir. *(Tarihçe-i Hayat, s.206)*

Bediüzzaman'ın Sosyal Hayatı

Bediüzzaman Hazretleri'nin Darü'l-Hikmet'te görev yaptığı süre içerisinde devrin ulemasıyla sık sık bir araya gelip sohbetler ettiğini biliyoruz. Ancak bunun ötesinde onun içtimaî hayatta etkili olabilecek bazı oluşumlar içinde yer aldığı da görülmektedir. Bu çerçevede Üstad, Müderrisler Cemiyeti'ne üye olmuş, Hilâl-i Ahdar (Yeşilay) Cemiyeti'nin ise kurucu üyeleri arasında yer almıştır.

15 Şubat 1919'da kurulan ve devrin meşhur âlimlerinin mensup olduğu "Cemiyet-i Müderrisîn"e üye olmuştur. Bu cemiyetin gayesi "muntazam bir usûl dairesinde dinî hakikatleri, İslâm'ın yücelik ve terbiyesini Müslümanlar arasında kardeşlik bağlarının takviyesi ile içtimaî mükellefiyetler ve şahsî çalışmalarının inkişafına büyük bir azimle ve metanetle çalışmak" idi. *(Şahiner, Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi, s. 241)*. Medreselerin hocalarından ve İslâm'a hizmete inanmış gönüllülerden oluşan Cemiyet, Müslümanlara ilim ve İslâmiyet'i sevdirmeyi, öğrenmeye teşvik etmeyi, dinî ilimler yanında çağın ihtiyaçlarını karşılayabilecek derecede fen bilimleriyle de uğraşan öğrenciler yetiştirmeyi ve onların maddî ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemiştir.

Kurucular kurulu Fatih Dersiamlarından Abdülfettah, Geyveli İbrahim Hakkı ve İskilipli Mehmed Âtıf ile Bayezid Dersiamlarından Ermenekli Mustafa Safvet efendilerden oluşan cemiyetin başkanı Mustafa Sabri Efendi, yardımcısı da İskilipli Mehmed Âtıf Efendi idi. Darü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye azalarından Eşrefefendizâde Şevketî ile Bediüzzaman Said Nursi, Fatih Dersiamlarından Düzceli Zâhid el-Kevserî, Darü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Sahn Medreseleri Fıkıh Müderrislerinden Seydişehirli Hasan Fehmi, Darü'l-Hilâfeti'l-Aliyye İbtidâ-i Dâhil Medreseleri Mantık Müderrisi Manisalı Mustafa, Fatih Dersiamlarından Âsitâneli Hafız Abdullah, Dersiamdan Sinoplu Mehmed Emin Efendiler ise azalarını oluşturuyordu. Bu cemiyetin kuruluş ilkeleri arasında siyasetle uğraşmamak da vardı. Ne yazık ki Cemiyet 26 Eylül 1919 tarihli İkdam gazetesinde Kuvay-ı Millîye aleyhine bir beyanname yayımlatınca başta Bediüzzaman olmak üzere bazıları üyelikten ayrılmıştır. *(http://tr.wikipedia.org/wiki/Cemiyet-i_Müderrisin)*

Bediüzzaman Darül'l-Hikmet'te görev yaparken Yeşilay cemiyetinin kurucuları arasında da yer almıştır. 5 Mart 1920 tarihinde Cuma namazından sonra Matbuat Cemiyeti'nde gençliği mânevî tahribata karşı korumak için yapılabilecekleri konuşmak, ne gibi çareler üretilebileceğini mütalâa etmek üzere bir toplantı yapılmış ve bu toplantıya Darü'l-Hikmet adına Üstad katılmıştı. Toplantıya katılan diğer kişiler; Şeyhülislâm Haydarizade İbrahim, Dr. Tarık Rüştü Aras, Tarık Us, Hamdullah Subhi, Dr. Emin Paşa, Velid Ebüzziya, Eşref Edib, Mustafa Şekib, Dr. Mazhar Osman, Ord. Prof. Fahreddin Kerim ve Dr. Şükrü Hazım idi. *(Alpaslan Özyazıcı, Alkollü İçecekler, Sigara ve Diğerleri, Diyanet yay. s. Ayrıca bkz. http://www.diyanet.gov.tr/turkish/default.asp, Necmeddin Şahiner, Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi, s. 224)* Dr. Şükrü Hazım'ın kâtiplik yaptığı toplantının sonunda da cemiyetin kurulmasına karar verildi.

O Dönemde Yaşanan Bazı Hâdiseler ve Bediüzzaman

Üstad; *Lemaat*, *Hutuvât-ı Sitte* başta olmak üzere ilk dönem eserlerini Darü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'de aza olduğu sırada yazmıştır. Üstad, *Lemaat*'ı bir Ramazan ayında, günde ortalama iki saat çalışarak yirmi gün içerisinde manzum olarak yazmıştır.

O dönemde Anglikan Kilisesi meşihat makamına gönderdiği bir mektupla İslâm hakkında altı soru sormuş ve buna mufassalan değil, sadece altı yüz kelimeyle muhtasaran cevap verilmesini talep etmiştir. Meşihat makamı da bu soruları Darü'l-Hikmet'e havale ederek cevap verilmesini talep etmiş, Mısır ulemasından olup Darü'l-Hikmet'te görev yapan Abdülaziz Çaviş ile İzmirli İsmail Hakkı bu sorulara cevaben birer kitap yazarken Üstad Hazretleri tam da İngilizlerin işgalinin peşinden gönderilen bu soruları pek mağrurane bulduğu için cevap verme lüzumu hissetmeyip tepki göstermiştir. Bu hâdiseyi Üstad şöyle anlatır:

"Bir zaman İngiliz Devleti, İstanbul Boğazı'nın toplarını tahrib ve İstanbul'u istilâ ettiği hengâmda; o devletin en büyük daire-i diniyesi olan Anglikan Kilisesi'nin başpapazı tarafından Meşihat-ı İslâmiye'den dinî altı sual soruldu. Ben de o zaman Darü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'nin azası idim. Bana dediler: "Bir cevab ver. Onlar altı suallerine, altı yüz kelime ile cevab istiyorlar." Ben dedim: "Altıyüz kelime ile değil, altı kelime ile de değil, hattâ bir kelime ile değil; belki bir tükürük ile cevap veriyorum! Çünki o devlet, işte görüyorsunuz ayağını boğazımıza bastığı dakikada, onun papazı mağrurane üstümüzde sual sormasına karşı, yüzüne tükürmek lâzım geliyor. Tükürün o ehl-i zulmün o merhametsiz yüzüne!.." *(Tarihçe-i Hayat, s. 130)* Fakat Üstad'ın daha sonra bu sorulardan dört tanesine Lemaat'ta manzum tarzda cevap verdiği görülür. *(Bkz.: Sözler, Lemeat s. 793)*

Bediüzzaman Hazretleri'nin Darü'l-Hikmet'te görev yaptığı sırada, 16 Mart 1920 tarihinde, İngilizler İstanbul'u işgal etti ve bundan sonra sıkıntılı bir hayat yaşandı. Şeyhülislâm Dürrizade'nin düşmana karşı mücadele edenleri asi ilân eden bir fetvaya imza atması, bazı cami-

lerde düşmanların muzafferiyeti için dua ettirilmesi gibi olaylar yaşandı. Bediüzzaman o günlerde yazmış olduğu eserlerle, özellikle *Hutuvat-ı Sitte* risalesiyle İngilizlere karşı mücadele etmiş ve eserlerinin halk üzerinde meydana getirdiği tesir sebebiyle takibata uğramıştır. *(Tarihçe-i Hayat, s. 129)*. İngilizlerin onu cezalandırma kararını haber alan Darü'l-Hikmet üyesi ve dostu Şerif Sadeddin Paşa kendisini durumdan haberdar etmiş ve dikkatli olması konusunda uyarmış, Üstad da gerekli tedbiri almıştır. "Kat'î bir vasıta ile haber aldım, kökü ecnebide, kendisi burada bulunan bir zındıka komitesi 'Bu eser sahibi dünyada kalsa biz mesleğimizi bu millete kabul ettiremeyeceğiz. Bunun vücudunu kaldırmalıyız' diye senin idamına hükmetmişler. Kendini muhafaza et" diyerek Bediüzzaman'a haber verir. Bediüzzaman da "Tevekkeltü Alellah, ecel birdir, tagayyür etmez" buyurur. *(Emirdağ Lahikası 6. Kısım s.482)*

Bediüzzaman'ın Darü'l-Hikmet'te görev yaptığı günlerde yaşanan hâdiselerden biri de bir maymunun Yunan Kralı Aleksandros'u öldürmesiydi. O günlerde, Yunan Başvekili Venizelos, İngiliz Başvekili Lloyd George'dan 50 bin kişilik silâh almıştı. Bu silâhlarla Anadolu'ya taarruz edeceklerdi. Bediüzzaman bir Cuma gecesi uzun uzun namaz kılıp yine uzunca dualar etmiş ve duasının sonunda, وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلاَّ هُوَ "Rabbinin ordularını Kendisinden başka kimse bilemez." âyetini okuyarak "Yâ Rab! Sen'in orduların çoktur. Bu mel'una fırsat verme." diye dua etmiştir. O gece Yunan sarayında ilginç bir hâdise meydana gelmiştir. Hâdise basit fakat neticeleri itibariyle çok önemliydi. Sarayda beslenen bir maymun Yunan Kralı Aleksandros'u ısırmış ve onun ölümüne sebep olmuştu, askerler de maymunu öldürmüştü. Ertesi sabah kendisine kahvaltı için çorba almaya giden talebesi Molla Süleyman gazetede bu haberi okuyunca gazeteyi getirip Üstad'a göstermiş, "Süleyman bir kâğıt ve kalem getir de bu hayvanın arkasından bir mersiye yazayım." diyen Üstad, yazdığı şiirimsi yazıya "Mücahit Bir Hayvana Mersiye" başlığını koymuştur. Bu hâdise o kadar önemliydi ki, daha sonraları Lloyd George "Doğu ve Batı tarihi bir maymunun bir adamı öldürmesi yüzünden değişti" demiştir. *(N. Şahiner, B. Said Nursi, s. 235)*.

Mücahit Bir Hayvana Mersiye

İşte o cünûddan bir gazi şehid, / Nev-i hayvandaki meymun-u said / Ey maymun-i meymun Mü'minleri memnun, düşmanları mahzun, Yunan'ı da eyledin mecnun / Öyle bir tokat vurdun ki, siyaset çarkını bozdun, Loyd George'u kudurttun, Venizelos'u geberttin / Mizan-ı siyasete pek ağır oturdun / Ki, küfrün ordularını, zulmün leşkerlerini / Bir hamlede havaya fırlattın... Başlarındaki maskelerini düşürüp, / Maskara ederek, bütün dünyaya güldürdün / Cennetle mübeşşer olan hayvanların ışrine gittin / Cennette saidsin, çünkü, gazi hem şehidsin.!! *(Âsâr-ı Bediiye, Rumuz, s. 86.)*

Darü'l-Hikmetin Hizmeti

Bediüzzaman Hazretleri, her ne kadar devrin en yüksek ulemasından teşekkül etse de Darü'l-Hikmet'in gerektiği gibi hizmet edemediği kanaatini taşımaktadır. Kendisine Darü'l-Hikmet'in neden hizmet edemediği sorulduğunda ise iki sebep göstermiştir. Bunlardan birincisi siyasî sebeptir. Dönem, İstanbul'un İngiliz işgali altında olduğu dönemdir ki, onların baskısı her tarafta hissedilmektedir. Kurum bu sebeple gereği gibi hizmet edememiştir. Bu hususta Üstad şöyle demektedir: "En büyük hizmeti, adem-i hizmetidir. En büyük hareketi, hareketsizliğidir. Çünkü buradaki hâkim olan kuvvet-i ecnebiye, lehinde olmayan her bir hareketi boğuyor. Hareket edenleri gördük. Mukaddes camilerde gavurlara dua ettirildi ve mücahidlerin cevaz-ı katline fetva verdirildi. İşte Darü'l-Hikmet, bu fırtına içinde alet ettirilmedi. En büyük mâni olan ecnebî kuvvet, bütün kuvvetiyle ahlâksızlığı himaye ve teşci ediyordu". Darü'l-Hikmet'in hizmet edememesine Bediüzzaman'ın gösterdiği ikinci sebep ise kurumda görev yapanların ruh dünyaları, yani psikolojik durumlarıdır ki bu, birincisinden daha önemli bir sebeptir. Bu hususta da şöyle demektedir: " Darü'l-Hikmet eczâları kabil-i imtizac, belki de ihtilât değil. Şahsî meziyetleri vardır. Cemaat ruhu tevellüd etmedi. "Ene"ler kavidir, delinmedi ki bir "nahnü" olsun. "Ben", "biz" olmadı. Mesailerinde teşarük düsturuyla işe girişildi, teavün düsturu ihmal edildi. Teşarük, maddiyatta eseri azimleştirir, fevkalâde yapar. Mâneviyat ve efkârda âdileştirir, belki çirkinleştirir. Teavün düsturu bunun tamamen aksidir, maddiyatta cemaate nisbeten pek küçük, fakat yalnız bir şahsa nisbeten, büyük eserlere vasıta olur. Mâneviyatta ise eseri, harikulâde derecesine is'âd eder. Hem de tenkitleri çok keskinleşmiştir, karşısına çıkan fikir parçalanır, söner." *(Nursi, Tulûât)*

Verdiğimiz bilgiler göstermektedir ki Bediüzzaman Hazretleri, Darü'l-Hikmet'te görev yaptığı yıllar içerisinde kurumun yerine getirmesi gereken görevlerde kendi payına düşeni yapmış, toplantılara katılmış, kararlara imza atmış bir azasıdır. Ancak gerek hamiyet-i diniyesi, gerekse orada verilen hizmetin ictimaî problemlere çare olmamasından dolayı sıkılıyor ve başka bir hizmet yolu arıyordu. Netice itibariyle şunu müşâhede etmekteyiz ki Bediüzzaman Hazretleri, bir taraftan sade bir hayat yaşamayı kendisine düstur edinmiş bir zahid; diğer taraftan savaş alanında cesur, gözü pek, yılmaz bir mücahid, ama aynı zamanda sosyal problemlerin çözümünde kafa yoran, onları yeni ve dertlere çare olabilecek bir yaklaşım çerçevesinde ortaya koyan bir âlimdir.

*Araştırmacı-Yazar
mtoprak@yeniumit.com.tr

Doç. Dr. Muhittin AKGÜL*

Ocak / Şubat / Mart - 2010 / 87

Sevde Binti Zem'a

"Ey Allah'ın Resulü! Allah'a yemin olsun ki benim evlilik gibi bir düşüncem yoktu; ancak tek isteğim kıyamet gününde Allah'ın huzuruna senin eşin olarak çıkmaktır."

Büyük ve vefalı eş Hz. Hatice vefat ettiğinde, Kâinatın Efendisi (sas) büyük bir üzüntü içindeydi. Nasıl üzülmesin ki, acılı ve sıkıntılı zamanlarda, müşriklerin akla hayale gelmedik eza ve cefaları karşısında bu büyük eş, âdeta Resulullah'a (sas) kalkan oluyor, onu teselli ediyor ve bir nebze de olsa acılarını dindiriyordu. Ancak her canlı gibi Hz. Hatice'nin de ayrılış vakti gelmiş, sevgili eşi ve Peygamberi Hz. Muhammed'e (sas) veda etmişti. Vefatıyla arkada yetimler bırakmıştı. Bir insan olarak şefkat âbidesi Allah Resulü (sas) yetimlerine bakıyor, evde kendisine enîs ü celîs olan eşinin yokluğunu kalbinin en derinliklerinde hissediyor ve mahzun oluyordu.

Resulullah'ın (sas) bu mahzun durumunu gören sahabiler üzülüyor, içlerinden: "Keşke Allah'ın Şerefli Elçisi evlenip de bu kederli durumdan kurtulsa!" diye geçiriyorlardı. Ancak Kâinatın Sevgilisi'ne karşı büyük bir edep içinde olduklarından, bu düşüncelerini O'na bir türlü açamıyorlardı.

Günler böylece geçerken artık buna bir son vermek gerekiyor, yerin göğün kendisi için yaratıldığı Kerim Peygamber'in (sas) yalnızlığına son vermek gerekiyordu. O, aslında yalnız değildi. Allah'ın vahyine mazhar oluyor, gökyüzünün Emin'i olan Cibril'le sık sık görüşüyor, meleklerle selâmlaşıyor, tabiattaki her bir varlık kendi diliyle onu selâmlıyor ve ona arkadaşlık yapıyordu. Ancak bütün bunlara rağmen O da bir beşerdi ve evinde dertlerini paylaşacağı bir dert ortağına ihtiyacı vardı.

Nihayet sonunda sahabiden Osman b. Maz'un'un eşi Havle binti Hakîm bütün cesaretini toplayarak Resulullah'a (sas): "Ey Allah'ın elçisi, görüyorum ki Hatice'den sonra biraz kederli gibisiniz." deyince sanki Resûl-i Ekrem'in (sas) yarasına dokunmuş gibi oldu. Cevaben Resûlullah (sas): "Evet, Hatice evin işlerine, çocukların idare ve terbiyesine bakıyordu." dedi. Havle tam da aradığı cevabı bulmuş ve kaçırılmayacak fırsatı yakalamıştı. Bir ara nazarları uzaklara daldı, sonra kendini yeniden toparladı ve şu teklifi yaptı:

"Evlenseniz!"

Ortada derin bir sessizlik oldu. Şefkat ve vefa insanı derin bir düşünceye daldı, mazinin yapraklarını gözden geçirdi. 25 yıl birlikte yaşadığı Hatice'yi hatırladı. Ondan gelen evlilik teklifi, birlikte geçirdikleri acı-tatlı günler, arkada kalan yetimler…

Sonra şu soruyu sordu: "Peki Hz. Hatice'den sonra kiminle?"

Havle, Resulullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) eş olarak Sevde binti Zem'a'yı teklif etti. Resûlullah (sas) da bu teklifi kabul etti. Böyle bir kabul edişte aynı zamanda bir vefa örneği sergileniyordu. Çünkü Sevde binti Zem'a ilk Müslümanlardan olduğundan, değişik sıkıntılar yaşamıştı. Hicret etmek mecburiyetinde kalmış ve kocasını da kaybederek yetimleriyle dul kalmıştı.

Sevde, doğup büyüdüğü, dağında ovasında gezdiği, gençliğini geçirdiği, yeryüzünün ilk mâbedinin kurulduğu, Halilullah olan Hz. İbrahim'in yüzlerce hatırasının bulunduğu kudsî mekândan ayrılmak zorunda kalmıştı. Memleketinden ayrılıyordu, aynı zamanda gittiği yer meçhul bir yerdi. Daha önce gitmemişti, insanlarını ve kültürlerini bilmiyordu, dillerini anlamıyordu, hattâ gittiği yerdeki insanların dinleri bile farklıydı. Yani şartların tamamı aleyhte gibiydi. Ama o yine de fedakârlık yapmış ve dini için gitmişti. Sonra da bir hanımın hayattaki en önemli sığınağı olan kocasını kaybetmişti. Şefkate ve uzatılacak bir emin ele ihtiyacı had safhadaydı.

Evet, o Allah rızası için hicret etmişti. Hicret, sıkıntılarla birlikte Allah'ın ekstra lütuflarına mazhariyetin de bir vesiledir. Yüce Yaratıcı'nın şu müjdeleyici beyanları da bunu göstermektedir: *"Kim Allah yolunda hicret ederse dünyada gidecek çok yer, genişlik ve bolluk bulur. Kim evinden Allah'a ve Resulü'ne hicret niyetiyle çıkar da yolda ecel gelip kendini yakalarsa o da mükâfatı haketmiştir ve*

onu ödüllendirme Allah'a aittir. Allah gafurdur, rahimdir (affı, merhamet ve ihsanı boldur)." (Nisâ, 4/100) *"Zulme mâruz kaldıktan sonra Allah uğrunda hicret edenleri, elbette dünyada güzel bir yere yerleştiririz. Âhiret mükâfatı ise daha büyüktür. Bunu bir bilselerdi!"* (Nahl, 16/41)

Hicret, Allah katında en üst mertebeye erme ve kurtuluşu kazanmaya vesiledir. *"İman edip hicret edenler, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler var ya, işte onlar Allah indinde daha yüksek derecelere sahiptirler ve işte onlardır umduklarına nail olanlar!"* (Tevbe, 9/20)

Hicret, affedilmeyecek günahların affına ve gözün görmediği, kulağın işitmediği, beşerin aklından dahi geçemeyeceği derecede sürprizlerle dolu Cennet'e girmeye vesiledir. *"Onların Rabbi de dualarına şöyle icabet buyurdu: Sizden gerek erkek, gerek kadın hayır işleyen hiçbir kimsenin çalışmasını zâyi etmem. Çünkü siz birbirinizdensiniz, birbirinizden farkınız yoktur. Benim rızam için hicret edenlerin, vatanlarından sürülenlerin, Benim yolumda işkenceye, zarara uğrayanların, Benim yolumda savaşanların ve öldürülenlerin, elbette kusurlarını örtecek ve elbette onları Allah tarafından mükâfat olarak içinden ırmaklar akan cennetlere yerleştireceğim. En güzel ödüller Allah'ın yanındadır."* (Âl-i İmrân, 3/195), *"Bundan sonra şunu bil ki: Şüphesiz ki senin Rabb'in, mihnet ve işkenceye, zulme ve baskıya uğradıktan sonra mücahede edip sabreden, ardından da hicret edenlerle beraberdir. Evet, Rabbin, onların bütün bu güzel hareketlerine karşılık elbette onları bağışlayıp ihsanda bulunacaktır. Çünkü O gafurdur, rahîmdir."* (Nahl, 16/110)

Belki de Yüce Mevlâ bu mübarek annemize, âyetlerde vermeyi müjdelediği ücret ve mükâfatı, Kâinatın Efendisine (sas) bir eş olarak takdir buyurmasıyla yerine getiriyordu.

Vefada zirveyi tutan Allah Resûlü de (sas) bu büyük fedakârlığı, vefasıyla gösterecekti. Geride kalanlara sahip çıkma, yetimleri bir baba gibi şefkat kanatlarının altına alma, dul hanımları sahipsiz bırakmama vefası… İşte bunları düşünmüş olacak ki, 'evet' dedi.

Teklifin kabul edildiğini gören ve buna çok sevinen Havle hemen Hz. Sevde'nin evine koştu. Çünkü hayırlı işlerde acele etmek gerekiyordu. Büyük bir sevinç ve heyecanla:

"Ey Sevde, Allah'ın senin için ne büyük bereket ve hayırlar verdiğini biliyor musun?" deyince, olup bitenden haberdar olmayan Sevde Validemiz: "Nedir onlar? Bilmiyorum" dedi.

Havle: "Resûlullah (sas) beni sana evlilik teklifi için gönderdi." deyince Sevde Validemiz yapılan böyle eşsiz bir teklif karşısında büyük bir sevinç ve şaşkınlık içinde, bir ara ne yapacağını, ne diyeceğini bilemedi. Sonra kendini toparlayarak titrek bir sesle:

"İsterim! Ancak bir de babama söylesen!" dedi.

Babası Müslüman değildi. Ancak o da Hz. Muhammed'in (sas) kim olduğunu, nasıl eşsiz bir şahsiyet olduğunu çok iyi biliyordu. Âdeta altın tepsi içinde kendisine bir şans sunulmuştu. Bir kız babası için bundan daha iyi bir fırsat olamazdı. Kızı Sevde'yi çağırdı ona da bu konudaki fikrini sordu. Cevap müspet olunca, çok sevindi ve böyle değerli bir insana kızını vermede hiç tereddüt göstermedi. Hemen kabul etti ve nikâhlarını da bizzat kendisi kıydı. Kaynakların bildirdiğine göre bu sırada tarih Peygamber Efendimiz'in (sas) nübüvvetinin 10. yılıydı. Resûlullah'ın (sas) yaşı 50, Sevde Validemiz'inki ise 55 idi.

Mekkeli'ler böyle bir evliliği duyunca inanamamışlardı. Gözleri sadece maddeyi gördüğünden, her şeyi ona göre değerlendiriyor, "Hatice gibi zengin ve itibarlı bir kadından sonra, nasıl olur da Muhammed gibi biri, dul, yaşlı ve fakir bir kadınla evlenir?" diyorlardı. Ancak İnsanlığın gerçek mualliminin ölçüsü farklıydı ve olaylara onlardan farklı bakıyordu.

Gerçekleşen Rüya

Hz. Sevde, kocasının vefatından önce şöyle bir rüya görmüştü: Rüyada Peygamberimiz (sas) mübarek ellerini Sevde'nin omzuna koymuşlardı. Hz. Sevde de gördüğü bu rüyasını, kocasına anlatmıştı. Rüyayı dinleyen Sekran dedi ki:

"Ey Sevde, sen gerçekten böyle bir rüya gördünse, bu benim mutlaka öleceğime, senin de Peygamber Efendimiz'le evleneceğine bir işarettir."

Hz. Sevde birkaç gün sonra başka bir rüya daha gördü. Rüyasında, kendisi bir yastığa yaslanmış, gökyüzünden inen Ay da, başının etrafında dönmüştü. Hz. Sevde, gördüğü bu güzel rüyasını da kocası Hz. Sekran'a anlattı. Sekran bu rüyayı da dinledi ve şöyle dedi:

"Ey Sevde! Bil ki, artık benim ölümüm yaklaşmıştır. Ben öyle inanıyorum ki, benim ölümümden sonra mutlaka evleneceksin!" Gerçekten de Hz. Sekran bu rüyadan birkaç gün sonra vefat etti.

Sevde binti Zem'a

Kureyş kabilesinin Âmir b. Lüey koluna mensup Zem'a adında birinin kızıdır. Sevde, Süheyl b. Amr'ın kardeşi Sekran ile evlenmiştir. Kocasından önce İslâm dinini kabul etmiş ve bir süre sonra eşinin bu dini seçmesinde önemli rol oynamıştır. Kutlular kervanına ilk katılan Müslümanlardandır. Müslümanlığın ilk yıllarında taş kalbli Mekkeli müşriklerin eziyetlerine maruz kalıp da dinlerini yaşayamaz hâle gelince, hicret ederek kocasıyla Habeşistan'a gitmiştir. Ancak takdir-i İlâhî olarak dönüşte kocasının vefat etmesi üzerine dul ve kimsesiz kalmıştır. Efendimiz, onunla evlenerek, bu kalbi kırığın yarasını sarmış, onu perişan

olmaktan kurtarmıştır. Zaten sadece Efendimiz'in nikâhı altında bulunmayı düşünen bu büyük kadının, dünya adına istediği başka hiçbir şey de yoktu.

Sevde Validemiz'le, Mekke'de iken nikâh akdi yapılmıştı. Yani Allah Rasûlü'nün (aleyhi ekmelüttehâyâ) ikinci hanımı Sevde Validemiz oluyordu. Resulullah'ın (sas) hayatı boyunca O'nun rızasının dışına çıkmamış, Resulullah'ın (sas) evde kalan yetimlerine gerçek bir annelik yapmıştı.

Evliliğin Semeresi

Akrabalıklar insanları birbirlerine yaklaştırır. İnsanların daha yakından tanışmalarına vesile olur. Haklarında sadece duyduklarına göre karar verdikleri kişileri, akraba olunca daha iyi tanımış olurlar. Kâinatın Efendisi'ni (sas) tam olarak tanımayan, tanımadıkları için de düşman olan -çünkü kişi bilmediği şeyin düşmanıdır- Sevde Validemiz'in babası, kardeşi ve kabilesi, kısa bir süre sonra Müslüman oldular. Zîrâ bu insanlar, Resulullah'ın (sas) akrabalığıyla, ona daha da yakınlaşmış oldular. Sevde Validemiz'deki güzel ahlâk, onları derinden etkiledi. Belki onlara bu mükemmel dine girmeleri için diliyle bir şey demiyordu. Ancak davranışları, hâl ve hareketleri, onları çekim alanına almış ve sonunda da aysberglerin sıcak sularda erimesi gibi onları eritmişti. Dolayısıyla aradaki düşmanlıklar eridi, sıcak ilişkiler başladı ve böylece pek çok insanın ebedî hayatı kurtulmuş oldu.

Dış görünüş itibariyle bu, sadece normal bir evlilik gibi gözüküyordu; ancak dünyalara bedel neticeler alınmıştı. Çünkü bir insanın hidayeti bulması, Güneşin üzerine doğup-battığı her şeyden daha kıymetliydi. Hem sadece bir kişi de değil, koca bir insan topluluğuydu hidayet ışığını bulanlar.

Pişmanlık

Hz. Sevde'nin, Peygamberimiz (sas) ile evlenmesini duyan kardeşi Abdullah bin Zem'a çok üzüldü. Saçını başını yolmaya başladı. Eline yüzüne üzüntüsünden toprak serpmişti. Daha sonra Abdullah b. Zem'a yaptıklarından pişman olduğunu şöyle anlatmıştır:

"Kardeşim Sevde'nin Resûlullah'a (sas) nikâhlandığını duyunca, saçımı yolduğum, başım ve yüzüme topraklar serptiğim zamanki kadar, gülünç ve aşağı duruma düştüğümü hiç hatırlamıyorum."

Büyük Fedakârlık

İnsanlar melek olmadıklarından, zaman zaman insanî vasıflar göstermesi kaçınılmazdır. Resulullah'ın (sas) eşleri de olsa, onların arasında da zaman zaman az da olsa bazı küçük memnuniyetsizlikler olabiliyordu. Belki de böyle anlardan birinde, ancak hangi mülâhaza ile olduğunu tam bilemiyoruz, bir aralık Allah Rasûlü (sas), bu validemizi boşamak istemişti. Sevde Validemiz bunu duyunca beyninden vurulmuşa döndü. Ve hemen Allah Rasûlü'nün (sas) huzuruna koştu. Hattâ araya vasıtalar koydu ve yalvarırcasına şöyle dedi:

"Ey Allah'ın Resûlü! Sen'den dünyalık hiçbir şey beklemiyorum. Bana ayırdığın bir günü de Âişe'ye verdim. İstersen ömür boyu benim hatırımı sormak için dahi yanıma uğrama. Ama ne olur beni nikâhın altında bulunmaktan mahrum etme! Ben âhirete de Sen'in nikâhlın olarak gitmek arzusundayım. Başkaca da hiçbir düşüncem yok."

Onun bu arzusu Allah Rasûlü (sas) tarafından kabul edildi ve Sevde Validemiz Ezvâc-ı Tâhirât'tan biri olarak kaldı.

Cömertliği

Hz. Sevde de Peygamberimiz ile birlikte, diğer hanımları gibi, sırası geldiğinde savaşlara iştirak ederdi. Uhud Savaşı'na katılarak, oradaki birçok Müslüman'ın yarasını sarmış, onlara su taşıyarak çok büyük hizmetler etmiştir. Kâinatın Efendisiyle (sas) son veda haccında bulunmuş, Onun vefatından sonra, bir daha hac ve umreye gitmemiştir. Hz. Sevde, alçakgönüllülüğü, cömertliği ve bolca sadaka dağıtmasıyla tanınırdı. Çünkü o, insanların en cömerdi olan Allah Resulü'nün hâle-i tedrisinde bulunmuş, cömertler cömerdi ve hayatında Tahiyyattaki Lâ olmasaydı ağzından Lâ (hayır, yok) çıkmayan Efendiler Efendisi'nden öyle görmüştü.

Kendisine ait geceyi Hz. Âişe'ye vererek ulaşılmaz bir îsar örneği sergilediği gibi, kendisine gelen bütün hediyeleri de fakirlere dağıtır ve onların sevinmesinden büyük bir zevk duyardı. Çünkü mümin, başkası adına yaşayan, başkasının sevinciyle sevinen kişidir. İşte o da bunu yapıyordu. Bu konuda Hz. Âişe hâriç, diğer hanımlar arasında en ön sırada yer alıyordu. Bir gün Hz. Ömer (ra), Hz. Sevde'ye bir kese göndermişti. Hz. Sevde, kesenin içinde ne bulunduğunu sordu. Para olduğunu öğrenince, bu paranın derhal fakirlere dağıtılmasını emretmişti...

Sevde Validemizden rivayet edilen hadîslerin toplamının 4–5 civarında olduğu söylenmektedir. Bu rivayetlerden birisinde Söz Sultanı Allah Resûlü'nün (sas) hem gaybî mu'cizesi haber verilmekte hem de kullandığı güzel bir mecaz bulunmaktadır.

İşte bu konudaki hadîsi bize Sevde Validemiz rivayet etmiştir: Bir defasında Peygamber Efendimiz'in (sas) hanımları huzuruna toplanarak şöyle sormuşlardı:

- Yâ Resulallah (sas), içimizden hangimiz size en önce kavuşacak?"

Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (sas): "Vefatımdan sonra bana ilk kavuşacak olan, kolu uzun olanınızdır." buyurmuştu.

Bunun üzerine birbirimizin kolunu ölçmeye başladık.

Peygamberimiz'in (sas) vefatından sonra, hanımlarının içinde, en çok sadaka dağıtan ve cömert olan Hz. Zeyneb binti Cahş vefat edince, Peygamberimiz'in sözündeki uzun koldan maksadın, bolca malından dağıtan anlamına geldiğini o zaman anlayabildik.

Aynı Zamanda Şakacıydı

Sevde Validemiz (r.anha) aynı zamanda şakacıydı ve lâtifeyi de severdi. Bunu bilen Allah Resûlü (sas) onun yanındayken şakalar yapardı. Sevde Validemiz şöyle anlatıyor: Bir defasında Resulullah (sas) benim yanıma geldi, kendisine bulamaç aşı yaptım. Önüne koyduğumda elini değdirdi, onu sıcak bularak elini çekti ve şöyle buyurdu:

"Ey Havle, biz sıcağa da, soğuğa da sabredemeyiz (dayanamayız)." dedi.

Hz. Âişe'den de şöyle bir rivayet nakledilir: "Kendisi için yaptığım bulamaç aşını Resulullah'a (sas) getirdim. Resûlulah (sas) benimle Sevde arasında oturuyordu. Sevde'ye yemesini söyledim, o yemedi. Kendisine 'Ya yersin, ya da onu yüzüne bularım!' dedim. Yine yemedi. Bunun üzerine elimi aşa daldırıp onun yüzüne buladım. Allah Resulü (sas) güldü ve bizzat eliyle koyarak Sevde'ye 'Sen de onun yüzünü bula!' buyurdu. Hz. Sevde de onu yüzüme buladı. Resulullah (sas) da bunun üzerine tebessüm buyurdular."

Allah'ın Âyetlerinden Bir Âyet

Âyet, Yüce Yaratıcı'nın kâinatta kendisini gösteren ve hatırlatan şeylere denir. Kur'ân'ın âyetleri de birer âyettir. Her bir canlı da aslında bir âyettir. İnsanların âyet olması ise kendilerine bakıldığında Allah'ın hatırlanmasıdır.. konuşmasıyla, davranışlarıyla Allah'ın hatırlanması. Zaten Peygamber Efendimiz de (sas) "Gerçek mümin odur ki, kendisine bakıldığında Allah hatırlanır." buyurmuyorlar mı?

İşte bu yüksek seciyeli Sevde Validemiz vefat ettiğinde, sahabenin en bilginlerinden ve Efendimiz'in duasına mazhar olan İbn Abbas (ra) onu âyet olarak isimlendirmişti.

İkrime (ra) anlatıyor: "(Bir gün) Sabah namazından sonra, İbn Abbas'a (ra), Hz. Sevde'nin vefat ettiği söylenmişti, hemen secdeye kapandı. Niye böyle davrandığı sorulunca da şu cevabı verdi:

"Resûlullah (sas) '(Allah'ın âyetlerinden) bir âyet gördüğünüz vakit secde edin!' buyurmuştu. Resûlullah'ın (sas) hanımlarının vefatından daha daha büyük bir âyet mi vardır?" demiştir.

Savaşlarda Yardımcı

Hz. Sevde, Peygamberimiz (sas) ile birlikte, diğer hanımları gibi, sırası geldiğinde savaşlara katılırdı. Çünkü savaşlarda özellikle hanım sahabiler, hastaların yaralarını sarar, onlara en muhtaç oldukları anlarda su içirir, gerektiğinde düşman saflarına bile girerlerdi. Sevde Validemiz de Uhud Savaşı'na katılarak, oradaki birçok Müslüman'ın yarasını sarmış, onlara su taşıyarak çok büyük hizmetler etmiştir.

Rivayet Ettiği Çok Önemli Bir Hadîs

Resulullah'ın (sas) değişik hanımlarla evliliklerindeki hikmetlerden birisi de kendisine sorulan sorulara verdiği her cevabın veya hayatının her safhasındaki olayın -aynı zamanda dinin bir hükmü olduğundan- korunması ve diğer insanlara aktarılmasıydı. Her bir eş, bunları titiz bir şekilde muhafaza ediyor ve başkalarına aktarmada bu önemli görevi yerine getiriyordu. Bu mânâda Sevde Validemiz'in rivayet ettiği ve herkes için önemli ölçü olacak şu hadîs bunlardan sadece biridir.

Sevde binti Zem'a Validemiz rivayet etmektedir: Bir gün Resûlullah'a (sas) bir sahabi gelerek şöyle bir soru sordu: "Ey Allah'ın elçisi! Babam yaşlı, hacca gitmeye gücü yetmiyor. Ne yapayım?" Resûlullah (sas): "Şayet babanın bir borcu olsa, sen de o borcu onun yerine versen, bu kabul edilir mi?" Sahabi: "Evet" dedi. Bunun karşısında Resûlullah (sas): "Allah çok merhametlidir. Babanın yerine sen haccedebilirsin." *(Ahmed b. Hanbel, 6/429.)*

Sevgilisinin Yanına Varması

Ölüm, kaçınılması mümkün olmayan bir hakikattir. Ölüm sevgiliye veya sevgililere ulaşmaktır. Dünyanın ağır yüklerinden, hiçbir mükellefiyetin olmadığı Bostan-ı Cinân'a varmadır ölüm. Şefaat-i Uzmâ sahibi olan Resulullah'a (sas) hem de bir eş olarak kavuşmadır Sevde Validemiz için. Zaman, Hz. Ömer'in hilâfet günleridir. Hicretin 19. yılı Pâk Validemiz Allah Resûlüyle buluşmak için dünyaya veda etmiştir. Nur içinde yatsın, Cenâb-ı Hak ona bizleri komşu eylesin. Amin!

Sevde Validemiz'in Resûlullah (sas) ile evliliğindeki yaşı 55'dir. Peygamber Efendimiz'in (sas) yaşı da 50'dir. 14 yıl beraberlikleri olmuştur.

* Sakarya Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrt. Üyesi.
makgul@yeniumit.com.tr

Kaynaklar

Bintuş-şâtî, Ayşe Abdurrahmân, Terâcîm-u Seyyidât-i Beytin-Nübüvve
İbn Hacer, Ebu'l-Fadl b. Ali b. Hacer el-Askalânî, el-İsabe fî temyîzi's-Sahâbe, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1992.
İbn Hişâm, Cemâlüddin Abdulmelik, es-Sîratü'n-Nebeviyye, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Mısır ts.
İbn Sa'd, et-Tabakâtu'l-Kübrâ, Dâr-u Sadr, Beyrut ts.
İbn Seyyidi'n-Nâs, Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed, Uyûnu'l-Eser, Dâr-u İbn Kesir, Beyrut 1992
İbn'ül-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, Dâr-u Şa'b,
İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, Sıfatu's-Safve, Dâr-u İbn Haldun, Kahire 1994.
Mevlana Şibli, Asr-ı Saâdet, Eser Neşriyat, İstanbul 1977.

Prof. Dr. Hamdi DÖNDÜREN*

Ocak / Şubat / Mart - 2010 / 87

Anne-babanın vazifelerinden biri de kendi rızıklarına dikkat etmeleri gerektiği gibi çocuklarına da hoş, tayyib, helâl bir rızık yedirmeleridir.

HELÂL GIDA VE GIDA MADDELERİNDE İSTİHÂLE VE TEGAYYÜR

Helâlı ve haramı belirleme yalnız Allah ve Peygamber'inin yetkisindedir. Diğer insanlara böyle bir yetki verilmemiş, hattâ buna kalkışanlar şu âyetle uyarılmıştır: "Siz dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak, 'Şu helâldir, bu haramdır!' demeyin. Aksi hâlde Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Allah'a karşı yalan uyduranlar ise kurtuluşa eremezler."[1]

Kur'ân ve Sünnet'te hükümlerin konulması "menfaatin celbi ve mazarratın def'i (yarar sağlama ve zararı önleme)" ilkesine dayanır. Yüce Allah birçok âyette dünyayı, yeraltı ve yerüstü zenginlikleriyle insanın emir ve tasarrufuna verdiğini, hayvanları ve bitki örtüsünü insan için yarattığını bildirmiştir. Kur'ân'da et, süt ya da gücünden yararlanılacak hayvanlardan, kuş türlerinden ve deniz avının helâl kılındığından söz edilir.

Eşyada asıl olan mubahlıktır. Bu yüzden Kur'ân ve Sünnet'te sadece yenilmesi, içilmesi veya kullanılması caiz görülmeyen şeyler belirtilir, bunların dışında kalan şeylerin meşru olduğu bildirilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de yenilmesi yasaklanan hayvanlar ve hayvanî gıdalar ikisi Mekke'de ikisi Medine döneminde inen dört âyette sayılmıştır, bunlar; ölü hayvan, domuz eti, kan ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvandan ibarettir.[2] Bu konuda son inen âyette şöyle buyurulur:

"Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilmiş, boğularak veya vurularak yahut yukarıdan yuvarlanarak ölmüş ya da (başka bir hayvan tarafından) süsülmüş veya canavar tarafından parçalanmış hayvanla -ölmeden yetişip kestikleriniz müstesna- dikili taşlar üzerinde boğazlananlar ve fal okları ile kısmet aramanız size haram kılınmıştır. Bunlar itâat sınırı dışına çıkmaktır…"

Helâlı ve haramı belirleme yalnız Allah ve Peygamber'inin yetkisindedir. Diğer insanlara böyle bir yetki verilmemiş, hattâ buna kalkışanlar şu âyetle uyarılmıştır: "Siz dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak, 'Şu helâldir, bu haramdır!' demeyin. Aksi hâlde Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Allah'a karşı yalan uyduranlar ise kurtuluşa eremezler.

Hayvan kesilirken besmele çekilmesi, av hayvanı ise avlanma kurallarına uyulması gerekir.

Hanefilere göre besmele kasten terk edilmediği sürece Müslüman veya ehl-i kitaptan birisinin keseceği hayvanın eti yenir. Hanefiler bu konuda daha çok Mekke döneminde putlar adına kesilen hayvan yerine Allah'ın adı zikredilerek kesilecek hayvan etinin yenilmesini bildiren âyetlere ve Hz. Peygamber'in her önemli işe besmele ile başlanmasını bildiren hadîs ve uygulamalarına dayanırlar.

İmam Şâfiî'ye göre ise her önemli işte olduğu gibi hayvan keserken de besmele çekilmesi Sünnet veya müstehap olmakla birlikte, besmele terk edilse bile Müslüman veya ehl-i kitaptan birisinin keseceği hayvanın eti yenir.[3]

Hz. Aişe şöyle demiştir: *"Bedeviler bize et getirirlerdi. Biz onların besmele çekip çekmediklerini bilmezdik. Hz. Peygamber, 'Siz yerken besmele çekin ve yiyin.' buyurdu."* Eğer hayvan kesilirken besmele çekmek şart olsaydı, Hz. Peygamber durumları bilinmeyen bedevilerin getirdiği etin yenilmesini emretmezdi.

Kur'ân'daki Yasağın Sünnet'le Genişletilmesi

Kur'ân-ı Kerîm'de helâl kelimesi ile ifade edilen mubahlığın ölçüsü şöyle belirlenir: "Sana kendileri için nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: Bütün iyi ve temiz şeyler (tayyibât) size helâl kılınmıştır."[4] Bununla birlikte Hz. Peygamber'e de helâl ve haramı açıklama ve gerektiğinde bunlara ilâve yapma yetkisi tanınmıştır. *"O peygamber onlara iyiliği emreder, kötülükten meneder, onlara temiz olan şeyleri (tayyibât) helâl, pis olan şeyleri (habâis) de haram kılar."*[5]

Peygamber Efendimiz'in, kendisine verilen bu yetkiyi, "temiz olan gıda maddelerinin yenmesi, pis ve zararlı olanların ise yasaklanması" ölçüleri içinde kullandığında şüphe yoktur.

Kur'ân'da yasak edilen dört çeşit hayvanî ürünün, Hz. Peygamber'in şu hadîslerinde genişletildiği görülür:

"Allah'ın Resûlü, köpek dişi olan yırtıcı hayvanları ve tırnaklı yırtıcı kuşları yemeyi yasakladı."[6]

Sonuç olarak Ebû Hanîfe, Şâfiî ile Ahmed İbn Hanbel'e ve İmam Mâlik'in sağlam görüşüne göre, hadîslerde zikredilen bu gibi hayvanların etlerini yemek caiz değildir. İmam Mâlik'in ikinci görüşüne göre ise yukarıdaki hadîs haramlık değil kerâhet bildirir.[7]

Deniz hayvanları

Deniz hayvanları da insanın yararlanması için yaratılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de: ***"Size deniz avı helâl kılındı.."***[8] buyurulur. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: ***"Bizim için iki ölü ve iki kan helâl kılındı. Ölüler; çekirge ve balık. Kanlar da karaciğer ve dalaktır."***[9]

Hanefiler yukarıdaki âyet ve hadise dayanarak, suda yaşayan hayvanlardan sadece balık çeşidine girenlerin caiz olduğu görüşündedirler.

Hanefiler dışındaki üç mezhebe göre yukarıdaki âyette bir sınır getirilmediği için denizde yaşayabilen her hayvanın eti yenebilir. Diğer yandan Hz. Peygamber, ***"Denizin suyu temiz, ölüsü helâldir."***[10] buyurmuştur. Ancak bazıları su domuzunu ve su köpeğini istisna ederek, diğerlerinin helâl olduğunu söylemişlerdir. Bu konuda şöyle bir kıyas da yapılmıştır: Deniz hayvanlarında kan mevcut değildir. Haram kılınmış olan ise ancak kandır. Bu yüzden deniz hayvanlarının hepsi tıpkı balık gibidir.

Kur'ân'la Yasaklanan Nebatî Ürün: Şarap

Kesin içki yasağı bildiren âyette şöyle buyurulur: ***"Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar) ve fal okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan uzak durun ki, kurtuluşa eresiniz."***

İçki yasağı için âyet ve hadîslerde kullanılan "hamr" sözcüğü Ebû Hanîfe ve onun görüşünde olan kimi sahabe ve tâbiî fakihlerine göre yalnız yaş üzümden yapılan içkinin adı olup, Kur'ân nassı ile "li aynihî haram" olan budur. Hanefi mezhebinde müftâ bih olan görüş ise[11] diğer üç mezhepte olduğu gibi içildiği zaman kişiyi sarhoş eden bütün içecekler hamr (şarap) hükmündedir. Bunların azı da çoğu da haramdır. Çünkü Hz. Peygamber, ***"Sarhoşluk veren şeyin çoğu ve azı haramdır."***[12] buyurmuştur.

Nebiz

Ebû Hanife'ye göre şarap dışındaki diğer sarhoş edici maddeler aynen ve bizzat değil kıyas yoluyla haram kapsamına girer. Burada illet "iskâr (sarhoş etme)" niteliği olup, bu da ***"Her sarhoşluk veren şey haramdır."*** gibi hadîslere dayanır.[13] Yaş üzüm suyu ancak ekşiyip acılaştıktan ve köpüğünü attıktan sonra keskinleştiği takdirde hamr (şarap) hükümleri tam olarak bulunur. Üçte ikisi gidinceye kadar kaynatılmış kuru üzüm ve kuru hurma ise nebiz adını alır ve sarhoş eden miktarını içmek caiz olmaz.[14] Eğer bunda bir sertlik hissedilirse suyla hafifletilmesi gerekir. Rivayete göre Hz. Ömer'e kuru üzüm nebizi getirildiğinde su isteyerek onun üzerine dökmüş, sonra da içerek, "Taif kuru üzümünün nebizinde acılık olur." demiştir.[15] Müslim'in naklettiği birkaç hadîste, Allah Elçisi'nin nebîzin içilmesine izin verdiği, ancak, farklı meyve ve maddelerden yapılan nebîzlerin karıştırılarak içilmesini yasakladığı nakledilir.[16]

Sonuç olarak üzümden yapılan içkiler aynen haram ve necistir, bunun dışındaki meyve vb.den yapılan alkollü içkileri de içmek haramdır. Ancak bunların kendileri şarap gibi necis sayılmaz, bir kimsenin üzerine şarap dökülse namaza engel olurken, meselâ ispirto, kolonya gibi bir sıvı dökülse, namaza engel olmaz. Zaten alkol uçucu bir madde olduğu için, kısa bir süre sonra buharlaşır. Ebû Hanife'nin temsil ettiği Irak ekolü bu konudaki hadîslerin bir kısmını zayıf bulmuş, bir kısım hadîslerde de nebize, mecazen hamr (şarap) denildiğini söylemiştir.[17]

Günümüzde alkollü içki ve uyuşturucular pek çok bitki ve meyvelerden elde edilir olmuş; haşhaş, esrar, kokain gibi sıvı veya katı olanları bulunmuştur. Adı ne olursa olsun; yenildiği, içildiği, damara zerk edildiği veya dumanı çekildiği zaman sarhoşluk veren yani iskâr niteliği bulunan her madde çoğunluk fakihlerce doğrudan, Ebû Hanîfe'ye göre ise şaraba (hamr) kıyas yapılarak içki hükmünde ve yasak kapsamındadır.

İstihâle ve Tagayyür

İstihâle; hayvanî veya nebatî bir ürünün bir hâlden başka bir hâle geçmesi, tagayyür de nitelik değiştirmesi demektir. Böyle bir değişim sonunda daha önce pis olan bir madde temiz hâle dönüşebilir. Bunun sonucunda haramlık da kalkmış olur. Örnek: Şarap sirkeye dönse, misk ahusunun kanı miske dönse bunlar temizlenmiş olur. Yine pis bir toprak altüst edilmekle, pis bir zeytinyağı da sabun hâline getirilmekle temiz hâle gelir.

Lâboratuar ortamının bulunmadığı müctehid imamlar döneminde, tecrübeye dayanarak verilen değişim örneklerinin günümüz kimya tahlilleri ile de kontrol edilmesi gerekir. O dönemde maddelerin daha çok "renk, koku ve tat" değişikliği dikkate alınarak nitelik değiştirip değiştirmediği anlaşılmaya çalışılmıştır.

Şarabın sirkeye dönüşmesi ile ilgili bir değerlendirme

1- Hanefilere göre şarap sirkeye dönüşünce artık yeni bir madde hâline gelmiş olur. Şaraplıkla ilgisi kalmaz. Dayandıkları deliller: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: ***"Herhangi bir deri tabaklandığında temiz olur. Sirke durumuna gelen hamrın helâl olması gibi."***[18] Bu bozuk bir cevherin iyileştirilmesi gibidir.

İçki yasağı bildiren âyet gelince, başlangıçta Ebû Talha'ya ve diğer sahabeye evlerindeki şarapların sirkeye dönüştürülmesi için izin verilmemesi, onları şarap içme alışkanlığından uzaklaştırmak içindir.[19] Nitekim hadîste, ***"Sizin en iyi sirkeniz şaraptan (hamr) yapılandır."***[20] buyrulmuştur.

2- İmam Şâfiî'ye göre şaraptan (hamr), içine tuz veya sirke gibi bir şey atarak, onu güneşte tutarak veya ateşte kaynatarak sirke yapmak caiz değildir.

Dayandığı deliller şunlardır: Hadîs: “Hz. Peygamber hamrın sirkeye çevrilmesini (başka bir rivayette sirke edinilmesini) yasakladı.”[21] Ebû Talha’dan rivayete göre, onun evinde yetimlere ait şaraplar (hamr) vardı. Kesin içki yasağı bildiren âyet gelince, ***“Ey Allah’ın Rasûlü! Bunları ne yapayım, sirke yapmayayım mı?” diye sordu. Hz. Peygamber “Hayır yapma, dök!”*** buyurdu.[22] Kısaca şarap sirkeye çevirmekle mal hâlini almaz, kendisi necis olduğu için, sirke yapmak için ona katılacak madde de necis hâle gelir. [23]

Gıdalardaki Katkı Maddeleri ve Zararları

Katkı maddesi deyince; normalde gıdanın besleyici unsurlarından olmadıkları hâlde, gıda üretiminde teknolojik işlemlere yardımcı olma, bozulmayı önleme, dayanıklılığı artırma, besleyici değeri koruma, renk, görünüş ve lezzet gibi duyusal özelliklerini düzeltme ve koruma gibi değişik maksatlarla besinlere katılan maddeler akla gelir.

İnsanlarda doğuştan anomaliye yol açan maddelerin bir kısmı gıdaların içinde yapıtaşı olarak bulunur. Kafein, metil ksantin ve metil glioksal bunlardandır. Diğer bazı maddeler ise gıdalara bilerek katılır. Nitrikler gibi. Doğumsal anomaliye yol açan maddelerin hemen hepsi aynı zamanda kanser yapıcı etkiye de sahiptir. Bazı katkı maddeleri de insan vücudunda alerji meydana getirir. Astım, kurdeşen, saman nezlesi bunlar arasındadır. Yine bu katkı maddeleri insan bünyesi için toksik-zehirli, kanser yapıcı, hattâ nesilleri bozucu tesire sahip olabilirler.[24]

Sadece alkolde çözünen bir renk maddesi, eğer çözülmeden bir içeceğe karıştırılırsa tortu bırakır ve ortamı renklendirmez. Tortu yoksa belli miktarda alkolü içerdiği akla gelir ki, bunun seviyesi % 1,2 kadar olabilir.[25]

Özel katkı maddeleri

1- Peynir mayası: Sütü pıhtılaştırıp peynir hâline getirmek için kullanılan bir enzimdir. Bu işlevi sütü sıvı tutan süt proteinlerini parçalayarak yapar. Peynir mayası geviş getiren hayvan buzağılarının dördüncü midelerinden (şirden) elde edilir.[26] Günümüzde bu mayalar dana, domuz, piliç gibi hayvanlardan elde edilmektedir. Domuz mayası çok ucuza mal edildiği için çoğunlukla dana mayasına karıştırılarak kullanılır.

2- Kimyasal mayalar: Genetik mühendisleri, buzağı genlerine konakçı mikroplar aşılayarak kimyasal kaynaklı mayalar elde etmişlerdir. Bugün için Batı ülkelerinde peynir üretimi için kullanılan mayaların yarısını bu çeşit enzimler oluşturmaktadır.

3- Jelâtin (E441): Hayvanların deri, kemik, kıkırdak, bağ dokusu gibi kısımlarının uzun süre kaynatılması, asit ve kireçle muamele edilmesi sonucunda elde edilen şeffaf ve yumuşak bir maddedir.

Jelâtin sığır, domuz, balık ve kümes hayvanları gibi omurgalıların Kollagen’inden elde edilen bir protein türüdür. Gıda ve ilâç üretiminde ve sanayide birçok kullanım alanı vardır. En çok kullanıldığı alan jöleler ve jelâtinli şekerlemelerdir. Ayrıca hazır gıdalarda sabitleştirici, kıvam artırıcı olarak kullanıldığı gibi, dondurma, reçel, krem peynir ve margarinlerde yapı elemanı olarak kullanılır. Jelâtin elma suyu benzeri meyve sularını ve sirkeleri berraklaştırmak için de kullanılır.[27]

Jelâtin ve benzeri gıda katkı maddelerinin İslâm’a göre eti yenen hayvanî ürünlerden üretilmesi yoluna gidilmelidir. Günümüzde Müslüman ve Yahudilerin tüketimine sunulmak üzere uygun hayvanlar ve balıktan üretilmiş jelâtinler de bulunur. Nebatî kaynaktan elde edilmiş jelâtin yoktur.

Sonuç olarak günümüzde özellikle peynir mayası ve jelâtin gibi domuzdan da elde edilebilen katkı maddelerinin güneşte kurutulma, tuzun içinde uzun süre bekletme, güneşte kurutulup öğütülme, jelâtinde olduğu gibi uzun süre ateşte kaynatılma gibi üretilme şekilleri dikkate alınarak kimyevî bir değişime uğrayıp uğramadığı lâboratuar kontrolü ile tespit edilmelidir.

* Uludağ Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrtm. Üyesi
hdonduren@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Nahl, 16/116. bk. 136, 138-140.
2. En’âm, 6/145; Nahl, 16/115; Bakara, 2/172 ve 173.
3. Dârekutnî, IV, 295; Serahsî, Mebsût, XI, 238. Dârekutnî’de, hadisin râvîsi Mervan b. Sâlim’in zayıf olduğunu belirtir. Ayrıca aynı hadis İbn Abbas’ın sözü olarak da zikredilir.
4. Mâide, 5/4.
5. A’râf, 7/157.
6. Müslim, Sayd, 15, 16; Ebû Dâvûd, At’ime, 32; Tirmizî, Sayd, 9, 11.
7. Mâlik, Muvatta’, Sayd, 10-12.
8. Mâide, 5/96.
9. İbn Mâce, Sayd, 9, At’ıme, 31; A. İbn Hanbel, II, 97.
10. Ebû Dâvûd, Tahâre, 41; Tirmizî, Tahâre, 52.
11. Abdu’l-Gani, el-Meydanî, el-Lübab fi Şerhi’l-Kitab, (Dersaadet) 3/216; İbrahim Halebi, Mülteka’l-Ebhur, 2/263.
12. Ebû Dâvûd, Eşribe, 5; Tirmizî, Eşribe, 3; Nesâî, Eşribe, 25; İbn Mâce, Eşribe, 10.
13. bk. Buhârî, Edeb, 80, Ahkâm, 22, Megâzî, 60; Müslim, Eşribe, 73-75; Ebû Dâvud, Eşribe, 5, 7.
14. Serahsî, Mebsût, XXIV, 9.
15. Serahsî, age, XXIV, 8.
16. Müslim, Eşribe, 5, Hadis no: 22. bk. Ebû Dâvûd, Eşribe, 8; Nesâî, Eşribe, 4.
17. Sâbûnî, Tefsîru Âyâti’l-Ahkâm, Mâide, 5/90.
18. Serahsî, age, XXIV, 23.
19. Serahsî, age, XXIV, 24.
20. Beyhakî, Sünen, VI, 38; Nasbu’r-râye, IV, 367.
21. Müslim,Eşribe, 11; Tirmizî, Buyû, 59; Beyhakî, Sünen, VI, 37.
22. Tirmizî, Buyû, 37; Beyhakî, Sünen, IV, 37.
23. Serahsî, Mebsût, XXIV, 22, 23.
24. Hasan Doğruyol, Gıdalardaki Katkı Maddeleri ve Zararları, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul 2007, s. 1-3.
25. age, 3, 4.
26. age, 49.
27. Doğruyol, age, s. 57-59.

Prof. Dr. Davut AYDÜZ*

Ocak / Şubat / Mart - 2010 / 87

İslâm'da harp, yüce bir dava uğruna, fikir hürriyeti, düşünce hürriyeti adına, insanlığa giden yolları açma uğrunda yapılmıştır. Bununla beraber gerektiğinde sulha gitmeyi de ihmal etmemişlerdir. Çünkü sulh esas, harp ise tâlidir.

İSLÂM'DA SAVAŞ VE BARIŞ

İslâm'da savaş; kan dökmek, toprak kazanmak, ganimet elde etmek için yapılmaz. İslâm'da savaş, genelde müdafaa eksenlidir. Cihad, Allah ile insanlar arasındaki engelleri bertaraf ederek, onların Allah ile buluşmalarını sağlama ameliyesidir. Savaş ise büyük ve kutsal bir hareket olan cihadın bir parçasıdır. Ama kaynaklarda cihad bazen savaş yerine de kullanılır. Yani cihad, savaşı da içine alan bir harekettir. Fakat savaş kelimesi, cihadın ihtiva ettiği mânâyı tamamen kapsamaz. Cihad kıyamete kadar devam edecek olan bir harekettir; kesintisizdir. İslâm'ın doğru anlaşılması, anlatılması, sevdirilmesi için ortaya konulan her türlü gayret cihadın kapsamına girmektedir. Savaş ise gerektiğinde İslâm düşmanları ile yapılan fiilî mücadelenin sadece bir kısmıdır.

Peygamber Efendimiz (sas), her zaman barışa önem vermiştir. Hudeybiye Barışı, O'nun hayatında büyük bir

İslâm, insanların yeryüzünde barış ve sükûnet içinde yaşamalarını temin eden bir dindir. İslâmî yaşantının aslı ve temeli barıştır. Savaş ise ancak bir mecburiyet sonucu, yani başka türlü hareket etme imkânı kalmadığı zaman söz konusu olur.

zaferdir. O Yüce Peygamber, kendisine her türlü kötülüğü yapmış, hicrete mecbur etmiş olan Mekkelilere şefkatle davranmış, Mekke'yi kan dökmeden fethetmiştir. Hâlbuki isteseydi Mekkelilerin hepsini kılıçtan geçirebilirdi. Ama bunu yapmamıştır, çünkü O (sas), rahmet peygamberidir.

İslâm'da Barış Esastır

İslâm'a şartlı bakan ve İslâm hakkında yeterli bilgi sahibi olmayan bazı kimselerin iddia ettiği gibi, Müslümanlık bir kılıç ve kan dini değildir. Vâkıa Hz. Muhammed (sas) kılıç kullanmış ve O'nun böyle gönderileceği daha O gelmeden, geçmiş peygamberler tarafından haber verilmişti: Hz. İsa İncil'de, O'nu anlatırken şöyle der: "O'nun elinde sopası, kılıcı vardır."[1] Yani icabında hak edenlerle savaşacaktır.[2] Fakat barış ve hoşgörü açısından Kur'ân'a bakınca, konuyla alâkalı onlarca âyet bulmak mümkündür. Kur'ân'da bazı hususî hâller müstesna, hep müsamaha ve barış görülür. İşte bu husus, İslâm dininin herkesi kucaklayıcı bir yanını, yani onun evrenselliğini göstermektedir. İslâmî müsamahanın çerçevesi Ehl-i Kitab'a, hattâ bir mânâda kim olursa olsun, bütün dünya insanlarına kadar uzanmaktadır.

İslâm akidesi, sevgiye dayalı bir barış dinidir. İnsanlığın tamamını birbirleriyle tanışan, birbirini seven kardeşler hâline getirmeyi hedef edinir. Gayrimüslimler Müslümanlarla barış içinde yaşamayı isterlerse, İslâm ille de savaşı öngörmez. Zaten İslâm böyle düşmanca bir ortamı tasvip de etmez. Hattâ düşmanlık ânında bile gönüllerdeki sevgi tohumlarını muhafaza eder. O daima iyilikle muameleyi ve adaleti gözetmeyi öngörür.

İslâm, insanların yeryüzünde barış ve sükûnet içinde yaşamalarını temin eden bir dindir. İslâmî yaşantının aslı ve temeli barıştır. Savaş ise ancak bir mecburiyet sonucu, yani başka türlü hareket etme imkânı kalmadığı zaman söz konusu olur. Zîrâ İslâm, insanların dünya ve âhirette kurtuluşuna, huzurlu bir hayat sürdürmelerine çalışır.

İslâm'da savaş ise yüce bir dava uğruna, fikir ve düşünce hürriyeti adına, insanlığa giden yolları açma uğrunda yapılır. Bununla beraber gerektiğinde barışa gitme de ihmal edilmez. Çünkü barış esas, savaş ise tâlidir: "Ey iman edenler! Hep birden barışa girin, şeytana ayak uydurmayın, o sizin apaçık düşmanınızdır." *(Bakara, 2/208)*

Evet, işte bu ve benzeri âyetler, Müslümanları barışa davet etmiş, onlara savaş hâlinde dahi itidal ve istikameti göstermiştir. Onun dışındaki sistemlerin ise savaşları canavarlık üstüne canavarlık, barışları da savaştan farklı olmamıştır.

İslâm'da İnsan Hayatının Önemi

Düşmanı, barışa doğru meylettirmeyi başardıkları her an Resûlullah (sas) barış yapmak için hazırdı. Zaten O (sas), hiçbir savaşı başlatmadı, ancak düşmanları tarafından savaşa zorlandı. Savaşta asıl maksadı saldırıyı önlemek, zulmü ortadan kaldırmak ve yeryüzünde barışı ikame etmekti. Kur'ân bu prensibi şu âyetlerle izah eder: "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de yanaş ve Allah'a güven. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla işitir ve bilir." *(Enfâl, 8/61)*, "Eğer müşriklerden biri senden sığınma hakkı isteyip yanına gelmek isterse, sen ona güvence ver, ta ki Allah'ın kelâmını dinlesin, düşünsün. Sonra şayet Müslümanlığı benimsemezse onu, kendisini güvenlikte hissedeceği yere (vatanına) ulaştır."

Müslümanların asıl gayelerinden biri de dünyada barışı hâkim kılmak olduğundan, bu hedefe ulaşmada işbirliği yapmaya hazır ülkelerle barış ve nizamı sağlamak ve sürdürmek için her türlü çabayı gösterir. Bu tür bir ilişki kurmak isteyen her ülkeyle dostça bir antlaşmaya girmeye ve işbirliği yapmaya her zaman hazır ve isteklidir. Bu antlaşmayı ve şartlarını karşı taraf resmen bozmadıkça, kendisi de bozmaz. Antlaşmalara ve paktlara hürmet etmek, İslâm'ın temel bir prensibi olup, müminlerin bunları ihlâl etmelerine müsaade etmez. Bununla birlikle, karşı taraf antlaşmayı bozduğunda müminler artık antlaşmanın şartlarına bağlı olmayıp, serbestçe hareket etme hakkına sahiptirler. Uluslar arası ilişkilerde, İslâm Devleti mümkün olduğu derecede gerek barış ve düzenin kurulması gerekse düşmanlık ve çatışmadan kaçınmak için elinden geleni yapar. Ancak anlaşmazlığı çözecek barışçı vasıtalar tükendiğinde savaşa katılır.

Peygamberimiz'e düşman olanlar O'nu (sallallahu aleyhi ve sellem) diğer insanları barış ve saadet yoluna çağırmaktan alıkoydular ve O'na muhalefet ettiler. O'nu

kötülediler, O'na ve sahabelerine işkence ettiler. Kötülüklerden rahatsızdı, fakat yine de onları barış yoluna çağırmaya devam etti ve onlara "Şimdi sen onlardan yüz çevir ve: 'Selâm size!' de." *(Zuhruf, 43/89)* diye karşılık verdi. Onları Allah'ın kanunlarına itaat üzere barış ve güvenliğe getirmek için yaptığı mücadelede asla gevşeklik göstermedi.

İslâm, insan hayatına çok büyük önem vermiş ve insan hayatını korumak ve kurtarmak için mümkün olan her şeyi yapmıştır. Kur'ân'da şöyle buyrulmuştur: "Haksız yere Allah'ın haram kıldığı cana kıymayın!" *(En'âm, 6/151)* Bu, Allah tarafından insan hayatının korunmuşluğunun ilân edilmesidir. Bir insan başkalarının yaşama hakkına saygı gösterdiği sürece, hiç kimseye onu öldürme izni verilmez.

Sevgili Peygamberimiz (sas) bu prensibi insanlara Veda Hutbesi'nde gayet açık bir şekilde anlatmıştır: "Bu gününüz, bu ayınız ve bu beldeniz saygı değer ve dokunulmaz olduğu gibi (aranızda) kanlarınız, canlarınız ve namusunuz da saygıdeğer ve dokunulmazdır."[3]

Yine bir rivayette Peygamber Efendimiz (sas) en büyük günahların arasında Allah'a eş koşmak ve insan kanı dökmek olduğunu söylemiştir.[4]

CİHADIN FARZ KILINMASI

Peygamber Efendimiz (sas), Mekke döneminde fiilî mukabele ve mücadelede bulunmamıştı. Etrafını alan insanlara hep sükûnet, temkin ve sabır tavsiye etmişti. 13 sene, sinelere girip, gönülleri fethetmeye çalıştı. Evet, Peygamber Efendimiz, tam 13 sene, "dövene elsiz, sövene dilsiz ve İslâm yolunda gönülsüz gerek" dedi. Gözünün önünde insanlar öldürülüyor, dövülüyor, tartaklanıyordu. O (sas), kendi büyük sıkıntılarıyla beraber bunları da sinesine çekiyordu. Fakat Mekkeli kâfirler alabildiğine acımasızdı. Müminleri doğup büyüdükleri, azîz ve şerîf olarak yaşadıkları, rahat ve huzur içinde hayatlarını sürdürdükleri yuvalarından, çocuklarından koparıp başka yerlere hicret ettirdiler. Müslümanlar 500 km'lik bir yolu çölün sıcağında katetme mecburiyetinde kaldılar.

Evet, Müslümanları yurtlarından, yuvalarından ettikten sonra dahi bir türlü hınçlarını alamamışlardı. Bir gün aralarında daha ağır bir karara vardılar: "Onların mallarına, mülklerine el koyalım ve tarlalarını aramızda taksim edelim."

Bir gün Mekkeliler, bütün bunlar yetmiyor gibi, yağmaladıkları Müslümanların mallarını taşıyan kervan Şam'a giderken, Medine'nin kenarından geçiyor ve âdeta "Bakın da yüreğiniz erisin!" diyorlardı... Bu arada Müslümanların deve ve koyunlarını da önlerine katıp götürmeyi ihmal etmiyorlardı.

Hicretten önce Müslümanların bütün bu çektikleri sıkıntı ve uğradıkları zulme karşı ne zaman fiilî cevap/mücadele için izin istense Allah Resûlü (sas): "Bana savaş henüz emredilmedi." buyurarak ashabını sabırlı olmaya ve Allah'ın bu konudaki emrini beklemeye davet ediyordu.[5]

Sonunda Allah'ın beyanı imdatlarına şu âyetle yetişti: "Kendilerine savaş açılan müminlere, savaşmaları için izin verildi. Çünkü onlar zulme maruz kaldılar. Allah onlara zafer vermeye elbette kadirdir. Onlar haksız yere ve 'Rabbimiz Allah'tır' dediler diye yurtlarından çıkarılmışlardı." *(Hac, 22/39-40)*

Bu, savaşa izin veren ilk Kur'ân âyetidir. Bu âyetle, haksız yere yurtlarından sürülmüş Müslümanlara, yapılan saldırılara karşı kendilerini müdafaa etmek üzere silâhlanmalarına müsaade edilmiştir. Bundan sonra gelen Kur'ân âyeti müdafaa için savaşmanın önem ve gereğini vurgulamakla kalmamış, aynı zamanda Müslümanlara savaşmalarını emretmiştir: "Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın. Fakat haksız yere saldırmayın. Muhakkak ki Allah haddi aşanları sevmez." *(Bakara, 2/190)*

Görüldüğü gibi savaşa önce izin, sonra emir verilmesi, İslâm'a ve ona bağlananlara karşı konulan düşmanca tavrın neticesinde olmuştur. Yani bu keyfiyet, bir mânâda akidesini ve din hürriyetini korumak için meşrû müdafaa hakkının gerektirdiği bir zarurettir. "Hoşunuza gitmediği hâlde size savaş farz kılındı." *(Bakara 2/216)* âyetiyle "Ey insanlar! Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin, Allah'tan afiyet dileyin. Fakat düşmanla karşılaşınca da sabredin ve bilin ki cennet kılıçların gölgesi altındadır."[6] hadîsi de bu hakikate işaret eder.

Binaenaleyh İslâm'da savaşın asıl hedefi, insanları öldürmek, ganimet kazanmak, yeryüzünü tahrip etmek değil; aksine, zulmü ortadan kaldırmak, gayrimüslimler için hidayete giden yoldaki engelleri kaldırmaktır. Bunun içindir ki İslâm, sömürme, emperyalist tutkular ve sırf devlet toprağını genişletme hevesine yönelik savaş anlayışını kesinlikle reddeder.[7,]

İSLÂM'DA SAVAŞIN SEBEP VE HEDEFLERİ

İslâm'da savaşa, yalnızca belirli şartlarda izin verilmiştir. Gayrimüslimlerle savaşı, ancak devlet başkanı, belli sebep ve hedeflere binaen ilân edebilir. Yoksa herhangi bir Müslüman veya bir grup, İslâm adına istediği zaman savaş ilân edemez, kendi kendine karar verip, terör ve intihar saldırısı düzenleyemez. Şimdi bu sebep ve hedefleri birkaç madde hâlinde sıralayalım:

a. Müdafaa/Savunma Savaşı (Meşrû Müdafaa)

İslâm, bir millet veya ferdin, kendi varlığını tehdit eden, onu yok etmeye, öldürmeye çalışan mukabil güce karşı, nefis müdafaasını, karşı koymayı meşrû kılar, hattâ bazı durumlarda onu emreder. Konuyla ilgili olarak şu âyetler son derece açıktır:

"Kendilerine savaş açılan müminlere, savaşmaları için izin verildi. Çünkü onlar zulme maruz kaldılar. Allah onlara zafer vermeye elbette kadirdir." *(Hac, 22/39)* "Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın. Fakat haksız yere saldırmayın. Muhakkak ki Allah haddi aşanları sevmez." *(Bakara, 2/190)*

Ayrıca şu âyet-i kerîmeler, savunma savaşının meşrûiyetine, hattâ mecburiyetine işaret etmektedir:

"...O hâlde kim size saldırırsa siz de aynısıyla karşılık verin. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah bu müttakîlerle beraberdir." *(Bakara, 2/194)*

b. Zulmü Durdurmak veya Haksızlığa Uğrayan Müslümanlara Yardım Savaşı

İslâm tarihindeki uygulamalara göre meşrû savaşların bir başka şekli de bir gayrimüslim devletin teb'ası olup zulme uğrayan ve hakları çiğnenen azınlık hâlindeki Müslümanların (mustaz'afların) yardım isteğine karşı girişilen savaştır. Fakat bu gayrimüslim devletle, kendisinden yardım istenilen İslâm devleti arasında bir saldırmazlık anlaşması mevcutsa, o takdirde Enfâl Sûresi'nin 72. âyetiyle düzenlenen hükme göre savaş ilişkisi söz konusu olamaz: "İman edip Allah yolunda hicret edenler, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenlerle onları barındıran ve onlara yardım eden Ensar var ya, işte bunlar birbirlerinin velileridir (malda da birbirlerinin vârisidirler). İman edip de hicret etmeyenlere gelince, onlar hicret etmedikçe, sizin için mirasta onlara hiçbir velayet yoktur. Bununla beraber eğer din hususunda sizden yardım isterlerse sizinle aralarında sözleşme bulunan bir topluluk aleyhine olmamak şartıyla, onlara yardım etmeniz gerekir. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir." Mevlâna Celâleddin Rumî, "Savaş, zalimlerin elindeki kılıcı almak için farz kılınmıştır." der.

c. İrşad Hürriyeti

İslâm'da savaş ve cihad, İslâm dinini neşretme hürriyeti engellenirse, o hürriyeti muhafaza etmek ve sağlama almak için yapılır. İslâm dinini neşretmek için savaş yapılmaz! Hak ve hakikati neşretme hürriyeti engellenirse onun için savaş yapılır. Dünyanın dört bir yanında herkese İslâm mesajını ulaştırmaya mâni olunursa, işte o zaman bu engeller ortadan kaldırılmaya çalışılır. Çünkü engelleyenlerin böyle bir davranışları, insanların hür iradeleriyle Cennet'e gitmelerine mânidir. Yani cihad bir bakıma Allah ile kulları arasındaki engelleri kaldırmaktır.[8]

d. Yapılmış Bir Barış Anlaşmasının Düşman Tarafından Bozulması Sonucu Başlayan Savaş

"Eğer anlaşmadan sonra yeminlerini bozarlar, bir de dininize hücum ederlerse, artık kâfir güruhunun o öncüleri ile savaşın! Çünkü onların gerçekte artık yeminleri ve ahitleri kalmamıştır. Umulur ki, hiç değilse bu durumda, inkâr ve tecavüzlerinden vazgeçerler. Ahitlerini ve yeminlerini bozup Peygamber'i vatanından sürmeye teşebbüs eden bir toplulukla savaşmayacak mısınız ki, aslında savaşı size karşı ilk başlatanlar da onlar olmuşlardı. Ne o, yoksa onlardan korkuyor musunuz? Ama eğer mümin iseniz, asıl Allah'tan çekinmeniz gerekir." *(Tevbe, 9/12-13)* âyetinden de anlaşılacağı üzere, barış anlaşmasını bozan düşmanı tedip maksadıyla savaş açılabilir ve açılmalıdır da. Hicretten sonra Kureyş'le başlayan savaş dönemi, 6. yıldaki Hudeybiye Anlaşması'yla sona ermişken, Kureyşlilerin ihlâliyle bu anlaşma da bozulmuştu. Resûl-i Ekrem (sas) bunun üzerine onları tedip gayesiyle Mekke'yi fethetmişti.

İslâm'da Savaşın Sebebi, Müslüman Olmayanların Dine Dâhil Edilmesi Değildir

İslâm hukukçularının çoğunluğuna (cumhura) göre, savaşın illeti (sebebi, gerekçesi) düşmanın İslâm'a ve Müslümanların ülkesine karşı saldırıda bulunulmasıdır.[9] Savaşın belirgin gerekçesi şudur: "Size savaş açanlarla Allah yolunda siz de savaşın, ancak (sakın) aşırı gitmeyin." *(Bakara, 2/190)* Başka bir ifadeyle savaşın illeti, Müslüman olmayanların dine dâhil edilmesi değildir. Çünkü zaten Kur'ân bunu yasaklamıştır: "Dinde zorlama yoktur." *(Bakara, 2/256)* Eğer öyle olsaydı, kadın-erkek, yaşlı-çocuk, din adamı-sivil ayrımı gözetilmeden gayrimüslim olan herkesin öldürülmesi gerekirdi ki, İslâm Tarihi'nde böyle bir hâdise olmamıştır. Müslümanlar istemediği hâlde düşmanla savaş durumu ortaya çıkmış olsa bile, kesin olarak kadınları, çocukları, yaşlıları, özürlüleri, din adamlarını ve hattâ savaşta aktif görev almayan sivil erkekleri öldürmemişler, katliam ve soykırım yapmamışlardır.

Netice itibariyle, İslâm'da barış esastır, savaş ise ârızî bir durumdur. İslâm hukukunda savaşların meşrûiyeti ise yukarıda saydığımız sebeplere bağlıdır. Bunun dışında kalan ve emperyalist maksatlara yönelik veya ganimet ve mal hırsıyla veya şahsî duyguların tatmini ve şöhret kaygısıyla yapılan savaşlar meşrû olmadığı gibi, yeryüzünde bozgunculuk yapmaya teşebbüs olarak nitelendirilmiş ve kötülenmiştir.

* Sakarya Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrt. Üyesi
dayduz@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Kâdı İyâz, *eş-Şifâ*, Beyrut 1988, 1/234.
2. M. Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur*, İstanbul 1994, II,9.
3. *Buhârî*, İstanbul ts., İlim 9; *Müslim*, İstanbul 1955, Hac 147.
4. *Buhârî*, Eymân 16. Ayrıca bk. *Tirmizi*, Mısır 1978, Tefsîru sûre 4.
5. Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut 1985, İsrâ suresi 53. ayetin tefsiri; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser yay., İstanbul 1979, Hac suresi 39. ayetin tesfiri.
6. *Buhârî*, Cihâd 112; *Müslim*, Cihâd 20.
7. Nevevî, *el-Alâkâtü'd-Devliyye*, Beyrut 1974, s.48.
8. Gülen, Sonsuz Nur, II, 3-5.
9. Serahsî, *el-Mebsût*, Beyrut 1993, X/5.

Gazel

Merhaba ey aşk-ı bâkî merhaba
Pür-vefâsın, pür-vefâsın, pür-vefâ

Gel salın gönlümde ey can-ı cihan
Dil-rübâsın, dil-rübâsın, dil-rübâ

Çarh-ı dilde mihr ü mâhımsın benim
Mehlikâsın, mehlikâsın, mehlikâ

Ol Âhir yâr-ı gârımsın benim
Can-fezâsın, can-fezâsın, can-fezâ

Mübteda-i cümle eşyaya ayan
Müntehâsın, müntehâsın, müntehâ

Senden oldu har, gül, hem hak, zer
Kimyasın, kimyasın, kimya

Vasleylersin her kulu Mevlâsına
Reh-nümâsın, reh-nümâsın, reh-nümâ

Halktan bigâne olmuş âşıkına
Âşinâsın, âşinâsın, âşinâ

Hakkı, Hak'tan gafil olmazsan müdam
Pür-safâsın, pür-safâsın, pür-safâ

İbrahim Hakkı

İlahi

Tevhîd ile olur her derde dermân
Hakk'a tevhîd ile ermiş erenler
Tevhîd ile olur her müşkil âsân
Hakk'a tevhîd ile ermiş erenler

Gönülden pasını silmek dilersen
Bilmediklerini bilmek dilersen
Eğer Hakk'ı sende bulmak dilersen
Hakk'a tevhîd ile ermiş erenler

Âleme ibret gözüyle bakanlar
Çirağın nûr-ı Mevlâ'dan yakanlar
Yerden gökden geçüb Arş'a çıkanlar
Hakk'a tevhîd ile ermiş erenler

Aldanma key sakın bu kâinata
Geç ağ ü karadan bak nûr-i zâta
Ermek istersen bâkî hayata
Hakk'a tevhîd ile ermiş erenler

Bulmak istersen eğer Hudâyı
Ehl-i tevhîde hidmet et Hüdâyî
Yola çeken odur bay ü gedâyı
Hakk'a tevhîd ile ermiş erenler

Aziz Mahmud Hüdâyî

Prof. Dr. Osman GÜNER*

Ocak / Şubat / Mart - 2010 / 87

İSLÂM'IN GAYRİMÜSLİMLERİN MABETLERİNE BAKIŞI

Tarih boyunca pek çok kültür ve inanç, çeşitli milletlerin hâkimiyeti altına girmiş ve belli bir güce erişinceye kadar da onların idaresi altında yaşamak zorunda kalmıştır. Farklı inanç ve kültürler üzerinde hâkimiyet kuran kimi milletler, 'öteki' (olarak kabul ettikleri) milletleri dinî ve kültürel açıdan kendilerine tâbi kılmak istemişler ve dolayısıyla inanç ve kültürlerini zorla değiştirmeye kalkışmışlardır. Bu husus, tarihin çok sık şahit olduğu bir hakikattir. Meselâ, Hristiyanlığın yeni yayılmaya başladığı dönemlerde putperest Romalıların Hristiyanlara yaptığı zulümler, Sâsânîlerin Ermenileri ateşe tapmaya zorlamaları, Yahudi Himyer Krallığı'nın Hristiyanlara dinlerini değiştirmeleri için uyguladığı akıl almaz baskı ve zulümler, Endülüs'te Hristiyanların Müslümanlara karşı uyguladıkları etnik ve dinî maksatlı soykırım, Doğu'nun İslâmlaşmasını ve kültürel zenginliğini hazmedemeyen Hristiyan Batı'nın düzenlediği Haçlı Seferleri, dinler ve kültürler arası ilişkilerde yaşanan kötü örneklerden sadece bir kaçıdır…

Nazarî ve fikrî plânda kabul edilen hak ve hürriyetlerin uygulamada nasıl bir işleyişe sahip olduğu hep merak edilen bir husustur. Zîrâ bir toplumda dinî müsamahanın varlığı sorgulandığında, öncelikle bakılması gereken iki temel parametre vardır: Bunlardan biri, mabetler, diğeri de o dinin eğitim ve temsilinden sorumlu din adamlarıdır. Bu iki unsura karşı saygı gösterilip gösterilmediği ve hâkim zümre karşısında korunup korunmadığı hususu,

dinî müsamahanın en belirgin göstergesidir. Bu makalede, dinî müsamahanın alâmet-i farikası olarak görülen bu iki unsurdan biri olan mabetler ele alınacak ve İslâm'ın gayrimüslimlerin mabetlerine bakışı incelenecektir.

Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Mabetlerin Konumu

Mabetler, ilk insan ve ilk toplumdan itibaren dine bağlılığın, Yaratıcı'ya kul olma şuurunun ve ubûdiyet duygularının en belirgin tezahürü konumundadır. Dolayısıyla korunması ve saygı gösterilmesi gereken mekânlardır. Bununla birlikte yaratılış itibariyle insan, varlık hiyerarşisinde düşüncesi, inancı ve duygularıyla her zaman üstün bir yere sahip (varlığın göz bebeği/özü/esası) olarak kabul edilmiştir. Diğer varlıklardan farklı olarak bu kabiliyetini geliştirmek ve inanma ihtiyacını karşılamak maksadıyla da inandığı değerleri yaşayabileceği, Yaratıcı'sına dua ve ibadetlerini arz edebileceği hususî bir mekânın özlemini hep hissetmiştir.

İslâm'ın nazarında Kâbe, insanlığın atası (Ebu'l-beşer) Hz. Âdem ile eşi Hz. Havva'nın yeryüzüne gönderilmesiyle birlikte, melekler tarafından inşa edilmiş en eski mabettir. Kâbe, keyfiyeti beşere meçhul, Allah'a (cc) malum olan Beyt-i Ma'mûr adlı semavî yüce bir mekânın yeryüzündeki izdüşümü üzerine kurulmuştur.[1] Dolayısıyla insanoğlu, hiçbir dönemde mabetsiz kalmamış, Yüce Yaratıcı'nın adının anıldığı, ilâhî duyguların coşkun bir biçimde Kendisi'ne arz edildiği mabetler her zaman mevcut olmuştur. Kur'ân-ı Hakîm'in sarih beyanına göre Kâbe, yeryüzünde inşa edilen ilk mabet ve ilk ibadet mahallidir:

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ

"*İbadet yeri olarak yeryüzünde yapılan ilk mabet Mekke'deki Kâbe olup, pek feyizlidir, insanlar için hidâyet rehberidir.*"*(Âl-i İmrân, 3/96)*. Hz. Âdem ve onun zürriyetinden gelenler onu tavaf etmişler, Hz. Nûh döneminde yaşanan Tufan esnasında semaya yükseltilmiş,[2] daha sonra Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail tarafından yeri tespit edilerek tekrar inşa edilmiştir. *(Hâc, 22/26-29)*

Kaynağı vahiy ve peygamberlik geleneğine dayalı bütün inanç sitemlerinde mabetlerin varlığı, bir zaruret olarak kabul edilir. Kur'ân-ı Kerîm'de de, diğer din mensuplarının mabetlerinin varlığı bir vâkıa olarak kabul edilmiş ve bu mekânlara karşı gösterilmesi gereken tavrın nasıl olması gerektiğine işaret edilmiştir:

"O müminler ki tamamen haksız yere, sırf 'Rabbimiz Allah'tır!' dediklerinden ötürü yerlerinden yurtlarından kovulmuşlardı. Eğer Allah insanların bir kısmının zararını diğer bir kısmı ile savmasaydı manastırlar, kiliseler, havralar ve Allah'ın adının çokça anıldığı mescitler yıkılır giderdi. Dinine yardım edene Allah da elbette yardım edecektir. Muhakkak ki Allah pek kuvvetlidir, mutlak gâliptir." *(Hac, 22/40)*

Nüzul seyrine bakıldığında ilk bakışta bu âyet, Müslümanlara, kendilerini savunmak suretiyle dinlerini ve mabetlerini korumaları gerektiğini ve ayrıca diğer dinlerin ve mabetlerin de buna dâhil edildiğini ifade etmektedir. Yine âyette mescitlerden bahsedildiği hâlde Müslümanların o gün Kubâ ve Medine Mescidi dışında mescitlerinin bulunmayışı ve ayrıca Mekkelilerin de henüz fiilî saldırılarının başlamamış olması dikkat çekici bir durumdur. Bununla birlikte daha önceki tarihî vetirede, bazı din mensuplarının diğer dinlerin mabetlerine yönelik saldırılarının bulunduğu da bilinmektedir. Meselâ Fîl Sûresi'nde bahsedildiği üzere, Yemen Kralı Ebrehe Kâbe'yi yıkmak maksadıyla Mekke yakınlarına kadar gelip ordusunu konuşlandırmış, fakat Yüce Allah, bu mukaddes mekânı korumak maksadıyla üzerlerine ebâbil (sürü sürü kuşlar) göndermiş ve bunlarla Ebrehe ordusunu helâk etmiştir. *(Fîl, 105/1–5)* Söz konusu ettiğimiz Hac Sûresi 40. âyetin, Yahudiler için hem bir ibadet mahalli, hem de bir eğitim müessesesi olan Beytü'l-midrâs adlı mabedin bulunduğu Medine'de nazil olması da ayrıca ehemmiyet arz etmektedir. Dolayısıyla âyetin yorumunu, sadece Müslümanların kendi mabetlerini koruma sorumlulukları bulunduğu şeklinde yorumlamak eksik bir anlama olacaktır.[3]

Ayrıca Kur'ân'da, *"Allah'ın mescitlerinde Allah'ın adının anılmasını engelleyip oraların ıssız ve harap hâle gelmesine çalışanlardan daha zalim kim olabilir? Bunlar oralara ancak korka korka girebilirler. Onlar için dünyada zillet, âhirette ise müthiş bir azap vardır."* *(Bakara, 2/114)* buyrulmaktadır. Müfessirlerin beyanına göre bu âyet, Hz. İsa'dan 70 yıl sonra Romalılar tarafından Kudüs'ün zapt edilerek şehrin yakılıp yıkılmasına, Beytülmakdis'in tahribine ve bütün Tevrat nüshalarının imha edilmesine işaret etmektedir. Abdullah b. Abbas'ın şu ifadeleri de bunu gösterir: "Roma hükümdarlarından Titos, Kudüs'e hücum etmiş, halkı kılıçtan geçirmiş, kadın ve çocukları esir almış, Tevrat nüshalarını yaktırmış,

Beytülmakdis'i tahrip ederek mabedin içinde domuz kesip katliam yapmıştır…"[4] Elmalılı Hamdi Yazır bu âyete şöyle bir açıklama getirir: "Âyetin siyâkı hem Yahudi, hem Hristiyan ve hem de müşriklere temas ederek, mescitlerin hürmet hakkını umumileştirmiştir. Hangi dinden olursa olsun, hattâ isterse dinsiz ve putperest olsun, Allah'ın adı anılan mescitlere, mabetlere herkesin saygılı olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu suretle Mekke müşriklerinin Resûlüllah'a ve Müslümanlara Kâbe'de ibadet etmeyi yasaklamaları, baştan sona mescitler hakkında yapılmış ve yapılacak engelleme ve yıkımlar cümlesine dâhil olan bir zulüm şeklidir."[5]

Bu âyetin nüzûlü her ne kadar hususî bir sebebe dayanmış olsa da bu durum âyetin daha genel bir mânâya hamledilmesine mâni değildir. Buna göre âyette, geçmişte veya gelecekte mabetlerde Allah'a ibadet edilmesini engelleyen ve oraların maddî veya mânevî anlamda yıkılıp harap olmasına yol açanlar kınanmaktadır. Zîrâ mabetler temelde, insanın Yaratıcı'sıyla ilişkisini sağlama ve kulluk bilincini her daim canlı ve daimi kılmada önemli bir fonksiyon yerine getirmek maksadıyla inşa edilmiş mukaddes mekânlardır. Bu sebeple âyette verilen asıl mesaj da mabetlerin dokunulmazlığının ve ibadet etme hürriyetinin sağlanmasıdır. Bu temel yaklaşım dolayısıyla Kur'ân, *"içinde Allah'ın adının anıldığı"* mescitlerle birlikte kiliselere ve havralara da saygı gösterilmesi gerektiğine işaret etmektedir *(Hac, 22/40)*.[6]

Müfessirlerin büyük bir kısmı, mabetlerin korunmasıyla alâkalı bu âyetleri yorumlarken şu hususa da vurgu yapmışlardır: Allah, Müslümanlar eliyle müşrikleri engellemiş hem mescitleri, hem de diğer dinlere ait mabetleri mütecaviz kimselere karşı korumuştur. İslâm'ın ortaya koyduğu bu yaklaşımla hem zimmîler korunmuş, hem de mabetleri emniyet altına alınmıştır.

Sünnet-i Seniyyeye Göre Mabetlerin Konumu

Mabetlere saygı ve onların korunmasıyla alâkalı mezkûr âyetin nasıl tatbik edildiği hususu, Allah Resulü'nün gayrimüslimlerle akdettiği zimmet anlaşmalarında ve bunlara göre gerçekleştirilen icraatlarda açıklığa kavuşmaktadır. Bu nebevî tatbikatlar sayesinde, Müslümanların dinin naslarını yanlış anlamaları da ortadan kaldırılmış olmaktadır. Bilindiği gibi Resûlüllah (sas) Medine'ye hicret ettiği esnada orada Arap kabileleriyle birlikte Yahudiler de meskûn durumdaydı. Yahudilerin Medine'de hem bir mabet (havra), hem de bir eğitim öğretim müessesesi olarak kullandıkları Beytülmidrâs adlı mekânları vardı. Beytülmidrâs, Yahudi kültüründe 'eğitim-öğretim yeri' mânâsında kullanılmaktadır. Dinî vecibelerin yerine getirildiği mabet ve sinagogun dışında Bet (ha)-Midraş müstakil ve mukaddes bir müessese kabul edilmiş, hatta Tevrat'ın yüceltildiği yer olarak görüldüğünden sinagogdan üstün sayılmıştır.[7] Peygamber (sas), Beytülmidrâs'ın Yahudiler üzerindeki tesirli konumunu dikkate alarak oraya gitmiş ve onları orada İslâm'a davet etmiştir.[8] Ayrıca Yahudiler tarafından kendisine, zina eden iki yahudiye nasıl ceza vermek gerektiği sorulduğunda da Beytülmidrâs'a gitmiş ve Yahudileri Allah'ın kitabını kabule davet ederek zâniler hakkında recm cezasının uygulanmasını istemiştir.[9] Allah Resûlü, Medine'ye hicretin henüz ikinci yılında Yahudilerle bir anlaşma akdetmiş ve bu anlaşmanın maddelerinin birinde, onları Medine toplumunun bir unsuru olarak kabul etmiş ve *"Yahudilerin dinleri kendilerine, müminlerin dinleri de kendilerinedir"*[10] ifadesiyle de onlara dinî ve hukukî sahada muhtariyet tanımıştır. Bu anlaşma, gayrimüslimlerin mabetlerinin korunması konusundaki nebevî teminatı göstermektedir.

Resûlüllah'ın (sas) gayrimüslimlerin mabetlerine karşı nasıl davrandığını gösteren bir başka hâdise ise Necran Hristiyanlarının Mekke'nin fethi sonrasında hicrî 9. yılda Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'le (sas) görüşmeleri esnasında yaşanmıştır. Bu görüşme sırasında onların Mescid-i Nebevî'de ayin yapmalarına izin verilmiş ve akabinde yapılan anlaşma(lar)da, kiliselerinin teminat altına alındığı, din adamlarına da dokunulmayacağı belirtilmiştir. Bu anlaşma metninde şu hususlara işaret edilmektedir: *"Ne olursa olsun, küçük olsun büyük olsun, kiliseleri ve manastırları namına ellerinde ne varsa kendilerine aittir ve bunlar Allah'ın ve Resulü'nün zimmeti altındadır. Hiçbir üskuf (piskopos), vazife yaptığı yerden, hiçbir rahip de kendi manastırından ve hiçbir papaz kendi kilisesinden alınıp bir başka yere gönderilmeyecektir. Onların ne hak ve hukuku ve ne de alışageldikleri hiçbir şey (örf ve âdet)leri bir değişikliğe maruz kalacaktır. Onlar samimiyetle hareket edip üzerlerine düşen vazifeleri hakkıyla yerine getirdikleri müddetçe, Allah'ın ve Resulü'nün zimmeti (koruması) altında olacaklardır. Onlar ne zulme uğrayacaklar, ne de başkalarına zulüm yapmalarına izin verilecektir."*[11]

Hz. Peygamber (sas) döneminde kiliselerin bir kısmına el konulduğu, yeniden kilise yapılmasına ve yıkılanların tamir edilmesine izin verilmediğini ima eden sahih bir belge ve ifade mevcut değildir. Görüldüğü kadarıyla her ne kadar *"İslâm'da kilise inşa etmeye (izin) yoktur"* şeklinde bir ifade bazı kaynaklarda me'sûr bir rivayet olarak naklediliyor ise de[12] bu, mutlak bir ifade olarak kabul edilmiş ve bazı durumlarda bunun kayıt altına alınabileceği ve farklı hükümlerin câri olacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla âlimler, bu hükmün Hicâz bölgesiyle sınırlı olduğuna işaretle burada gayrimüslim mabedi inşa edilemeyeceği konusunda ittifak etmişlerdir. İbnu'l-Kâsım *(v.191/975)* ve Serahsî *(v.483/1090)* gibi âlimler de Hicâz bölgesi dışında savaş yoluyla fethedilmiş bile olsa, devlet başkanının zimmî statüsü tanıdığı kimselerin kendi şehirlerinde hem eski mabetlerini koruyacaklarını ve hem de yenisini yapabileceklerini belirtmişlerdir.[13] Bu âlimler, sahabenin fethettiği ülkelerdeki

gayrimüslim mabetlerine dokunmadıklarını, tahrip etmediklerini ve özellikle halife Ömer b. Abdülaziz'in valilerine gönderdiği emirnamedeki: "Fethedilen yerlerdeki kilise, havra ve ateşperest tapınaklarının yıkılmaması" yönündeki talimatını delil olarak kullanmışlardır.[14] Muasır âlimlerden Abdulkerim Zeydan da bütün bu delilleri değerlendirdikten sonra, Hicâz bölgesi dışındaki gayrimüslimlerin, kendilerine verilen emân ve güvenliğin bir gereği olarak oturdukları yerlerin özelliklerine bakılmaksızın gerektiği kadar mabet yapabilecekleri kanaatini dile getirmiştir.[15]

Bütün bu müsamahalı anlayışın yanında, İslâm'ın ilk dönemlerinde Medine'de Allah Resûlü ile birlikte yaşayan ve görünüşte Müslüman oldukları hâlde gizlice ihanet plânları yapan ve Müslümanlar arasındaki birlik ve dayanışmayı bozmayı hedefleyen münafıkların inşa ettikleri Mescid-i Dırar'ın faaliyetlerine ise izin verilmemiştir. Zîrâ burası mabet olmaktan ziyade, Ebû Âmir er-Râhib'in münafıkları örgütlemeye çalıştığı, gizlice ihanet plânlarını görüştükleri, ileriye yönelik eylemleri için silâh ve mühimmat depoladıkları bir karargâh olarak işlev görmüştür.[16] Nitekim Kâbe de Mekke fethedilinceye kadar müşrik Arapların ayin yaptıkları bir kutsal mekân olarak kullanılıyordu. Ağaçtan ve taştan yaptıkları yüzlerce put Kâbe ve etrafına yerleştirilmişti. Mekke'nin fethedilmesiyle birlikte Kâbe putlardan arındırılmış ve putlar imha edilmiştir. Allah Resûlü döneminde yaşanan bu iki hâdise gösteriyor ki, varlık sebeplerinin dışında istimal edilerek gerçek işlevlerinden uzaklaştırılması, insana, topluma, hakka ve hakikate zararlı hâle getirilmeleri durumunda, içtimaî barışa verdikleri zararı önlemek maksadıyla, adına mabet de denilse bazı mekânların varlığına müsaade edilmemiştir. Haddizatında bu da hedefler zaviyesinden bakıldığında umumiyetle korunmuş mekânlar olarak kabul edilen mabetlerin saygınlığını muhafaza maksadına matuftur. Dolayısıyla insanlar arasında fitne ve bozgunculuk çıkarmak ve toplumsal barışa zarar vermek gibi menfiliklere sebep olmadıkları sürece bütün mabetler korunmuş ve saygıya layık görülmüştür.

Hulefâ-i Râşidîn döneminde de fethedilen yerlerdeki gayrimüslimlerin mabetleri güvence altına alınmış, mevcut mabetlere karşı müsamaha gösterilmiş, kilise, havra ve hatta ateşgedeler bile muhafaza edilmiş, yağmalanmamıştır. Nitekim Yahudi ve Hıristiyanlar kadar, ilk kıble olması hasebiyle Müslümanlar için de kutsal bir mekân olan Kudüs (yani Beytü'l-Makdis), Ömer (ra) döneminde fethedildiğinde İslâm'ın müsamahası adına önemli hâdiseler yaşanmıştır. Hz. Ömer Kudüs'te yaşayan gayrimüslimlere tam bir inanç hürriyeti sağlamış ve onlarla akdettiği anlaşma metninde bunları bütün açıklığıyla ifade etmiştir. Buna göre, kiliseler mevcut hâliyle korunacak, yıkılmayacak ve sayıları azaltılmayacaktır. Dinlerinden dolayı rahatsız edilmeyecekler, zarar görmeyeceklerdir.[17] Hz. Ömer (ra) bu anlaşmayı akdetmek üzere Kudüs'e geldiği sırada Hıristiyanların dinî lideri Patrik Sofranyus, ona şehrin en büyük kilisesi olan Kıyâme (Ba's) Kilisesi'nde namaz kılması teklifinde bulunmuş, lâkin o, namaz kılması durumunda kilisenin ileride Müslümanlar tarafından camiye çevrilebileceği endişesiyle namaz kılmayı kabul etmemiştir.[18] Hz. Ömer döneminde fethedilen Mısır'da da aynı müsamahalı tavrın sergilendiği görülür. Mısır'ın fethine şahit olan Nikou Piskoposu Jean, şehri fetheden Amr b. Âs'ın (ra) kiliselere dokunmadığını, onları yağma etmediğini, emlâkine el koymadığını ve Müslümanların Hıristiyanların işlerine karışmadığını açıkça ifade etmektedir.[19] Hz. Ömer'in dışındaki Müslüman idareciler de Allah Resûlü tarafından tatbik edilen esaslara uygun davranmışlardır.

Osmanlı Toplumunda Mabetler

Müslümanların gayrimüslimlerle beraber yaşadıkları ve idareye hâkim oldukları toplumlardaki uygulamalara bakıldığında, bu hususta umumiyetle Kur'ân ve Sünnetin ahkâmına riayet edildiği görülür. 14 asırlık İslâm tarihi incelendiğinde bunun pek çok örneğine şahit olmak mümkündür. Meselâ İslâm medeniyetinin ana müesseselerinin hayata geçirildiği bir toplum olarak kabul edilen Osmanlı'da da gayrimüslimlere karşı eşine ender rastlanan bir müsamaha anlayışı hâkimdir. Devlet-i Âliye, başlangıçtan itibaren fethedilen bölgelerdeki gayrimüslimlere karşı azamî derecede müsamahalı ve adaletli davranmıştır. Osmanlılar, Anadolu ve Rumeli'de gayrimüslimlerin dinî müesseselerine ve sosyal hayatlarına müdahale etmeden eski âdetleri üzere yaşamalarına imkân tanımışlardır. İşte bu anlayış sebebiyledir ki, henüz fethedilmemiş bölgelerdeki gayrimüslimler Osmanlı ordularına karşı fazla mukavemet göstermemişler ve hattâ onların dinî ve vicdanî hislerine karşı gösterilen bu saygı, onların Osmanlı idaresini bir kurtarıcı olarak görmelerine bile sebep olmuştur.[20]

Osmanlı hükümdarlarından Fatih (2. Mehmed), İstanbul'un fethi sonrasında, nasıl bir muamele göreceklerini bilmedikleri için firar eden veya Ayasofya'ya sığınan halkın her türlü korkudan uzak ve serbest bir şekilde evlerine dönmelerini, normal yaşantılarını sürdürmelerini bildirmiş ve onların hâmisi olduğunu ilân etmiştir. Fatih'in İstanbul'un fethi sonrasındaki ilk icraatı olarak şehrin en büyük kilisesi olan Hagia Sopia, fethin bir sembolü olmak üzere Ayasofya adıyla camiye çevrilmiş ve kendi hayratı olarak bağışlanmıştır. Sultan Fatih daha sonra İstanbul'da Ortodoks Kilisesi Patriği olarak tayin ettiği Gennadios'u saraya davet ederek bir ziyafet vermiş, uzun ve dostça bir görüşmeden sonra kendisine değerli bir asa ve taç vererek "Cenâb-ı Hak sizi korusun. Dostluğumdan her vakit faydalanabilirsiniz. Seleflerinizin her husustaki haklarına

ve imtiyazlarına malik olunuz" diye onurlandırmıştır.[21] Kaynaklar, Fatih'in bu görüşmede Patrik'e bazı imtiyazları ihtiva eden bir de ferman verdiğinden bahsederler. Bu beratta *"kiliselerin korunacağı, evlenme ve defin işlerinin ve diğer geleneklerin Rum kilisesinin usul ve kaidelerine göre eskiden olduğu gibi yerine getirileceği"* teminat altına alınmaktadır.[22] Fatih'in İstanbul'un fethi sonrasında hem Rum, hem de Ermeni Ortodokslara geniş hürriyetler tanıması, ayrıca Fener Patriği'ne de ekümenlik vermesi, dâhiyâne bir davranış ve tam bir ileri görüşlülüktür. O, sadece İstanbul'daki Hristiyan cemaatlerine değil aynı zamanda Bosna'daki rahiplere de benzer imtiyazlar vermiştir. Bosna'nın fethi sırasında verdiği Hatt-ı Hümayun'da, halkın kiliselerine, can ve mallarına karşı hiçbir taarruzda bulunulmamasını ve tam bir emniyet içerisinde yaşamalarını güvence altına almıştır.[23]

Sultan Fatih, fetihten sonra mabetlerine ve kendilerine ilişilmemesi, Tevrat okumalarına ve ibadet etmelerine mâni olunmaması hususunda Musevilere de teminat vermiştir. Hahambaşılarının liderliğinde kendi havralarına sahip olma ve dinî hizmetlerini serbestçe yerine getirme hakkı tanınmıştır. Aslında bundan daha önce Orhan Gazi döneminde Bursa'da Musevilere bir mahalle ve sinagog inşa etme izni verilmişti. Zamanla Fatih'in verdiği bu ahd ve emanı ihlâl eden bazı münferit hâdiseler olmuş, lâkin 1602 *(h.1011)* yılında mabetleri tamire ihtiyaç gösterdiğinde, ellerindeki "fetva-yı şerife ve ecdâd-ı izâmın verdikleri evâmir-i münîfe muktezasınca" önceki hâl üzere tecdit ve tamir edileceği, Tevrat okumalarına mâni olunmayacağı hususunda ikinci bir ferman daha verildi.[24]

Fatih'in dışındaki diğer Osmanlı padişahları da gayrimüslimlerin mabetlerine karşı umumiyetle aynı müsamahakâr tavrı sergilemişlerdir. Yavuz Sultan Selim, Kudüs'ü fethettiğinde 9 Kasım 1517 tarihinde akdettiği Hatt-ı Hümayun'da şunları ilan etmiştir: *"Eskiden beri bazı şartlarla kendilerinde olan kilise, manastır ve diğer kutsal yerleri, Kudüs'ün içinde ve dışında bulunan kilise ve ibadethaneleri, eskiden hangi şartlarda ellerinde bulunuyorsa, yine aynı şekilde devam etmek üzere Ermeni toplumuna patrik olanlar zabt ve tasarruf eyleyeler."*[25] Kanunî Sultan Süleyman da aynı hak ve imtiyazları tanıdığını belirterek fermanında bunları birer birer saymıştır. Kanunî, Kudüs'teki bir kilisenin camiye çevrilmesi üzerine kendisine ricada bulunan Fransa kralı I. François'e verdiği cevapta bu hususta ne kadar adaletli ve müsamahakâr olduğunu şöyle ifade ediyordu: *"Cami-i şeriften mâada olan makâmât Hristiyanların elinde kalacak ve zaman-ı saltanatımızda orada mukîm olanları hiç kimse rencide etmeyecek…hâlen işgal ettikleri kürsi ve mebâni kemal-i emniyetle muhafaza edilecek, hiçbir suretle ve hiçbir kimse tarafından rencide ve tazyik edilmeyecektir."*[26]

Sonuç

İslâmî naslara ve Müslüman toplumlardaki tatbikata bakarak şunu ifade etmek mümkündür ki, anlaşmalara riayet ettikleri, fitne ve fesadın merkezi olarak kullanmadıkları müddetçe bütün gayrimüslimlerin mabetlerine saygı gösterilmesi ve korunması Müslüman idareciler için bir vecibe sayılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in ve Sünnet-i Seniyye'nin belirlemiş olduğu ana esaslar, hulefâ-i râşidîn başta olmak üzere İslâm'ın ahkamını kendilerine rehber edinmiş bütün Müslüman idareciler tarafından tatbik edilmiştir. Emevîler, Abbâsîler, Fâtımîler, Selçuklular, Osmanlılar vd. Müslüman devletler her daim kendi tebaası olmayı kabul etmiş gayrimüslimlerin mabetlerine ve dinî yaşantılarına saygı göstermiş, dinî hürriyetlerini her türlü tecavüzden korumuşlardır. Hususen Osmanlıların takip ettiği dînî müsamaha sayesinde bugün de pek çok Osmanlı şehrinde cami, kilise ve havrayı bir arada görmek mümkündür. Tarihte yaşanan bazı küçük ve istisnaî uygulamalar bir tarafa bırakılacak olursa, farklı din mensuplarınca kutsal mekân olarak kabul edilen mabetler ve dinî mekânlar hep korunmuş ve zarar görmelerine müsaade edilmemiştir.

* Ondokuz Mayıs Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrt. Üyesi
oguner@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, Beyrut, trz., I/88.
2. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut, 1967, IV/7-9.
3. Levent Öztürk, *"Kur'an'a Göre Hristiyan Mabetlerine Gösterilmesi Gereken Saygı"*, SÜİFD, S:5, Sakarya, 2002, s.76.
4. Kurtubî, *el-Câmi'u-li ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1988, II/54.
5. M.Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I/393.
6. Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara,2006, I/193-4.
7. Ahmet Önkal, *"Beytülmidrâs"*, TDV İslam Ansiklopedisi, VI/95.
8. *Buhârî*, cizye 6; *Müslim*, cihâd 61.
9. *Ebû Dâvud*, hudûd 26.
10. Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s.193.
11. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, I/357-8.
12. Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s.94.
13. Serahsî, *Şerhu's-siyeri'l-kebîr*, Kahire, 1971, IV/1536.
14. İbn Kayyım, *Ahkâmu ehli'z-zimme*, s.II/690.
15. Zeydân, *Ahkâmu'z-zimmiyyîn ve'l-müste'minîn.*, s.98.
16. Vâkıdî, *el-Megâzî*, Beyrut, 1984, III/1045-8.
17. Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mulûk*, Leiden, 1879-81, I/2405-6.
18. Abbas M.el-Akkâd, *el-Abkariyyetü'l-islâmiyye*, Beyrut, 1968, s.427-8.
19. Mustafa Fayda, *"Ömer"*, TDV İslam Ansiklopedisi, XXXIV/50.
20. İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1982, s.182-3.
21. J.Von Hammer, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul, 1966, I/124.
22. Hammer, *Osmanlı Tarihi*, I/124.
23. Cevdet Paşa, *Tezâkir*, (Haz. C. Baysun), Ankara, 1986, s.84-5.
24. Ahmet Refik, *Onikinci Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı (1689-1785)*, İstanbul, 1988, s. 11-3.
25. Yavuz Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, Ankara, 1988, s.15-7.
26. Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul, 1996, s.42.

Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK*

Ocak / Şubat / Mart - 2010 / 87

DOĞU KÖKENLİ BAZI DİNÎ DÜŞÜNCE VE UYGULAMALAR

Hint dinlerinden Budizm, özellikleri bakımından rasyonel ve hümanist kültür ortamında yetişen ve kendi geleneksel dinleri konusunda eleştirel olan birçok aydına cazip gelen bir dindir. Meselâ, Erich Fromm'un *Psikanaliz ve Din* isimli eserinde bu dine dair şu ifadeler yer alır: "İlk dönem Budizm'i, hümaniter dinlere en iyi örnektir. Budda aydınlanmış, büyük bir öğretmendir ve insan varlığının gerçeğini bilir. Doğaüstü bir gücün adına değil, akıl yolunda konuşur. Aklın temsilcisidir ve bunu kendi başına ilk bulan olduğu için, diğer insanları da kendi akıllarını kullanmaya ve gerçeği tanımaya çağırır... Onun şu öyküsü konumuz açısından güzel bir örnektir:

Bir mango ağacının altında uyuyan bir tavşan, birden büyük bir gürültü duyar ve dünyanın sonunun geldiğini düşünerek koşmaya başlar. Onun böyle koştuğunu duyan diğer tavşanlar 'Neden koşuyorsun?' diye sorduklarında, koşan tavşan 'Dünya batıyor da ondan.' cevabını verir. Buna inanan tüm tavşanlar da var güçleriyle koşmaya başlarlar. Onları gören diğer hayvanlar 'Ne oluyor?' diye sorarlar ve aldıkları cevap da: 'Dünyanın sonu geldi ve dünya batıyor.' olur. Böylece tüm hayvanlar birbirlerine sora sora korku içinde koşuya katılırlar. Hayvanların bu durumunu gören Budda, son gruptaki hayvanlara bu kaçışın nedenini sorar. Onlar 'Dünya batıyor.' der. Bunun üzerine o, 'Hayır, bu doğru olamaz.' diye karşılık verir. Budda hayvanlara 'Dünya batmıyor, gelin bu korkuya neden kapıldığınızı araştıralım.' der. Bütün hayvan türlerini ardı ardına soruşturan Budda, sonunda tavşanlara ulaşır. Onlar da Budda'ya dünyanın battığını ortaya atan tavşana getirirler. Budda tavşana, 'Dünyanın battığı düşüncesi aklına geldiğinde neredeydin ve ne yapıyordun?' diye sorar. Tavşan: 'Mango ağacının altında uyuyordum.' deyince Budda: 'Sanırım sen bir mangonun düştüğünü duydun. Gürültü seni uyandırmış olmalı ve sen de dünyanın battığını sandın. Şimdi altında uyuduğun ağaca gidelim ve durumu öğrenelim.' der. Beraberce ağacın yanına vardıklarında, tam tavşanın yattığı yerde bir mango meyvesi bulurlar. Böylece Budda bu akılcı çözümlemesi ile hayvan soyunun yok olmasını önler."

E. Fromm, Budda'nın burada hayvanlara karşı gösterdiği şefkatin, insanın kendine güveni konusunda gösterdiği tavrın ve olaya akılcı yaklaşımının dikkat çekici olduğunu ifade ediyor.[1] Aynı şekilde çağdaş İslâm düşünürlerinden Muhammed Arkoun, W. Rahula'dan aktardığı şu öyküye dayanarak Budizm'in her türlü dogmatik öğretiden uzak, bireyi her bakımdan özgür bırakan bir din olduğunu söyler.

"Evet, Kalamas, kuşku içinde olduğun belli oluyor. Çünkü bir kuşku, ancak ona yol açacak bir noktada ortaya çıkar. Şimdi kendine iyi bak Kalamas. Kendini dışarıdan gelen sözlere, geleneğin ya da sana denilenlerin savlarına teslim etme. Kendini ne dinsel metinlerin yönlendirmesine, ne basit mantığa ve çıkarsamalara, ne görünüşe, ne spekülatif görüşlerin verdiği zevke, ne açıkça görünen olasılıklara ne de efendimizi görme düşüncesine teslim et. Ancak, Kalamas, bazı şeylerin sağlıksız olduğunu, yanlış ve fena olduğunu anlayabilirsen onları terk et. Ve bazı şeylerin sağlıklı ve iyi olduğunu bilirsen, onları kabul et ve izle..."[2]

Budizm'e hayranlığı dile getiren bu ifadeler, gerek ülkemizde gerekse Batı'da Budizm'in yayılması için uygun bir ortam hazırlamıştır denilebilir. Zaten Hint kökenli dinlerin misyonerlik konusunda en başarılı olanı Budizm'dir. Onu, Neo-Hinduizm denilen ve 1893 yılından sonra Swami Vivekenanda ve öğrencilerinin gayretleriyle Amerika ve Avrupa'da yayılmaya başlayan Advaita Vedanta düşüncesi ile yirminci yüzyılın ikinci yarısında aynı dünyada yaygınlık kazanan Yoga ve meditasyon dernekleri takip eder. Bu anlayışların ülkemizdeki uzantıları ise bize doğrudan doğruya Hint'ten değil, Avrupa veya Amerika'dan intikal etmiştir. Bu sebeple onlar çeşitli aerobik ve jimnastik hareketlerinin yanı sıra yararcılık ve hümanizm gibi Batı kaynaklı birçok düşünceyi de bünyelerinde taşırlar. Başka bir ifadeyle bunlar, Budist veya Advaita düşüncesi ile Hint yoga ve meditasyon tekniklerinin modern Batı kültürüne uyarlanmış biçimleri olarak görülebilir.

Bununla birlikte, ülkemizde doğrudan Hinduizm veya Budizm propagandası yapan kişi veya kuruluşlar çok fazla değildir. Ayrıca Budist düşünceyi Türk halkına anlatmak maksadıyla İstanbul-Taksim ve İzmir'de açılan bazı bürolarda dinî eğitimden ziyade parayla medyumluk eğitimi verildiği veya Tarot falı açıldığı bilinmektedir. Meselâ, *Tempo* dergisinde T. G. 1–7 Şubat 2001 yılında yayımlanan bir röportajda, İstanbul/Taksim'de büro açan Bedri Korkmaz isimli sözde Türk Budist rahibi, ziyaretçilerine rahiplik, medyumluk ve guruluk tecrübelerini aktarmasının yanı sıra ücretsiz olarak Budist felsefesi öğrettiğinden söz etmektedir. Ancak günümüzde kendilerini bir din veya inanç sistemi olarak tanımlamaktan kaçınan, fakat temelde Budizm ve Hinduizm'e dayanan birçok grup veya hareket vardır. Batı'da Yeniçağ hareketleri veya yeni dinî hareketler olarak tanımlanan bu grupların en dikkat çekicileri arasında *Reiki*, *Sahaja Yoga*, *Transandantal Meditasyon* (*TM*), *Spiritualistler*, *Ananda Marga*, *Dünya Kardeşlik Birliği Mevlâna Yüce Vakfı*, *Yeni Yüksektepe Derneği* ve *Feng Sui* gibi akımlar sayılabilir. Özde Hint veya Uzakdoğu kökenli olan, ancak bize Batı'dan intikal eden bu hareketler daha ziyade düzenledikleri kurslar, seminerler, toplantılar; muhtelif yayınlar ve internet sayfalarındaki reklâmlarla tanınmakta ve taraftar toplamaktadır. Ayrıca çoğunluğu Batı dillerinden tercüme kitaplar ve televizyon dizileri vasıtasıyla da ***karma***, ***avatara***, ***samsara***, ***nirvana***, ***yoga*** ve ***dairesel zaman*** gibi Hint dinî düşüncesine ait kavram ve anlayışların son yıllarda Türk halkı arasında yayıldığı dikkati çekmektedir.

Bu gruplara mensup üyelerin genelde inançlarını açıklamaktan ve kendilerini belli bir dine bağlı olarak nitelemekten ısrarla kaçındıkları gözlenmektedir. İlk anda Batı'dan ziyade ülkemize özgü bir tutum olarak görülebilecek bu tavrın sebeplerini gazeteci Levent Cantek, Reiki ile ilgili olarak şöyle ifade eder: *"Birincisi, Müslüman bir toplumda oluşabilecek tepkilerden uzak kalmaya çalışıyor veya daha önemlisi yasal bir kovuşturmadan çekindikleri için böyle davranıyor olabilirler. İkincisi ise söz konusu sistem veya anlayışların bir din olduğuna gerçekten inanmadıkları için böyle davrandıkları söylenebilir."*[3] Biz, diğer akımlar için de geçerli olduğunu düşündüğümüz bu sebeplerden birincisine kısmen katılmakla birlikte, ikincinin en azından bütün üyeler için söz konusu olmadığını düşünüyoruz. Başlangıçta müritlerin, bu sistemleri bir din veya farklı bir hayat tarzı olarak algılamadıkları düşünülebilir, ancak zaman içerisinde, meselâ Reiki'nin Budizm, TM veya Sahaja Yoga uygulamalarının klasik Hint dinsel düşüncesiyle ilgili olduğunu kavrayamadıklarını varsaymak doğru ve inandırıcı değildir. Nitekim kendini Buda rahibi olarak tanımlayan Bedri Korkmaz'ın, yukarıda sözü edilen söyleşide, Budizm için bile "*… Dinle ilgisi yok. Anadolu sufiliği ile örtüşmektedir.*" dediği düşünüldüğünde, bunu bir çeşit taktik olarak görmek bile mümkündür. Yani, James Dittes'in yarım asır önce Anadolu'da görev yapacak Hristiyan misyonerler için önerdiği "zımnî dinî öğretim" tekniğinin, bugün söz konusu gruplarca başarıyla uygulandığı söylenebilir.[4]

Ülkemizde faaliyet gösteren yeni dinî/dinimsi düşünce ve gruplar hakkında güvenilir bilgiler elde etmek son derece güçtür. Ferdî görüşmeler ve dışarıdan gözlemler sayesinde elde edilen bilgilerin de doğrulanması epeyce zor görünmektedir. Bundan dolayı biz bu yazımızda söz konusu grupları yaptıkları genel tanıtım konferansları veya gazete ve internet sayfalarındaki ilânlarında yer alan bilgiler veya bu hareketlerden bir şekilde ayrılan eski üyelerin yazdıkları muhalif yazılar ışığında tanımlamaya, daha sonra onlara ilginin muhtemel sebepleri üzerinde durmaya çalışacağız.

Reiki

Japonca, **Rei**, (her yerde var olan) ve **ki** (ruhsal yaşam enerjisi) sözcüklerinden oluşan ve "Tanrısal/Aşkın enerji veya kozmik yaşam enerjisi" anlamına gelen **Reiki** terimi, yediden yetmişe herkesi maddî-mânevî sağlığa/tekâmüle götüren bir yol/uygulama olarak tanımlanır. Bazen de herkeste var olduğuna inanılan ve bilhassa avuç içinden yayıldığı kabul edilen gizemli enerjiyi kullanarak uygulanan bir çeşit tedavi yöntemi olarak görülür. Reiki uygulamalarının daha ziyade İstanbul ve Ankara'da özellikle "sosyete" muhitleri denen, ekonomik durumları genellikle iyi veya Türkiye ortalamasının üzerinde olan ve çoğu yüksek öğrenim görmüş kentli nüfus arasında yaygın olduğu söylenebilir.

Reiki uygulayıcıları ısrarla kendilerinin bir din veya tarikat olmadıklarını söylerler. Ayrıca onlara göre Reiki kimyasal veya fiziksel enerjilerden farklı, dünyanın dışındaki yüce katlardan gelen ve tac çakrasından[5] vücuda giren bir enerjidir; uygulaması kolay ve kişiye hiçbir zararı olmayan bir şifa tekniğidir.[6] Buna rağmen sessiz ve loş ışıklı seans

salonları, ayinleri, duaları, sembolleri, masterları-müritleri, vaat ettikleri ruhsal ve bedensel huzur göz önüne alındığında Reiki'yi yeni bir din veya Budizm'in Batı'da oluşmuş yeni bir versiyonu olarak tanımlamak mümkündür. Zaten Reiki'nin kurucusu Mikao Usui, Mahayana Budizmi'nin Çin ve Japonya'da yayılan Tendai ekolüne mensup bir aileden gelmektedir. 15 Ağustos 1865 yılında Japonya'da dünyaya gelen Mikao Usui, küçük yaşlarında manastıra gönderilmiş ve burada Budist felsefesi ve ruhsal eğitim almıştır.

Hatırlanacağı üzere 1860–1890 arası, Japonya'da önemli siyasî ve kültürel değişimlerin yaşandığı yıllardır. Bilhassa Katolik ve Protestan misyonerlerin ülkeye girişlerine ve faaliyetlerine izin verilmesi dinî hayatta önemli değişimlere yol açmıştır. 1900 yıllarında ağır bir hastalık geçiren Usui, iddiaya göre kendi keşfettiği özel yöntemler sayesinde hastalıktan kurtulmuştur. Keşfettiği özel şifa yöntemini insanlara anlatma konusundaki ısrarı ve aydınlanmış ruhlarla görüştüğüne dair iddialarından ötürü de manastırdan kovulmuştur.[7] Bazı araştırmacılara göre ise Usui'nin Budist rahipliğinden atılma sebebi, İsa'nın Yeni Ahit'te zikredilen mucizelerini Budist geleneklere uyarlama ve yorumlama gayretidir. Bundan ötürü onun öğretisi Hristiyanlık ve Budizm'i harmanlayan düşünceler bütünü olarak kabul edilir.[8] Nitekim Reiki uygulamalarında vücuttaki enerji merkezlerine vurgu yapılarak, bunları harekete geçirmek için Hint düşüncesinde yoga basamakları olarak bilinen egzersizlerin önerilmesi, ondaki Budist mirasın tesiri olarak yorumlanabilir. Reiki'nin kaynağını Aşkın Enerji olarak görme ise Hristiyanlık'taki Kutsal Ruh anlayışını çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla Reiki seanslarında yapılanları, Kutsal Ruh'u yardıma çağırma veya onun ruhbanlarda yarattığı huzuru bir başkasına aktarmak şeklinde yorumlamak mümkündür. Bu sebeple Reiki salonları bugün, bazen bir çeşit ticarethane olarak tanımlansalar bile, büyük oranda Budist kültüründe yetişen doğulu insanları Hristiyan kültüre alıştırmak gibi bir işlev görmektedir denilebilir.

Sahaja Yoga

Vishwa Nirmala Dharma adıyla da bilinen ve bütün dünya üzerine yayılmış Sahaja Yoga (SWAN) ülkemizde son yıllarda yayılan dinî akımlardan biridir. Şu anda çoğunluğu üç büyük şehir ve batı bölgelerimizde olmak üzere Türkiye'de yirmiden fazla Sahaja Yoga toplantı merkezi vardır. Bazı salonların sadece belirli üniversitelerin mezunlarına tahsis edildiği göz önüne alındığında, bu hareketin daha ziyade kültürlü genç insanlar arasında yayıldığı söylenebilir.[9]

Temel öğretisi 1970 yılında Hint asıllı Shri Mataji Nirmala Devi tarafından ortaya atılan ve yeni bir meditasyon yöntemi sayılan Sahaja Yoga, Hint düşüncesinde *nirvana*, *mokşa* veya *jivanmukti* gibi mücerret kavramlarla tanımlanan nihai hedef yerine *insanın kendini gerçekleştirmesini* koyar. Bunun da, Ana Tanrıça veya Adi Shakti'nin inkarnasyonu kabul edilen Shri Mataji'nin yardımı sayesinde kolayca gerçekleşeceğine inanılır. Çünkü o, insanın içinde uyuyan ve uyarıldığında iç aydınlanma veya miraç tecrübesi meydana getiren *kundalini*yi uyarma ve harekete geçirme gücüne sahip biri olarak kabul edilir. Hattâ onun yokluğunda, Mataji'nin fotoğrafı da aynı etkiyi sağlayabilir. Bundan dolayı kendini Hz. İsa, Hz. Meryem, Peygamberimiz Hz.Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Guru Nanak, Mahavira, Krisna ve Rama gibi önemli dinî şahsiyetlerin inkarnasyonu olarak gören Mataji'nin bulunmadığı ortamlarda öngörülen hedefe ulaşmak isteyen müritler avuç içleri yukarıya bakacak şekilde onun fotoğrafı önünde otururur. Böylece omuriliğin en ucunda bulunduğuna inanılan ve gizil ruhsal enerji anlamına gelen *kundalini* enerjisinin uyarıldığı ve *altı çakra* boyunca yukarı doğru ilerleyerek omuriliğin en üst noktasına çıktığı, bu sırada ılık bir esinti hissedildiği ve tam bir mutluluk ve sükûnet hâli yaşandığı iddia edilir. Bazı kimselerde ise *kundalini* akışı sağlanamadığı için böyle bir hâl yaşanmaz. Aksine sıkıntı ve acı meydana gelir. Shri Mataji'nin, müritlerin yaşadığı bu sıkıntıları hissettiği ve onlara ruhsal güç aktarmak suretiyle onların enerji akışını düzenlediği ve böylece onları acı ve ızdıraptan kurtardığı kabul edilir. Hattâ müritleri onun, bu enerji aktarımları sayesinde ölümcül hastalıkları bile tedavi ettiğine inanır. Öyleyse nihai aydınlanma veya mutlak huzur için yapılması gereken şey, sadece "müridin kendini tamamen Shri Mataji'ye adamasıdır."

Bugün Sahaja Yoga yöntemini öğrenmeye çalışanların çoğu 20-45 yaş arası insanlardan oluşmaktadır. Bunların çoğu gelir düzeyi ülke ortalamasının üzerinde olan kimselerdir. Sahaja Yoga ise ülkenin Batı'ya yönelik yüzünün mâneviyat arayışını temsil etmektedir. İlk dönemlerde hareketin reklâmı daha ziyade arkadaşlık ilişkilerine dayandığı hâlde bu günlerde internet sayfaları ve video tanıtım programları pek çok yeni üyenin katılmasında önemli bir faktördür. Kıdemli üyeler her Pazar haftalık *puja/ayine* katılmak zorundadır; Puja adı verilen dinî törenlerde topluca dualar okunur ve mantralar söylenir. Ayrıca Shri Mataji'nin resmi yıkanarak üzerinde meditasyon yapılır. Törenden sonra bütün katılımcılar topluca yemek yer ve böylece tören tamamlanmış olur. Kendini tamamen Sahaja Yoga'ya vakfetmiş üyeler ise Shri Mataji'nin de hazır bulunduğu uluslararası toplantılara iştirak eder; hareketin programlarını üyelere ve potansiyel müritlere duyururlar. Ayrıca yıllık Hindistan turu sırasında gerçekleştirilen toplu nikâh törenine de katılırlar. Üyelerden gezi ve organizasyon masrafları için düzenli olarak bağış toplanır. Üyeler istedikleri takdirde hareketten ayrılabilir, ancak hareketten ayrılanlar yeni hayata uyum sağlamakta zorlanırlar.[10]

Yoga: Elitlerin İbadet Yolu(!)

Aslında Yoga, Hinduizm'de *havassü'l-havas* (elitlerin eliti) diye isimlendirebileceğimiz seçkinlere özgü bir ibadet biçimidir. Hatırlamak gerekir ki, söz konusu dinde *avam*ın, elbette daha farklı ibadet ve uygulamaları vardır. Fakat *samsara* çemberinden kurtulmak ve mutlak kurtuluşa ulaşmak isteyenler için yegâne yol yoga egzersizlerini uygulamaktır. Hinduizm'in dışında Budizm ve Caynizm gibi bölge dinleri için de aynı durum geçerlidir.

Hinduizm'e göre insan için hayatın dört temel gayesi vardır: *Dharma*, *artha*, *kama ve moksha.* Bunlardan ilk üçü bütün Hinduların ortak hedeflerini ifade eder. *Dharma*, kişinin atalarının yolunu, yani töresini, geleneğini öğrenerek ona uygun hayat tarzını benimsemesidir. *Artha* ise ferdin başkasına muhtaç olmadan rızkını temin etmesi, kendine ve ailesine yetecek mala ve mülke sahip olması ve bunun için gayret göstermesi demektir. *Kama* da kişinin zinadan uzak durması ve ailesini kurarak ölümünden sonra adını yaşatacak ve kendisi için hayırlı işler yapacak evlâtlar yetiştirmek için çalışması anlamına gelir. Bunlar Hinduizm'de 50 yaşına kadar olan herkesin ortak hedefidir. 50 yaşına ulaşarak hayatın üçüncü dönemine geçen kişi için ise gerçekleştirilmesi gereken bir tek gaye vardır: O da *moksha*/mutlak aydınlanmaya veya kurtuluşa ulaşmaktır.

Ancak şunu da hatırlatmak gerekir ki, bizdeki yoga ve meditasyon merkezlerinde önerilen ve uygulanan yoga egzersizleri, hem hedef hem de muhteva bakımından Hindu *yoga* uygulamalarından farklıdır. Zîrâ Hinduizm'de yoga, ilk ikisi söz konusu dinin emir ve yasaklarını yerine getirmeyi ifade eden *yama* ve *niyama* basamaklarından oluşan sekiz dilimli bir yoldur. Hâlbuki memleketimizdeki birtakım jimnastik ve aerobik hareketlerle süslenmiş yoganın sadece iki basamağı üzerinde durulmaktadır. İlk aşama, rahat oturma alışkanlığı kazanmak/lotus pozisyonunda oturmayı öğrenmek; ikinci aşama ise bu pozisyondayken okunacak mantralar ve uygulanacak nefes tutma egzersizleri sayesinde zihnî konsantrasyonu sağlama iddiasıdır. Aslında bu durum, Hinduizm veya Budizm'den kaynaklanan düşünce ve akımların Batı'nın kapitalist sistemine entegre edilmesinin tipik bir örneğidir. Aynı olay *reinkarnasyon*, *reiki* ve *meditasyon* için de söz konusudur. Başka bir ifadeyle, bütün bu düşünce ve uygulamalar her ne kadar doğu kaynaklı olsalar da Doğu kültüründen ziyade Batı kültürünün etkilerini taşır. Çünkü hammadde Doğu'dan gelse de onları işleyen tezgâhlar Batılıdır.

TM: Transandantal Meditasyon Tekniği

Transandantal Meditasyon (TM), ruhu derin düşünme sürecinin başlangıcına götüren ve burada bilince dönüştüren bir teknik olarak tanımlanır. Taraftarları gözünde o, basit, doğal, özel çaba gerektirmeyen, kolaylıkla öğrenilen, günde iki kere gözler kapalı şekilde 15–20 dakika süreyle oturularak yapılan bir zihnî yoğunlaşma tekniğidir. Hedefi, aktivite ve üreticiliği, zekâ ve enerjiyi geliştirip arttırmak; zihnin ve bedenin sınırsız potansiyelini harekete geçirmek ve böylece hayatta sağlık, mutluluk ve başarının keyfini çıkarmaktır.[11] Antik Veda Bilimi ile modern kişisel gelişim yöntemlerinin başarılı bir harmanlaması olduğu düşünülen TM, bir din, felsefe veya hayat biçimi değildir. Ayrıca kendine özgü bir değerler sistemi, inanç, tapınma, moral eğitim veya terminoloji içermez. TM dinlere karşı hoşgörülü gözükmektedir. Ve onların varlığından yanadır. O, evrensel kabul görmüş, tekrarlanabilen ve doğruluğu her yerde ve zamanda kanıtlanabilen bir tekniktir. Kökleri sulanan bir ağacın yaprakları ve dallarının canlanması gibi bedenimiz de canlılığını ve hareketini "birleşik alan"daki kaynağından alır, dolayısıyla onun harekete geçirilmesi bireyi canlandırır, yorgunluk ve stresten kurtarır.[12] Maalesef birçok kişi, bu iddialı ve hayalî hedeflerin peşine düşmüş, bu uğurda hem zamanlarını hem de paralarını heba etmiştir. Bugün dünyada beş milyon civarında taraftarı bulunduğu iddia edilen TM Merkezleri veya diğer adıyla Maharishi Birleşik Alan Teknolojisi Dernekleri ülkemizde de 1966 yılından beri faaliyettedir. Bugün İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa ve Eskişehir'de bulunan TM Merkezlerine yılda toplam on-on beş bin kişinin devam ettiği tahmin edilmektedir.[13]

Spritüalistler / Ruhçular

Spritüalistler, Türkiye'de kendilerini din-dışı veya dinler üstü olarak gören grupların en eski ve en etkin olanlarındandır. Önderleri Dr. Bedri Ruhselman'dır. Onun ölümünden sonra karizmatik bir kişiliğe sahip Ergun Arıkdal, Metapsişik Tetkikler ve İlim Derneğinin başına geçmiştir. Onun döneminde hız kazanan yayınlar ve periyodik konferanslar sayesinde hareket popüler hâle gelmiştir. Arıkdal'ın ölümünden sonra öğrencileri, Bilyay Vakfı ve Ruhsal Araştırma Dernekleri adıyla konferans ve yayın faaliyetlerini çeşitlendirerek sürdürmektedirler. Özellikle büyük şehirlerde ve Kıbrıs'ta şubeleri vardır.

Spritüalistlerin Budizm veya Hinduizm'le doğrudan organik bağları yoktur. Ancak yazılı ve sözlü etkinliklerinde duyular-dışı algılama, hipnoz, medyumluk gibi ruhsal konuların yanı sıra Hint düşüncesinin temel kavramlarından *karma* ve *tekrardoğuş* konularına geniş yer verdikleri dikkati çekmektedir. Ayrıca dünyamızın bütün kurumlarıyla yozlaştığını, topyekün insanlığın bencil istek ve fiillerin etkisi altına girdiğini ve bütün bunların *son zaman*ın hazırlığı olduğunu iddia etmeleri de semitik dinlerdeki kıyamet öğretilerini ve Hinduizmdeki *kali-yuga* ve sonrasında gerçekleşeceği kabul edilen *krita-yuga* öğretilerini hatırlatmaktadır.[14] Bu sebeple onların da, Hint dinlerinin ülkemizde tanınması ve yayılmasına dolaylı biçimde de olsa katkı sağladıkları düşünülebilir.

Dünya Kardeşlik Birliği Mevlâna Yüce Vakfı

Tıpkı Spritüalistler gibi yaygın isimleriyle Mevlânacıların veya Prizmacıların da Hint dinleriyle doğrudan bir ilişkisi

yoktur. Ancak hareketin kurucusu Vedia Bülent Çorak'ın kendini Mevlâna Celâleddin Rumi'nin inkarnasyonu olarak görmesi ve hareketin gizemli, ezoterik yapısı akla Hint dinlerini getirmektedir. Yunus Emre ve Mustafa Kemal Atatürk gibi önemli şahsiyetlerin, kendi görüşlerini geniş kitlelere yayma ve harekete meşruiyet kazandırma gayesiyle kullanıldığı hatta suiistimal edildiği dikkati çeker. Yoksa bu hareketin, adı geçen şahsiyetlerin insanî felsefeleriyle bir ilgisi yoktur. Gerçekte bu hareket, Batı'da onlarca örneğine rastladığımız Yeniçağ Hareketlerinin Türkiye versiyonu olarak görülebilir. Ülkemizde çoğunluğu İstanbul, İzmir, Bursa ve Antalya'da olmak üzere on bin civarında taraftarı olduğu tahmin edilmektedir.

Sonuç

Bütün bu akımların ortak iddiası, insanı ruhî bakımdan güçlendirerek, onu yeni döneme/çağa hazırlamaktır. Ruhçu derneklerde ve Dünya Kardeşlik Birliği'nde daha açık görülen bu düşünce, aslında Batıdaki Yehova Şahitleri gibi akımların *binyılcı düşüncelerin*in doğu kavram ve uygulamalarıyla süslenmiş bir versiyonu olarak düşünülebilir. Reiki, TM ve ülkemizde Sağlıklı Yaşam Dernekleri adıyla da faaliyet gösteren Sahaja Yoga ile Feng-shui gibi akımlar ise Batı'daki kişisel gelişim ve şifacı arayışlar veya çağdaş(!), çevreci ve feminist akımları hatırlatmaktadır.

Yazının giriş cümlelerinde de ifade edildiği gibi söz konusu düşünce ve uygulamaları yaymak için kullanılan ilginç pazarlama teknikleri ve reklâm cümlelerindeki çekicilik kadar kullandıkları rasyonel ve hümanist söylem, bu akımların Batı'da ve Türkiye'de yayılmasında en önemli etkendir. Buna ilâveten, farklı olana ve bilinmeye karşı duyulan merak da bu yönelişlerdeki başka bir faktör olarak zikredilebilir. Bilhassa özel oturumlarda terennüm edilen ve kendilerine birçok gizem atfedilen *mantralar* veya şarkılar, çok fazla konuşan ve neredeyse kendisini dinleyecek zamanı olmayan günümüz insanının ilgisini çekmektedir diye düşünülebilir. Ancak hiçbir zaman unutmamak gerekir ki, bütün bu süreçler, insanların kendi kültürlerine yabancılaşması ve yabancı kültürlerin çekim alanına girmeleriyle sonuçlanmaktadır.

Yine, böyle toplulukların üyeleri arasında yakın ve sıcak ilişkiler söz konusudur. Ayrıca geleneksel lider-taraftar ilişkisi veya mürşit-mürit ilişkisi terkedilmiş, onun yerini bir çeşit doktor-hasta ilişkisi almıştır. Bu durum, modern şehirlerde kalabalıklar içinde yalnızlık çeken, derdini paylaşacak bir dost bulamadığı için bunalıma giren pek çok kimsenin bu akımlara kapılmasına yol açmaktadır. Dahası, sıkı rekâbet ortamında yaşayan, sürekli birileriyle yarışan ve bu hengâmede kendini dinleyecek ve gerektiğinde yardımcı olacak bir dost bulamayan her insan, böyle büyülü ve dinî hareketlerin üyesi olmaya adaydır. Son yıllarda hızlı sosyo-kültürel değişim yaşayan ülkemizin, böyle sosyal oluşumlar için oldukça mümbit bir ortam olduğu da unutulmamalıdır.

İslâm dini ve kurumlarının son yıllarda sürekli terör ve şiddet olaylarıyla birlikte anılır olması, irtica vs. gibi psikolojik baskılar ve din konusundaki sonu gelmeyen tartışmalar da, metafizik ve ruhî tatmin arayışındaki insanların İslâm dininde bu itminan ve huzuru bulacağı yerde böyle hareketlere yönelmesine yol açmıştır. Dahası, bu toplulukların kendilerini bir çeşit seçkinler veya aydınlar grubu olarak tanımlaması, pek çok insanda var olan sıradanlıktan kurtulma ve elitler arasına katılma arzusunu tatmin eder görünmektedir. Böyle kimseler kendilerini ya çölde aradığı suyu bulan bir yolcu gibi görmekte, ya da kendisini içinde yaşadığı toplumun diğer fertlerinin aksine, toplum ve çevre konularına duyarlı, dünyamızın hem bugünü hem de yarınını düşünen sıradışı seçkin bir kişi olarak algılamaktadır.

Son olarak, yeni din görünümlü hareketler, bilhassa gençlerin hareketlerini sınırlamayan, öğretilerini onların anlayabileceği bir dilde ifade eden özgürlükçü akımlar olarak görülmektedir. Bilhassa İslâm dininin doğru bir şekilde tebliğ ve temsili ile insanlara anlatılmaması, söylemimizin güncelleştirilmesi konusunda sıkıntılar yaşandığı ve genç nesillerin çoğu zaman göz ardı edildiği hatırlanacak olursa, bunun, özellikle genç, eğitimli ve nispeten üst gelir grubundaki insanlar arasında zikredilen hareketlerin cazibesini artırdığı söylenebilir.

* Dokuz Eylül Üniv. İlâhiyat Fak. Öğrt. Üyesi
iyitik@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din*, Çev. Aydın Arıtan, İstanbul-1996, s.66-68
2. **Muhammed Arkoun,** *İslam Üzerine Düşünceler*, **Çev. Hakan Yücel, Metis Yayınları, 1999-İstanbul s. 84-85.**
3. Milliyet Gazetesi, 19 Kasım 2003, Çarşamba.
4. James E. Dittes, *Hristiyan Misyonu ve Türk İslâmlığı*, çev. Turhan Yörükân, Ankara-1957, s.14-21
5. Çakra, Sanskritçede tekerlek anlamına gelen bir kelimedir. Ancak geleneksel yoga öğretisinde vücutta varlığı kabul edilen enerji merkezleri anlamına gelir. Bu enerji merkezleri kuyruk sokumundan beyine kadar omurilik üzerinde mevcut olup yedi adettir. Taç çakrası adı verilen enerji merkezinin kafatasının en üst noktasında bulunduğu ve beyin, sinir sistemi ve epifiz bezini etkilediği kabul edilir. Diğer çakralar ise şunlardır: 1) Kuyruk sokumunda bulunan, cinsel organlar üzerinde etkili *muladhara* çakrası 2) Göbeğin alt kısmında yer alan, karaciğer, dalak ve bağırsaklar üzerinde etkili olduğu kabul edilen sıvadistana çakrası 3) Göbeğin iki parmak üzerinde bulunan, *manipura* çakrası 4) Gövdenin ortasında, iki göğüs arasında bulunan *anahata* çakrası 5) Gırtlakta bulunan vishouddha çakrası 6) Alında, iki kaşın ortasında yer alan Ajna-çakra'dır. Bkz. Müheyya İzer, *Çağdaş Yoga*, Dharma Yayınları, İstanbul, 2003, s. 26-27.
6. Bkz. Esin Ateş-Rüya Ateş, *Geleceğimiz Ellerimizin Arasında Reiki ile Türkiye'de Büyük Dönüşüm*, II. Baskı, Dharma Yayınları, 2002-İst., 13-14; www.petekkitamura.com
7. www.asunam.com/life_of_mikao_usui_htm
8. Levent Cantek, Milliyet Gazetesi, 19 Kasım 2003
9. Seda Ercan-Şirzat Bilallar, "Diskotekte Üç Gün Üç Gece" Gizli Ayin", *Flaş* Yaşam, Mart-2000
10. Eilen Berker, *New Religious Movements*: A Practical Introduction, London, 1992, s. 207-209
11. Robert Roth, *TM Transandantal Meditasyon Tekniği*, Çev, Deniz YILMAZ, İstanbu 1997, s. 11,16
12. Robert Roth, age, s. 11-17
13. http://www.maharishi.org.tr
14. Ergün Arıkdal, *Değişime Doğru*, İst.1996, s.117–125

Mustafa YILMAZ*

Ocak / Şubat / Mart - 2010 / 87

ZİKİR VE DUADA ESMÂ-İ HÜSNÂ

Ey Allah'tan izzet, servet ve rif'at isteyen,
Rabbine O'nun ulvî isimleriyle seslen![1]

A. Geylânî (kuddise sirruhû)

Esmâ-i Hüsnâ", Yüce Yaratıcı'nın, Allah, Rahman, Rahîm, Melik, Kuddûs, Selam… gibi birbirinden güzel, güzellerden güzel, en güzel ve en âlî isimleridir. Esmâ-i Hüsnâ tabiri bizzat Kur'ân'a aittir ve dört yerde geçer. Bu konudaki âyetlerden birisinin meâli, "**En güzel isimler Allah'ındır. O hâlde bu isimlerle O'na dua edin**" şeklindedir. *(A'râf, 7/180)* Allah Rasûlü (aleyhissalâtü vesselâm) da, bir hadîs-i şerîflerinde, "**Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Kim bunları sayarsa Cennet'e girer**" buyurur.[2] Konuyla alâkalı Efendimiz'den bize ulaşan en sıhhatli rivayet de budur.

Hadîs-i şerîfte zikredilen iki hususa kısaca temas etmekte fayda var. Evvelâ, İslâm âlimlerine göre Cenâb-ı Allah'ın isimleri bu hadîs-i şerîfte rivayet edilenlerle sınırlı değildir. Aksine hem Kitab-ı Mübîn'de hem de Sünnet-i Sahîhada açık ya da kapalı daha bir hayli Esmâ-i İlâhi'ye vardır. Sadece Kur'ân-ı Kerîm'deki İlâhî isimler sayılmış olsa bile rakamın doksan dokuzdan fazla olduğu görülecektir.[3]

Ayrıca Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir kimsenin âfet ve musibetler dolayısıyla tasalandığında okuması için talim ettikleri duada, "*Allah'ım, ben Senin kulunum, kullarından bir erkekle bir kadının oğluyum. Perçemim Senin (kudret) elindedir. Hakkımdaki kararın yürürlükte ve takdirin âdilânedir. Senden, Kendini isimlendirdiğin, Kitabında zikrettiğin, mahlûkatından herhangi birine öğrettiğin veya gayb ilminde kendine tahsis edip kimseye bildirmediğin her ismin hürmetine; Kur'ân'ı kalbimin baharı, gözümün nuru, hüzün, gam ve tasamın gidericisi kılmanı diliyorum.*" buyurmuştur.[4] Demek ki, tek bir sâlih kul, cin veya meleğe bildirilmiş ya da kimseye bildirilmeyip ilm-i ilâhîye has kılınmış isimler de vardır.

Hadîs-i şerîfte doksan dokuz isimden bahsedilmesi, ehlullahtan bazılarının da işaret ettikleri gibi ya o nûrânî isimlerin dua ve evrâd ü ezkârda taşıdıkları -eskilerin tabiriyle- bazı havâstan yani hususiyetlerden kaynaklanmıştır veya zikredilen rakam kesretten (çokluktan) kinayedir. Tabiî Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) daha başka hikmetler gözetmiş olabileceği de pekâlâ mümkündür.

İkinci husus, bu hadîs-i şerîfteki '**sayma**' ifadesinden muradın ne olabileceğidir. Bu sorunun cevabını muhtelif hadîs şerhlerinde arayacak olursak karşımıza şu mânâlar çıkar: **Bu isimleri ezberleme.. mânâlarını tasdik etme.. o mânâlar üzerinde tefekkürde bulunup hakikatlerine ulaşmaya çalışma.. isimlerin gerektirdiği hususları amel olarak hayata yansıtma.. mazmun ve muhtevalarına tazimde bulunma, saygılı olma.. o isimlerle Allah'a yalvarma ve onları vird-i zeban hâline getirme…**[5] Görüldüğü üzere esmâ-i hüsnâ ile zikir ve dua, onlarla Allah'a yalvarma, hadîs-i şerîfteki 'sayma' çerçevesine dâhil olmaktadır.

Kâinat Bir Tecellîler Sahnesi

Varlığın esası İlâhî isimler ve onların tecellîleridir. Cenâb-ı Hak bizim bilebildiğimiz yahut bilemediğimiz bütün isimleriyle değişik tecellîlerde bulunmuştur ve her an bulunmaya da devam etmektedir. *"O, her an ayrı bir tecellîde bulunmaktadır"* meâliyle verebileceğimiz Rahmân Sûresi'nin 29. âyeti tam da bu hususu dile getirir. Kâinat, eşya ve insan da, İlâhî isimlerin değişik tecellîlerinden, daha hassas ve ince bir ifade ile bu tecellîlerin dalga boyundaki yansımalarından ibarettir. Güzel bir nazımda bu hakikat şöyle dile getirilir:

"Söyler Seni yüz bin dil ile dağlar, dereler,
Her yanda tül tül esmâ ve sıfâtın görünür.
Duyunca adını her gönül ürperir-inler,
Çehreler büyülü bir mehâbete bürünür..."[6]

Evet, Hak dostlarına göre Esmâ-i İlâhiye, kâinat, eşya ve insan hakikatinin esasıdır. Bütün varlık ve varlıktaki icraat-ı sübhaniye o ilâhî isimlere dayanır. Dünyanın üç yüzünden biri bu Esmâ-i İlâhiyeye bakmaktadır. Kendine bakan yüzünden dolayı sevilmeye lâyık olmayan hatta mel'ûn kabul edilen dünya, esmâ-i hüsnânın bir tecelligâhı ve âhiretin mezrası olması hasebiyle mahbub addedilmiştir.

İslâm âlimleri, özellikle de hâl erbabı diye isimlendirdiğimiz sûfîler, pek çok düşünce ve mülâhazalarını esmâ-i hüsnâ üzerine bina etmişler; varlığın gayesini, yaratılışın amacını, hayatın mânâsını bu isimlerin penceresinden bakarak vuzûha kavuşturmaya çalışmışlardır. Ulemadan yüzlerce belki binlercesinin o isimlerin üzerinde hassasiyetle durmaları, anlamaya çalışmaları, anladıklarını mücelletlere sığmayacak kadar manzum yahut mensur şerh ve izahlarla ortaya koymaları o güzel ve ulvî isimlerin muallâ ve müstesna konumlarını hatırlatma bakımından çok önemlidir.

Ayrıca hatırlamamız gerekir ki, Cenâb-ı Hakk'ın kâinattaki icraatlarının, O'nun güzel isimlerinin tecellîlerinden ibaret olmasından dolayı, Kur'ân-ı Hakîm'in pek çok yerinde, bir mesele anlatıldıktan sonra âyetler, "İnnallahe **Semîun Basîr**", "İnnehû Hüve's-**Semîu'l-Basîr**", "İnnallahe alâ külli şey'in **Kadîr**" gibi ifadelerle, o mevzudaki isim ya da isimlerin bir fezleke olarak zikredilmesiyle tamamlanmıştır. Bir taraftan âyetteki muhteva ve mazmun bu isimlerle özetlenmiş, diğer taraftan da Üstad Bediüzzaman'ın da ifade ettiği gibi, zihinlerin o âyette ifade edilen cüz'î meseleden küllî mânâlara sevki murad edilmiştir.[7] Binaenaleyh, Kur'ân'ı anlama gayreti içerisinde olan samimi gönüller işte o fezlekelere ve fezlekelerdeki isimlere bu mülâhazalarla bakmalı ve böylece daha ince ve derin mânâlara intikal etmeye çalışmalıdırlar.

Bütün bunları zikrettikten sonra diyebiliriz ki, Cenâb-ı Hak, bize Zât-ı Ecell-i A'lâsını ve sıfât-ı sübhaniyesini hep bu isimlerle bildirip tanıttırmıştır. Bundandır ki, Esmâ-i İlâhiyenin hakikatini duyup tatma Hak yolcularının en önemli gayelerinden biri addedilmiş; mârifetin ilk basamağı bu birbirinden güzel isimlerin bütün kâinatta çakıp duran tecellîlerini görüp sezmek sayılmış; öte yandan bu hakikatlere kapalı bulunma ise kul ile Rabbi arasında bir perde kabul edilmiştir.

Evet, irfan ve mârifet yolcuları için Cenâb-ı Hakk'ı, hakkıyla bilip tanımada, O'nunla rûhî ve kalbî münasebete geçip, beşer olmaktan ve nefis taşımaktan kaynaklanan uzaklığı aşarak O'nun yakınlığına er(iş)mede, O'nun Esmâ-i Hüsnâ'sını bilip tanımanın, sırlı dünyaların kapılarını aralayabilmek için o isimleri birer anahtar olarak kullanmanın olmazsa olmaz derecede ehemmiyeti vardır.

İnsan, Cenâb-ı Hakk'a bütün gönlüyle yönelmeli, Zât-ı Ulûhiyeti tanımanın Esmâ-i İlâhiyeyi bilmeden ve onlara sıkı yapışmadan mümkün olamayacağını düşünerek, O'nun güzel isimlerini iyice bilmenin ve kurbet adına çok mühim basamaklar olarak değerlendirmenin yollarını aramalıdır.

Esmâ-i Hüsnâ ile Zikir ve Dua

O değerlendirme yollarından biri belki en önemlisi de zikir ve duada Esmâ-i Hüsnâ'ya yapışmaktır. Zikir diğer bütün ibadetleri bir şemsiye gibi kuşatan çok önemli ve şümullü bir vazifedir, bir kulluk borcudur; lisanın kendine göre bir zikri olduğu gibi, kalbin, bedenin ve vicdanın diğer rukünlerinin de kendilerine göre zikirleri, Allah'ı anma usûl ve yolları vardır.

Dille yapılan zikir denilince akla ilk olarak, Cenâb-ı Hakk'ı bütün güzel isimleriyle yâd etmek gelmektedir. Bu da o isimlerin ya tek tek ya da birkaçının bir arada tekrarlanması yoluyla olur. M. Fethullah Gülen Hocaefendi bu konuya değindiği bir sohbetinde şunları söyler: *"Bir mürşidin irşadı ve gözetiminde, o en güzel isimlerden bazıları belli bir sayıya göre söylenmektedir. Sayı mevzuunda Kitap ve sünnette kat'î bir şey yoktur. Fakat selef-i sâlihînden bazıları, o mübarek isimleri ebced hesabındaki karşılıklarına göre çekmişlerdir. Meselâ, Allah lafz-ı celâlinin ebced karşılığı 66'dır. Zikir sırasında bu lafz-ı celâli bazıları 66 kez, bazıları da 66'nın katları adedince tekrar etmişlerdir. Bununla beraber, esmâ-i İlâhiye'den hangisinin sizin üzerinizde gâlip ve hâkim olduğunu biliyorsanız, o isme devam etmenizi tavsiye etmişlerdir. Meselâ 'Latîf' ismine mazhar olabilirsiniz. O zaman her namazdan sonra onu 129 defa söylersiniz."*[8]

Her insanda bütün Esmâ-i Hüsnâ'nın muhtelif tecellîleri olmakla beraber, bir ya da birkaç ismin daha gâlip olması hususunu Üstad Bediüzzaman şöyle bir misâlle anlatır: *"Meselâ, İsa (aleyhisselâm) sair esmâ ile beraber Kadîr ismi onda daha gâliptir. Ehl-i aşkta Vedûd ismi ve ehl-i tefekkürde Hakîm ismi daha ziyade hâkimdir."*[9] Mektûbât'ta da konuyla alâkalı ayrı bir misâli, bu sefer Kur'ân hizmeti üzerinden verir: *"Ehl-i hakikatin bir kısmı, nasıl ki ism-i Vedûd'a mazhardırlar ve âzamî bir mertebede o ismin cilveleriyle, mevcudâtın pencereleriyle Vâcibü'l-vücûd'a bakıyorlar; öyle de şu hiç-ender hiç olan kardeşinize yalnız hizmet-i Kur'ân'a istihdamı hengâmında ve o hazine-i bînihâyenin dellâlı olduğu bir vakitte, ism-i Rahîm ve ism-i Hakîm mazhariyetine medar bir vaziyet verilmiş."*[10]

Efendiler Efendisi'nin bu husustaki durumu daha hususîdir. *"Hazreti Rûh-u Seyyidi'l-Enâm (aleyhi ekmelüssalavât ve etemmütteslîmât)'ta ise bütün enbiya ve mürselînde icmâl edilen esmâ ve sıfât-ı Sübhaniye'nin tafsilî bir şekilde ve a'zam derecede tecellîsi söz konusudur."*[11]

Burada zikredilebilecek diğer bir husus da şudur: Pek çok zat **'İsm-i A'zam**'ı öğrenip onun zikrine devam etmek istemiş, bu istikamette çok gayret göstermiş ve ism-i a'zamın Allah'ın

(celle celâlühû) isimlerinden hangisi/hangileri olabileceği hususunda farklı mülâhazalar sergilemişlerdir. Haddizatında "kendisiyle dua edildiğinde kabul gören, bir şey istenildiğinde icabette bulunulan" İsm-i A'zam hakkında Efendiler Efendisi'nden (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelen değişik rivayetler de mevcuttur. Bu rivayetler bazı dua mecmualarında bir arada verilmiştir.[12] Bununla beraber Peygamber Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm); "Şu isim İsm-i A'zamdır." diye bir beyanda bulunmamış, dolayısıyla da İsm-i â'zam, tıpkı Kadir gecesi, icabet saati, Hızır (aleyhisselâm) gibi gizli kalmıştır. Allahu a'lem, murad-ı İlâhî, bütün Esmâ-i Hüsnâ'sıyla Kendisine teveccüh edilmesidir. Zaten Bayezid-i Bistâmî (kuddise sirruhû) gibi bazı büyüklere göre sadakat ve teemmülle Esmâ-i Hüsnâ'dan hangisiyle Cenâb-ı Allah'a yönelinse o isim İsm-i A'zam gibi müessir olacaktır. Aslında bir âyet-i kerîme de bu mülâhazaları teyit eder gibidir: **"De ki: Dua ederken ister 'Allah' ister 'Rahmân' diye hitab edin. Hangisini deseniz en güzel isimler hep O'nundur!"** *(İsrâ, 17/110)*

Önemli Bir Nokta

Fethullah Gülen Hocaefendi Kalbin Zümrüt Tepeleri'nde konuya farklı bir yönden temas eder. O, insanı Allah'a ulaştıracak yollara değindiği Aşk makalesinde alternatif bir yol ortaya koyar: *"Kitap ve Sünnet'e ittiba üzerinde hassasiyetle durulup evrâd ü ezkârın teşvik edildiği yol ki; bu yolda sülûk edenler, her meselede sünneti takip eder ve her işlerini sünnetle irtibatlandırmaya çalışırlar.* ***Hususî birkaç ism-i şerifi vird edinme yerine, Allah Resûlü'nün ibadet, dua, zikir, fikir usûlünü araştırır ve Allah'ı bütün esmâsıyla anarlar."***[13]

Bu noktadan hareketledir ki, konunun başında zikredilen âyet-i celîle ve hadîs-i şerîf de nazara alınarak Esmâ-i Hüsnâ'nın hepsinin birden vird edinilmesi daha faziletli olabilir. Esmâ zikredildikten sonra da eller açılıp Cenâb-ı Hakk'a dua edilir. "Bu güzel isimlerinin hakkı için Allah'ım…" denilir. Nitekim gönül ehlinin niyaz ve yakarışlarının yer aldığı önemli bir dua mecmuası olan **el-Kulûbü'd-Dâria**'da da örnekleri görüldüğü üzere Allah dostları çok zaman bütün Esmâ-i Hüsnâ'yı, bazen de o isimlerden bazılarını zikirlerinin yahut yakarışlarının başına, ortasına yahut sonuna bir iksir gibi ilâve etmişlerdir. Evet, o dualara dikkatle bakıldığında, o büyük zatların zikir, dua ve tefekkürlerinde Esmâ-i Hüsnâ'ya ne kadar çok değer atfettikleri açıkça görülecektir. İster o dualarla dua ederken, isterse başka dualar okunur yahut dillendirilirken, hepsinin sonunda **"Yâ Rabbi, bütün bunları Senin birbirinden güzel isimlerin hatırına Senden diliyorum"** demek de unutulmamalı, talep edilen şeyler Zât-ı İlâhî, Efendimiz, Kur'ân, sıfât-ı ilâhiye hürmetine istenildiği gibi, esmâ-i hüsnâ hürmetine de istenilmelidir.

Konumuza ışık tutması ve delil teşkil etmesi bakımından Sünen-i İbn-i Mâce'de geçen bir rivayete burada yer vermek istiyoruz. Hazreti Âişe Validemiz naklediyor: *"Allah Rasûlü'nü şöyle dua ederken işitirdim: 'Allah'ım! Kendisiyle dua edildiğinde icabet buyurduğun, bir şey istenildiğinde verdiğin, merhamet dilenildiğinde rahmetinle mukabelede bulunduğun, ferec ve mahreç talep edildiğinde çıkış yolları ihsan ettiğin, Senin tayyip, tâhir, mübarek ve nezdinde mahbub ism-i şerifin hürmetine isteklerimi kabul buyur.' Bir defasında Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bana şöyle dedi: 'Ey Âişe! Sen biliyor musun, Rabbim bana kendisiyle dua edildiğinde icabet buyurduğu ismini bildirdi.' Anambabam Sana feda olsun ey Allah'ın Rasûlü! Onu bana da öğretmez misin, dedim. 'Olmaz ey Âişe, dedi. Bir kenara çekilip bir süre bekledim. Sonra kalkıp tekrar yanına gittim, başını öptüm ve bir kere daha, 'Onu bana öğretir misin?' dedim. 'Hayır yâ Âişe, onu sana öğretmem; zaten Senin de onunla dünyalık bir şey istemen doğru olmaz' dedi. Sonra kalkıp abdest aldım, iki rekât namaz kıldım ve şöyle diyerek dua ettim: 'Allahım, Sana Rahmân, Berr, Rahîm isimlerin ve bildiğim-bilmediğim bütün güzel isimlerinle yalvarıyorum; beni bağışla ve bana merhametinle muamele eyle.' Benim böyle dua ettiğimi görünce Rasûlüllah (sallallâhu aleyhi ve sellem) tebessüm buyurdu ve dedi ki: 'O isim senin dua ederken saydıklarının arasındaydı."*[14]

Esmâ-i Hüsnâ ile Teveccühte Örnek Yakarışlar

el-Kulûbü'd-Dâria'da, Esmâ-i Hüsnâ muhtevalı pek çok duanın yer aldığına yukarıda işaret edilmişti. Bunlar ilhamla gelmiş öyle önemli dualardır ki, meselâ onlardan birisi olan Abdülkâdir Geylânî Hazretleri'nin Esmâ-i Hüsnâ Kasidesi, nesiller boyu dillerde hep vird olagelmiş, hatta hakkında müstakil eserler telif edilmiştir.

Peygamber Efendimiz'in, Rabbini yüzlerce ismiyle andığı bir evrâd ü ezkâr ve dua mecmuası olarak burada **Cevşen-i Kebir'i** de hatırla(t)mak gerekir. Bilindiği üzere Cevşen, mânâsıyla Peygamber Efendimiz'e (aleyhissalâtü vesselam) vahiy yahut ilham yoluyla gelmiş, keşif yoluyla Efendimiz'den alan ehlullah vesilesiyle de bizlere kadar ulaşmış bir evrâd ü ezkâr mecmuasıdır. Cevşen hâlisâne yapılmış bir duadır, özünde bir hususiyet vardır. İmam Şâzilî, İmam Gazzâlî, Bediüzzaman gibi büyükler bu kıymetli vird mecmuasını manasındaki Kur'ânîlikten dolayı ellerinden ve dillerinden hiç düşürmemişlerdir.

Ayrıca büyük velilerden Gümüşhanevî Ahmed Ziyaüddin Efendi'nin hazırlamış olduğu Mecmuatü'l-Ahzab isimli dua mecmuasında da yer alan ve Üstad Bediüzzaman Hazretleri'nin namazlardan sonra ihmal edilmemesini tavsiye ettiği **İsm-i A'zam**[15] ve **Tercüman-ı İsm-i A'zam**[16]

virdleri de Esmâ-i Hüsnâ ile Cenâb-ı Hakk'a teveccüh etmede çok önemli metinlerdir. Evet, namazların akabinde "**yâ Cemîlü yâ Allah, yâ Karîbü yâ Allah, yâ Mücîbü yâ Allah…**" diyerek o birbirinden güzel isimleri saymak ve hele hele meleklerin nöbet değişimi yaptıkları, Kur'ân-ı Kerîm'in, **"bi'l-ğudüvvi ve'l-âsâl"** ifadeleriyle zikir ve tesbihin ayrı bir ehemmiyet kazandığına işaret ettiği bereketli ve feyizli zaman dilimleri olan sabah ve ikindi namazlarından sonra, "**sübhaneke yâ Allah teâleyte yâ Rahmân"** diyerek Cenâb-ı Hakk'ı gürül gürül tesbîh ü takdîs etmek, o güzel isimleri şefaatçi yaparak Cehennem ateşinden merhamet-i İlâhiye'ye sığınmak ve bunda devamlı olmak çok önemli kurb/yak(ın)laşma vesileleri sayılmıştır/sayılmalıdır.

Yine, Cenâb-ı Hakk'a gözden-gönülden isi-pası silen, gönüllerde saygı uyaran, kalblerde itmi'nan hâsıl eden Esmâ-i Hüsnâ'sıyla yalvarıp yakarmak isteyenlerin müstağni kalamayacakları çok önemli bir dua da esmâ hakikatlerine eserlerinde en çok yer veren muhakkiklerden birisi olan Bediüzzaman Hazretleri'nin **3. Şua olan münacat risalesidir.** Münacatında, Cenâb-ı Allah'a, *"Ey Vâcibü'l-vücûd! Ey Vâhid-i Ehad!; Ey Mutasarrıf-ı Fa'âl ve Ey Feyyâz-ı Müteâl!; Ey Fa'âlün limâ yürîd!; Ey Kadîr u Zülcelâl! Ey Rahmân u Rahîm! Ey Sâdıku'l-va'di'l-emîn! Ey Mâlik-i yevmi'ddîn! Ey Kâdir u Kayyûm!"* gibi isimlerle yalvaran Üstad, kalblerdeki imanı ziyadeleştiren tefekkür yüklü bu duanın dersini Kur'ân'dan ve nebevî bir münacat olan Cevşen'den aldığını söylemektedir.

M. Fethullah Gülen Hocaefendi de yukarıda konu işlenirken yapılan iktibaslardan da anlaşılacağı üzere yazı ve sohbetlerinde Esmâ-i Hüsnâ üzerinde çokça durmuş, hatta Kalbin Zümrüt Tepeleri isimli şaheserinde konuyla alâkalı müstakil bir makale kaleme almış, dualarında da Cenâb-ı Hakk'ın bu birbirinden güzel isimlerine çokça yer vermiştir. Meselâ, "يَا حَافِظُ يَا حَفِيظُ، نِعْمَ الْحَافِظُ أَنْتَ يَا حَافِظُ، اِحْفَظْنَا مِنْ كُلِّ شَرٍّ وَضَرٍّ "Ey Hâfiz ve Hafîz olan Allahım! Ne güzel bir koruyucusun Sen. Bizleri de her türlü şer ve zarardan muhafaza buyur"; يَا غَفَّارُ يَا سَتَّارُ، اغْفِرْ ذُنُوبَنَا وَاسْتُرْ عُيُوبَنَا كُلَّهَا "Ey günahları çokça yarlığayan Ğaffâr ve onları örtüp gizleyen Settâr! Bizim günahlarımızın da tamamını yarlığa ve setreyle." duaları, Hocaefendi'nin sıkça okuduğu ve okunmasını tavsiye ettiği dualardan sadece ikisidir.

Söz sahibi, "Dua ile sözü hatmedelim, zira hakikatte/ Sözün cevher olsa yeğdir itnabından îcazı", demiş[17]. Biz de konumuzu Hocaefendi'nin yakarışlarında sıkça tekrarladığı şu dua cümleleriyle tamamlayalım:

"Allah'ım! Senin güzel isimlerini, ulvî sıfatlarını, kitaplarında indirdiğin ve peygamberlerine bildirdiğin kelimelerini şefaatçi yaparak günahlarımızı bağışlamanı diliyoruz."

"Senden, Zâtın, güzel isimlerin ve ulvî sıfatların hakkı için ve Efendimiz Muhammed Mustafa hürmetine, bize dünyada ve ukbâda rahmetinle muamele etmeni ve teveccühünü üzerimizden hiç eksik etmemeni dileniyoruz."

"Hâfiz (koruyup kollayan, himaye eden) isminle ve sevdiğin kullarını sıyanet edip koruduğun diğer isimlerinle bizi de muhafaza buyur!"

"Bizi hükmünden ve icraat-ı sübhaniyenden hoşnut, sağanak sağanak yağdırdığın lütuflarının şükrüyle gerilmiş, Zâtını ve isimlerini yâd etmekten engin bir haz duyan ve Sana kavuşmaya karşı her zaman iştiyakla dopdolu olan kullarından eyle!"

"Allah'ım! Esmâ-i Hüsnâ'sı (güzellerden güzel isimleri) ile kâinat üzerinde tecellîlerde bulunan ve bütün eşya, tecellîlerinin değişik karelerinden ibaret olan Zât-ı Ecell-i A'lâ Sensin.

Bizi isimlerinin ve sıfatlarının nurlarıyla nurlandır!

Her şeyi doğru görüp doğru değerlendirmemiz için, nezd-i ilâhinden sıfatlarının ve isimlerinin nurlarını yağdır gönüllerimize.!"[18]

*Araştırmacı-Yazar
myilmaz@yeniumit.com.tr

Faydalanılan Kaynaklar

İbn Hacer, Ahmed İbn Ali İbn Cafer el-Askalânî,; Fethu'l-bârî bi şerh-i Sahihi'l-Buhârî, (Tahkik: Muhammed Fuad Abdulbakî-Muhibbuddin el-Hatîb), Dâru'l-mârife, Beyrut, 1379.
en-Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya İbn Şeref; Şerh-u Sahîh-i Müslim (Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim), Dâr-u ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1392.
el-Mubârekfûrî, Tuhfetü'l-Ahvezî; Kahire, 2001
Ziyaüddin Gümüşhanevî, Mecmuatü'l-Ahzab, Sezgin Yayıncılık
Bediüzzaman Said Nursî, Sözler ve Mektûbat; Şahdamar Yayınları, İstanbul 2007
M. Fethullah Gülen, El-Kulûbü'd-Dâria; Define Yayınları, İzmir 2007
M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri; Nil Yayınları, İzmir 2008
M. Fethullah Gülen, Gurbet Ufukları; İstanbul, 2004
M. Fethullah Gülen, Kırık Mızrap; İstanbul, 2006

Dipnotlar

1. Tercüme edilen iki mısraın aslı şöyledir:
   فَيَا طَالِبًا عِزًّا وَكَنْزًا وَرِفْعَةً مِنَ اللهِ فَادْعُهُ بِأَسْمَائِهِ الْعُلا
2. Buhârî, Tevhîd, 12; Şurût, 18; Daavât, 83; Müslim, Tevhîd, 5; Tirmizî, Daavât, 83; İbn-i Mâce, Duâ, 10.
3. Daha geniş bilgi için bkz: Fethu'l-Bâri, 11/220; Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîh-i Müslim, 17/5.
4. Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/391; 2/330
5. Fethu'l-Bâri, 13/378; Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîh-i Müslim, 17/6; Tuhfetü'l-Ahvezî, 9/338
6. Kırık Mızrap, M. Fethullah Gülen, sh. 296
7. Sözler, sh. 462-464
8. Gurbet Ufukları, sh. 173
9. Sözler, sh. 355
10. Mektubat, sh. 16
11. Kalbin Zümrüt Tepeleri, 2/316
12. Örnek olarak bkz. Mealli Dua Mecmuası, M. Fethullah Gülen, sh. 227
13. 1. Cilt, sh. 210
14. Sünen-i İbn-i Mace, Dua, 9
15. M. Ahzab, İbn Arabî cildi, sh. 211
16. M. Ahzab, Nakşebendî cildi, sh. 227
17. "Sözümüzü dua ile bağlayalım, zira söz cevher bile olsa kısa tutmak iyidir" mânâsında Nef'î'ye ait iki mısra.
18. http://www.herkul.org/duaufku/duaufku.php?view=archive

Musa HÛB*

Ocak / Şubat / Mart - 2010 / 87

Göz Nuru ve Gönül Meyvesi

ÇOCUKLARIMIZ

İslâm'da çocuklar, ana-babaların semeratü'l-kulûbu (gönüllerin meyvesi) ve kurratü'l-a'yünüdür (gözlerin aydınlığıdır) ve öyle olmalıdırlar; yoksa, semeratü'l-ezvâk (zevklerin meyvesi) ve zulmetü'l-a'yün (yüz karaları) değildirler ve öyle olmamalıdırlar. Bu ise meşru dairede ve isteyerek çocuğa talip olmak ve onu şer'î ölçülerle güzelce yetiştirebilmekle mümkün olabilir. O sebeple çocuğun "gönüllerin meyvesi" oluşu layıkıyla anlaşılmalıdır ki "gözlerin aydınlığı" olmasına yol vurulabilsin, ilk merhale şuurluca aşılabilsin. Bu iki ifade, olması gereken ideal başlangıcı ve ideal neticeyi anlatıyor.

Çocuğun kurratü'l-ayn olabilmesi için önce anne-babasının semeretü'l-kulûbü olması gerektiğini bildiriyor. Dolayısıyla ilk defa sevgilerin sevinç yaşları hâlinde kaynaşıp aşı tuttuğu yerden "gönüllerin meyvesi" olarak dünyaya gelen çocuklar, ancak yine o kalblerin sahibi ebeveynin alınteriyle "gözlerin aydınlığı" hâline gelebilirler. Önce içten dışa doğru bir açılış var, sonra tekrar dıştan içe göz menfezlerinden bir yansıyış, bir yayılış söz konusu burada. İki terkipte özetlenmiş bütün mânâ: semeratü'l-kulûb ve kurratü'l-a'yün. Birisi romantik başlangıç, diğeri reel süreç ve ideal sonuç!

Çocuklar, gönüllerdeki sevgi çekirdeğinin açmış çiçekleridirler, meyvesidirler. Önce gönüller meyve verir, sonra o meyve ile gözler aydınlanır. Gönüllerdeki sevgilerin buluştuğu nesil ağacının aşı yerinden terütaze filizler çıkar, filizlerde çiçekler açar ve çiçekler dal dal meyveye durur. "Semere-i kulûb çocuk" diye böyle birbirini seven gönüllerin sevimli meyvelerine derler. Evlilik, soy ağacındaki dallardan birinin aşılanması hâdisesidir. Ve çocuk o ağacın en özel çiçeğidir, meyvesidir. Ham meyve mesabesindeki çocuk, talim ve terbiyeyle olgunlaşıp da şöyle gözlere zevk ü neş'e, gönüllere hazz ü inşirah hâline gelince de, artık anne-babası için kurratü'l-ayn olur, göz aydınlığı, yüz akı ve iftihar vesilesi olur.

İmanî terbiye ve ıslahla anne-babasının gönül çiçeği, kalb meyvesi, yürek sevinci, gözbebeği, göz aydınlığı ve yüz akı olan çocukların gönüllerinde iman cevheri, irfan çekirdeği, aşk ocağı, gözlerinde ihlâs aydınlığı, hayır beyazlığı ve ihsan sevinci.. ve bedenlerinde ise ibadet meyveleri tebellür eder. Etsin diye de anne-baba vardır. Bu işin yolu ise terbiye ve ta'limdir, eğitim-öğretimdir. Zîrâ "bir ağaç, çiçek açarken korunursa (işte ancak o zaman), güzel ve tatlı meyveler verir." (Bekir Sami Özbalcı)

Çocuğun mayasında sevgi vardır, evet. Nasıl ki bir kazan süte çalınan bir bardak maya ile o süt gölü yoğurda dönüşür, yahut bir tekne una çalınan bir kaşık maya ile ancak kıvamında ekmek hamuru elde edilir. Öyle de çocuğu çocuk yapan, ruhuna çalınan iman özlü sevgi mayasıdır. Çocuğun bütününe çalınan bu maya ile o, gerçek çocukluk incisine sahip olur ve sevilesi, okşanası, öpüp koklanası, tadından yenilemeyip de "ne harika şeysin sen böyle" denilesi bir sevgili, hattâ bazıları için bir nevi fettân, göz alıcı, gönül çelici, baştan çıkarıcı bir varlık hâline gelir. İşbu noktada Kur'ân, çocukların, tapma sınırını zorlayan ifrat derecede sevilmesi olayına "fitne" demiştir *(Teğâbün, 64/15)*. Fitne, yani kalbi idlâl ve ifsât edebilecek derecede ifrat sevgi, aşırı sevgi belâsı!

Çocuğa kendi fizikî mayası ile biyolojik hammaddesini veren anne-baba, gönlündeki sevgisi ile de mânevî hammaddesini ona maya olarak çalar. "Hanımlarınız sizin nesil yetiştiren tarlanızdır." *(Bakara, 2/223)* fehvâsınca bir rivayette tohum sahibi babalara nispetle "çocuk, babasının sırrıdır."[1] denilmiştir. O bakımdan çocuk, anne-babasının genetik şifrelerinin bir karışımı, bedenî bir uzantısı olduğu kadar, aynı zamanda kalbî-ruhî birer ışığıdırlar ve insan, çocuğunu kendisinin maddî-mânevî meyvesi olarak algılar ve âdeta çocukta kendini sever, çocuğu kendisi için sever.

Üstad Bedüzzaman'ın ifadesiyle, "Enesini sevenler (ise) başkalarını sevmezler."[2] Sevseler de ene'lerine

(ben'liklerine) hizmet ettikleri sürece ve edebildikleri miktarda severler, bilhassa şu modern enaniyet asrında. İmam Münâvî de: "Kim çocuğu kendi hevâsı için istiyorsa, Mevlâ'sına isyan ediyor demektir ve 'Muhakkak sizin eşleriniz ve evlâtlarınız içinden düşmanlarınız vardır.' *(Tegâbun, 64/14)* âyeti içerisine dâhil olur. Kâmil bir kişi, çocuğa ancak Allah için tâlip olur ve bunun gereği olarak da, onu Allah'a tâat üzere terbiye eder ve terbiye işinde de Rabbinin emrine imtisal eder."[3] der.

Doğrusu, çocuğu da Allah'tan ötürü ve Allah için sevebilmektir. İşte çocukta kendini seven, kendine hayranlığı artan, egosuna âşık insanoğlu, bu hâliyle kendisinin de çocuğun da var oluş sırrının tersine bir yola sapmış olmaktadır. Hâlbuki insan, kendisinde de neslinde de hep Allah'ı sevmeliydi, O'na sevdalanmalıydı, O'na hayran kalmalıydı. Netice? Çocuklar dünyada gönül meyveleri, ukbâda da birer yüz akları olabileceklerken, olamamış olurlar, böylece de "Ve İnsan Aldandı" romanı, bir kere daha fiilen yazılmış olur.

Semeratü'l-Kulûbümüz ve Füâdımız Çocuklarımız!

Kur'ân-ı Kerîm'in ve Peygamber Efendimiz'in enfes ifadeleriyle çocuk; "semeretü'l-kulûb"dur, kalblerin meyvesidir, "semeratü'l-fuâd"dır, gönüllerin yemişidir ve "kurratu'l-ayn"dır, göz nuru, gözbebeğidir. Öz annebabası Hz. Âmine ile Hz. Abdullah'ın gönül meyvesi ve göz nûru olan, belki onların da ötesinde varlık ağacının kendisinden yaratıldığı İlk Nur ve o ağacın en güzel meyvesi Son Nebi Habîb-i Kibriya Efendimiz, kendi çocukları ve torunları hakkında "gönlümün meyvesi veya gözümün aydınlığı" ifadelerini kullanmıştır[4] ve hadîslerinde şöyle demiştir: "Çocuk, kalb(ler)in meyvesidir."[5]

اَلْوَلَدُ ثَمَرَةُ الْقَلْبِ (الْقُلُوبِ) إِنَّهُمْ لَقُرَّةُ الْعَيْنِ وَثَمَرَةُ الْفُؤَادِ

"…Muhakkak ki çocuklar, göz aydınlığı ve gönül meyvesidirler."[6]

اُطْلُبُوا الْوَلَدَ وَالْتَمِسُوهُ فَإِنَّهُ ثَمَرَةُ الْقُلُوبِ (وَرَيْحَانَةُ الْقَلْبِ)
وَقُرَّةُ اْلأَعْيُنِ وَإِيَّاكُمْ وَالْعَاقِرَ

"Çocuk taleb ediniz ve çocuk sahibi olmanın yollarına tevessül ediniz. Çünkü çocuk, kalblerin meyvesidir ('kalbin güzel kokulu fesleğenidir'[7]) ve gözlerin aydınlığıdır. Bu sebeple kısır kadınlardan uzak durun!"[8] Birçok rivayette Yakup aleyhisselâm da oğlu Yusuf için "kurratü aynî ve semeratü füâdî, göz aydınlığım ve gönlümün meyvesi" ifadelerini kullanır.[9]

"Allah Teâlâ da mü'min kulun bir çocuğu vefat ettiği zaman, ruhları kabzetmekle görevli meleklerine: Kulumun çocuğunu, yani ruhunu kabzettiniz mi?" Onlar da "Evet" derler. Allah: "Demek göz aydınlığını kabzettiniz, gönül meyvesini aldınız, öyle mi?" buyurur.[10] Gönül meyvesini alan Allah'tan şikâyet etmeksizin râzı olan bir kulu Allah Teâlâ öyle bir râzı edecektir ki, karşılığında verdiği lütufların büyüklüğü ve sonsuzluğu karşısında aldığı şey bir hiç mesabesinde kalacaktır.

Kurratü'l-A'yünümüz Çocuklarımız!

Arapça'da karrat aynühû; *içi ferahlamak, gönlü rahatlamak, gözü aydın olmak, sevinçten gözleri parlamak, gözlerinin içi gülmek, yüzü aydınlanmak* mânâlarına gelmektedir. Ekarrallâhü aynehû; "Allah ona sevdiğini görmeyi, görüp de ferahlayıp sakinleşmeyi nasip etsin." anlamına gelir. "Falan kişi benim gözümün aydınlığıdır demek, yakınlığında varlığıyla canımın sükûnete erdiği kişidir." demektir.[11]

Kur'ân ve Sünnet'te de pek çok yerde bu tabirin kullanıldığını görüyoruz. İnsanı en çok sevindiren şeylerin başında elbette ki "çocuklar"ı gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de hayırlı/uğurlu çocuklar da "kurratül ayn" ifadesiyle anlatılmaktadırlar. İster aynı tekil lâfızla, ister çoğul olarak, isterse de farklı iştikakıyla toplamda altı yerde bu mânâya rastlamaktayız. Bir âyette "kurratü ayn" *(28/9)*, iki âyette "kurratü a'yün" *(25/74; 32/17)*, yine iki âyette "tekarra aynühâ" *(20/40, 28/13)*, bir âyette de "tekarra a'yünühünne" *(33/51)* biçiminde geçmektedir. Meselâ üç âyette çocuk Musa (as) "kurratü ayn" olarak zikredilmektedir.[12]

Genel mânâda "çok sevinme"yi ifade için veya hususiyle "çocuklar" hakkında neden "göz aydınlığı" denilir? İnsan vücudunda en güzel ve en câzib cihet yüz olduğu için, yüz içinde de en alımlısı ve engini gözler olduğundan ve gözler ruhun bu âleme açılan pencereleri olması hasebiyle denebilir ki insanın hem bedenî, hem de ruhî yanlarıyla bütününün saadet ve selâmeti "göz aydınlığı"nda sembolize edilmiştir.[13] Çocuklara kurratü'l-ayn diye hitap edilmesi, sadece göz ile sınırlı bir aydınlığı değil, belki "zikr-i cüz', irade-i küll" sırrınca, koca bir ömrü ve hattâ öteleri içine alan bir süreçte onların insanoğlunun bedenî-rûhî bütün mahiyetine vesile olacakları ümit edilen neşe, sevinç ve mutluluk sebebiyledir; bir nevi insanın kendini çocuğunda telhîs ile tekrarı, tekrar ile inkişafı sebebiyledir.

Kur'ân-ı Kerîm, seçkin ve seçilmiş kulların dualarında Allah'tan kurratü aynleri olacak eşler ve çocuklar talep ettiklerini haber veriyor ve bu ihbarıyla da bütün mü'minlere bu şekilde dua etmelerini salıklıyor. Rahmân'ın has kullarının vasıfları anlatılırken onların bir derinliği olan söz konusu münacaatları şöyle ifade ediliyor: "Ey keremi bol Rabbimiz! Bize kurretü ayn olacak (gözümüzün nuru, gönlümüzün sürûru) olan temiz eşler ve nesiller ihsan eyle, biz müttakilere önder kıl!" *(Furkân, 25/74)*. Bu dua âyetinin müjdesine en çok nâil olan kul nebi ise vahyin ilk muhata-

bı Habîb-i Kibriyâ Efendimiz olmuştur. Çünkü ümmet-i Muhammed, sıddîkleri, şehîdleri ve sâlihleriyle kurratü'l-ayn olmuş bir îmânî zürriyettir.[14]

Vâkıa Allah, Sevgilisi'ne oğullar vermekle "gönül meyvesi"ni gösterdi; fakat oğullarını âkil-bâliğ olmadan katına almak suretiyle "göz aydınlığı"nı dünyada nesebî bir babalığa hasrederek hapsetmedi, o nesebî babalığı âhirette ebedîleştirdi; ancak, onun yerine bir Kevser ırmağı misali ümmetini ona lütfetti.[15] Nasıl ki Hz. İbrahim, ebedî cehennemlik kâfirlerin dünyada âkil-bâliğ olmadan ölmüş çocuklarına âhirette sonsuza kadar babalık yapacaktır. Öyle de Hz. İbrahim'e en çok benzeyen[16] ve oğulları akil-bâliğ olmadan ölmüş Rasul-i Rahîm Efendimiz de ümmetin mânevî babası, hanımları da mü'minlerin anneleri olacaktır. Bu bakımdan Rasulullah'ın yüz akı, esasen ümmetin sâlihleridir. Ümmetin göznuru da Rasulullah'tır.[17]

Kurratü'l-A'yün'ümüz Efendimiz'in kurratü'l-ayni olacak bir nesil yetiştirebilen anne-babalar için de o çocuklar âhirette kurratü'l-a'yünleri olacaktır. Çocuklar esasen iki cihanda da anne-babalar için sevinç kaynağıdırlar. Bu sebeple cennette bile çocuk sevgisi yaşanmak istenilecektir.[18] Kur'ân-ı Kerim'de hayırlı çocuklar gibi, cennet nimetleri de "kurratü ayn" ile ifade edilmiştir.[19] Demek çocuk nimeti ile cennet nimetleri arasında derin bir bağlantı vardır. Bir bakıma çocuklar, dünyada insana cennet havasını tattırabilecek ölçüde ötelerin izdüşümlerine sahip varlıklardır ki Allah Rasulü: "Çocuk kokusu Cennet kokusudur."[20] buyurmuşlardır.

Zulmetü'l-A'yünümüz Çocuklarımız

"Bir gün Rasulullah sallallâhü aleyhi ve sellem, torunları Hasan veya Hüseyn'i kucaklamış vaziyette dışarı çıktı ve şöyle diyordu: "(Sizi gidiler sizi… Siz çocuklar yok musunuz, sizler anne-babalarınızı) cimrileştirirsiniz, korkaklaştırırsınız ve cahil bırakırsınız. Bununla beraber, Allah'ın reyhânlarındansınız."[21] Bir başka zaman da "Dikkat edin: Şüphesiz ki çocuklar, cimrilik, korkaklık, hüzün ('cahillik'[22] ve 'ahmaklık'[23]) sebebidirler."[24] buyurdu. Semere-i kalb ve kurretü'l-ayn bir evlâda sahip olabilmenin dört-beş ağır bedelidir bu.

Çocuk, korkaklık sebebidir; çünkü çocuğu var diye anne-baba hayatta ölümle karşılaşmak istemez, onları yalnız koyup gitmekten korkar. Çocuk, cimrilik sebebidir; zîrâ onun rızkını düşünmekten, yahut geleceğine yatırım yapmaktan, akraba ve dostlarına karşı cimrilik yaparlar, yeterince cömert davranamazlar. Çocuk, cahillik sebebidir; çocuğu yetiştireceğiz diye, bakım-görümüyle meşgul olmaktan, gerektiği gibi okuyamazlar, ilim öğrenemezler, cahil kalırlar. Çocuk hüzün sebebidir; ebeveyn için bütün acı ve kederleri ile hastalıkları ile ekstradan bir hüzün sebebidirler. Bir vakit Hakîm'e çocuğu sorulunca: "Yaşarsa beni yorgun düşüren, ölürse de beni zayıf bırakan biriyle ne yapayım ben?"[25] cevabını vermiş. Hep çok sevildiği içindir bütün bunlar. Sevilmese, ne varlığıyla ilgilenilir, ona emek harcanır, ne de yokluğuna üzünülür.

"Çocuk sevgisi, bazen anne-babayı bazı günahları işlemeye, korkaklığa, cimriliğe ve hüzne sevkedebiliyor. Mü'minin yapması gereken şey, fitnenin hatarlarından sakınmaktır. Birincisi, helâlinden kazanmaktır, malı meşru şekilde infak etmektir. İkincisi ise Allah'ın babalar üzerine vacip kıldığı terbiye görevini yerine getirmektir, çocukları din ve faziletler çizgisinde güzelce terbiye etmek ve onları mâsiyet ve rezaletlerden sakındırmaktır."[26]

Söz konusu ağır bedellere rağmen, çocuklar onları bekleyenler için gözaydınlığı, sevinç, neş'e, sürur, zevktirler. Fakat beklemeyenler, istemeyenler için? Çocuk istemeyen olur da sevmeyen olur mu? Olmaz, ama istemeye istemeye o sevimli şeyleri sokağa bırakır, cami önlerine veya yahut hastanelere terk ederler, neden? Çok acı bir soru, çok acıklı bir tablodur bu... İşin diğer bir yönü de şudur: Maalesef modern çağlar itibariyle bazı nesiller, -ebeveynleri için ne kadar değerli olurlarsa olsunlar- sorumluluk şuuru zayıf kimi anne-babalarının ellerinde, kurratü'l-ayn (göz aydınlığı, yüz akı) olacak iken, zulmetu'l-ayn (göz karanlığı, yüz karası) olmuş; semeretü'l-kulûb (kalblerin meyvesi) olacak iken cerâhatü'l-kulûb (kalblerin yarası), cerîretü'l-kulûb (kalblerin günahı) ve cerîmetü'l-kulûb (kalblerin ceremesi/cezası) olmuştur denilebilir.

Çocuklarımız Gözyaşı Değil, Alınteri İstiyor.

Çocuklara karşı sevgimizi, onlar için akıtacağımız gözyaşlarımızdan ziyade alın terlerimizle, fiilî emeklerimizle ortaya koymalıyız. M. Fethullah Gülen Hocaefendi: "Günümüzde toplumun yüz karası sayılan sefiller, şerliler, anarşistler, ayyaşlar, morfinmanlar, esrarkeşler... dün terbiyelerinde ihmal gösterdiğimiz çocuklardır. Bilmem ki, bugünkü ihmallerimiz yüzünden, yarın sokaklarımızı ne türlü nesillerin dolduracağını hiç düşündük mü..?"[27] derken, çok önemli bir yaraya kalemini dokundurmuştur.

"Bir ağacın, nesil ve nev'ini devam ettirmesinde çekirdek ve tohumu ne ise insan nesli ve nev'inin devamında da çocuk aynı şeydir. Çocuklarını ihmal eden milletler inkıraza, onları yabancı ellere ve yabancı kültürlere terk edenler de özlerini kaybetmeye mahkûmdurlar… Bir ağaç tımar edildiği, bir canlı da bakımı-görümü yapıldığı sürece hem semere verir, hem de neslini devam ettirir. Bakılmadığı zaman ise ağaç güdükleşir, canlı da amelmande (battal) olur. Ya bin bir istidat ve kabiliyetle dünyaya gönderilen insan?

Acaba, onun bir ağaç kadar olsun bakım-görümden nasibi bulunmamalı mıdır? İnsanoğlu, çocuğu dünyaya getiren sensin! Gökler ötesi âlemlere yükseltmek de senin vazifendir. Onun cisminin sağlığına ehemmiyet verip üzerinde titrediğin gibi, kalbî ve ruhî hayatı için de titre, merhamet et, kurtar o bîçareyi Allah için! Ve zebil olup gitmesine fırsat verme!"[28]

İnsanlık ağacının hem çekirdeği, hem de en güzel meyvesi olan İlk ve Son Nur Efendimiz aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: "Her ağacın bir meyvesi vardır. Kalb(ler)in meyvesi de çocuktur. Çocuğuna merhamet etmeyene Allah merhamet etmez. Nefsimi elinde bulunduran Allah'a yemin olsun ki, Allah Teâlâ merhametli kimseden başkasına merhamet etmez ('Cennet'e de ancak merhametli olan kişi girebilir, başkası giremez.'[29])" buyurdular. Biz (Sahabe): "Yâ Rasûlallah, hepimiz merhamet ederiz." dedik. Buyurdular ki: "Kişinin kendi arkadaşına merhamet etmesi, gerçek merhamet demek değildir. Gerçek rahmet, kişinin (çocuklar da dâhil) bütün insanlara merhamet etmesidir."[30] O merhametin gereği olarak çocuğu iman, ibadet, salih amel ve güzel ahlâk üzere yetiştirmesidir.

Şüphesiz ki insan ağacında açan çiçek çocuktur, o çiçekten doğan meyve de çocuktur, o meyvenin çekirdeği de çocuktur. Çekirdek toprakta filize durunca, o ağaç nev'inin vârisi olur, bir uzantısı olur, bir sürgünü olur; ve sülalesini devam ettirir. Bu sebepledir ki eskimeyen eskiler, eskiden insanın nesebine ve soy kütüğüne "şecere" demişlerdir, "ağaç" demek. Çünkü neslin idamesini netice veren kutsal birlikteliğin adı olan evlilik ile insan ağacı çiçek açıp meyve verebilir kabiliyete ulaşır, fiiliyatı ortaya koyabilir. Bu yüzden öteden beri "soy kütüğü, neseb ağacı, sülâlenin şeceresi" şeklinde aynı mânâyı içeren değişik isimlendirmeler ve çizimler yapılagelmiştir.

İnsanların soy ağaçları kök itibariyle geçmişte hep birer peygambere varır dayanır, bir peygamberden filizlenmiştir. Hazreti Muhammed Mustafa aleyhi ekmelüttehâyâ Efendimiz bu ümmetin mânevî babasıdır, atasıdır, zevceleri de ümmetin anneleridir; öyle ki, üzerimizde kendi öz anne-babalarımızdan daha çok hak sahibidirler *(Ahzâb 33/6)*. Biz mânevî Resul evlâtları, O'nun yüzünü ak edecek, gözünü aydınlatacak, iftihar edeceği işler yaparak huzur-u nebevîsine takdim etmek ödevindeyiz. Bir hadîs-i şerifinde: "... Onların imanları benim gözümün aydınlığıdır. Kim benim gözümü aydınlatırsa, Allah da onun gözünü aydınlatsın."[31] buyurmuştur. Bizim bütün derdimiz ve davamız: Efendimiz'in kurratü'l-ayni olacak bir ümmet-i merhûme olabilmek, gözünü aydınlatacak bir nesl-i pâki yetiştirebilmektir. Olarak ve yetiştirerek fiilî bir hediye takdim edebilmektir, Efendimiz'e. Hazreti Hayiy'in lutf u inayetiyle...

*Araştırmacı-Yazar
mhub@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Şa'rânî, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, 1/397; Ukberî, Divânü'l-Mütenebbî, 1/156; Suyûtî, ed-Dürerü'l-Müntesira, 1/20; Sehâvî, el-Mekâsıdü'l-Hasene, 1/706, 723 (1268, 1300); Aclûnî, Keşfü'l-Hafa, 2/452 (2911).
2. Bediüzzaman Said Nursî, Sözler / Lemeât - s.324.
3. Münavî, Feyzü'l-Kadir, 6/378.
4. Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 3/42 (2627), 3/60 (2676); Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliya, 4/75); Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, 9/192 (151229) –Bezzâr'dan-.
5. Ebu Ya'lâ, Müsned, 2/305 (1/290, 1032); el-Bezzâr, Müsned, 2/219 (5379).
6. Beyhakî, Şuabü'l-İman, 7/479 (11062); Sehâvî, Mekâsıdü'l-Hasene, 1/706 (1269) –el-Askerî'den-.
7. Deylemî, Firdevs, 1/79 (242).
8. İbn-i Hacer, Fethu'l-Bâri', 9/341 (4946).
9. İbnü Hayyân el-Esbehânî, el-Azame, 5/1767 (94); Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 4/513 (Yusuf 18'in Tefsiri) –el-Cürcânî, Emâlî'sinde-); Tefsir-i Semerkandî, 2/207 (Yusuf 87'nin Tefsiri); ez-Zeylaî, Tahrîcü Ehâdîsi ve'l-Âsâr, 3/179.
10. Ahmed b. Hanbel, 4/415 (18893); Tirmizi, Cenâiz 36 (942/1021); Sahih-i İbn-i Hibbân, 7/210 (2948).
11. Kurtubî, Tefsir, 11/96 (Meryem 16'nın Tefsiri).
12. Kasas, 28/9, 13; Taha 20/39-40.
13. Bu bağlamda hemen bütün dünya nimetleri de birer kurratü'l-ayn olarak geçer. Bkz. Ebu Ya'lâ, Müsned, 6/231 (3521).
14. "Şüphesiz ki mü'minler, başka değil, ancak birbirlerinin kardeşleridirler." (Hucurat, 49/10) âyet-i kerimesi, kan kardeşliğinin ötesinde "iman kardeşliği"ni bütün mü'minler üzerinde ebedî bir hükme bağlamıştır.
15. Bkz. Kevser suresi (108/1-3) ve Tefsirleri.
16. Buhari, Enbiya, 26 (3214), 49 (3254); Müslim, İman 76 (440, 441, 442).
17. Mesela Kızı Hz. Fâtıma radıyallâhü anh de bir gün Rasulullah'a: "Habîbî ve kurratü aynî!" hitabıyla seslenecektir… (ez-Zehebî, el-Kebâir, s.172). Elbette ki Allah Rasulü, en özel manasıyla eşleri için bir kurratü'l-a'yün idi. Bkz. Ahzab 33/51.

18 Abd b. Humeyd, Müsned, 1/292 (939).
19 Bkz. Secde 32/17.
20 Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, 6/82 (5860); Beyhakî, Şuabü'l-İman, 7/479 (11061); İbnü Ebiddünyâ, en-Nafaka ale'l-Iyâl, 1/396 (227, 231); İbn Hibbân, Tabakâtü'l-Muhaddisîn, 3/173 (301); İbnü Ebî Hâtim, el-Mecrûhîn, 3/26 (1064); Deylemî, Firdevs, 2/272 (3263).
21 Tirmizî, Birr 11 (1910); İbnu Mâce, Edeb 3 (3666); Ahmet b. Hanbel, 6/409 (27355).
22 Deylemî, Firdevs, 4/431 (7255); Heysemî, Mecmeu'z-Zevaid, 8/155 - el-Askerî, Hâkim, Ebu Ya'lâ ve Bezzâr'dan-
23 l-Halebî, es-Sîretü'l-Halebiyye, 3/261.
24 Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, 1/236 (647, 646); Ahmed b. Hanbel, 5/211 (21889); İbn-i Mace, Edeb, 3 (3666); İbnü Asâkir, Târîhu Medîneti Dımeşk, 9/123 (772).
25 Münavî, Feyzü'l-Kadir, 6/378.
26 Muhammed Seyyid et-Tantâvî, et-Tefsîru'l-Vasît, 1/1809; Ali b. Nâyif eş-Şehûd, Fıkhü'l-İbtilâ fi'l-Kur'âni ve's-Sünne, 1/312.
27 M. Fethullah Gülen, Ölçü veya Yoldaki Işıklar, s.144.
28 M. Fethullah Gülen, Çekirdekten Çınara (Bir Başka Açıdan Ailede Eğitim), s.179, 186-187.
29 Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, 8/155 (13477) –Bezzar'dan-.
30 Bezzâr, el-Müsned, 2/219 (5379).
31 İbnü Hayyân, Tabakâtü'l-Muhaddisîn bi Esbehân, 4/273 (663).

Dr. Hasan YENİBAŞ*

Ocak / Şubat / Mart - 2010 / 87

ŞÂTIBÎ'YE GÖRE İlim Öğrenme Metotları

İmam Şâtıbî (v. 790/1338), Endülüslü büyük bir İslâm âlimidir. Hadîs, tefsir, fıkıh, usul ve dil gibi İslâmî ilimlerde vukuf sahibi olup müctehid olarak kabul edilmektedir. Başta usul, hadîs ve edebiyat olmak üzere değişik alanlarda pek çok eseri vardır. Bunlardan aslında Hanefî ve Malikî fıkhını telif etme gayesiyle kaleme aldığı ve bir Usul-u Fıkıh kitabı olan, ancak genel olarak bütün usulü'ddinle ilgili konuların yer aldığı, bu yönüyle de bir İslâmî ilimler metodolojisi vasfına sahip *el-Muvâfakât fî usûli'ş-şerîa* adlı dört ciltlik eseri oldukça orijinaldir ve sahasında tek gibidir. Türkçeye de tercüme edilen[1] bu eserin birinci cildinde yer alan *Mukaddimeler* bölümünde Şâtıbî, ilmin hedefi ve öğrenme metotlarıyla ilgili faydalı bilgilere yer verir. Günümüzdeki ilmî çalışmalara ve kitap okuma metotlarına da yol göstereceğini düşündüğümüz bu konuyu Muvâfakât'ta anlatılanlardan hareketle ele almaya çalışacağız. Ancak önce müellife uyarak, ilim öğrenme metotlarına geçmeden, ilmin hangi maksatla öğrenilmesi gerektiğini değerlendireceğiz.

Dinî İlimlerden Maksat Allah'a Kulluktur

Şâtıbî, özellikle dinî ilimlerin pratik faydası üzerinde durmaktadır. Ona göre bütün şer'î ilimler Allah'a kulluk etmek için birer vesiledir ve Şâri' Teâlâ bu ilimleri bu maksatla talep etmektedir. Zîrâ İslâm'ın hedefi insanların kullukta bulunmasını temindir; bütün peygamberlerin gönderilmelerinde gözetilen maksat da budur *(Muvâfakât, 1/51)*. Kur'ân-ı Kerîm'deki pek çok âyet de bu hususu vurgulamaktadır: *"Elif, Lâm, Râ. Bu Kitap Hakîm ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından, Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz diye âyetleri kesin kılınmış, sonra da uzun uzadıya açıklanmış bir Kitâp'tır."* *(Hûd, 11/1-3)* *"Ey Muhammed! Senden önce gönderdiğimiz her peygambere: 'Benden başka ilâh yoktur, Bana kulluk edin!' diye vahyetmişizdir."* *(Enbiya, 21/25)*

Şâtıbî'nin de belirttiği gibi buna benzer âyet çoktur ve hepsi de peygamberlerin gönderilmesinden maksadın, insanların Allah'a kulluğunun temini olduğunu beyan eder. Onlar Allah'ın vahdâniyetine delâlet eden delillerle gönderilmişler ve böylece kulların sadece gerçek Mâbud'a, her türlü noksanlıklardan münezzeh, eşi ve benzeri bulunmayan Yüce Allah'a yönelmeleri için tebliğde bulunmuşlardır. Kısaca, ilimden maksat Allah'a kullukta bulunmadan başka bir şey değildir. Çünkü ilmin ruhu ameldir. Amelsiz ilim ise iğreti ve faydasızdır *(Muvâfakât, 1/52-53)*.

İslâmî ilimlerde zirveye ulaşmış ulemanın aynı zamanda bir salih amel kahramanı oldukları düşünülünce Şatıbî'nin tespitinin ne kadar yerinde ve aynı zamanda ilmi başka maksatlarla tahsil etmeye çalışanlara uyarıcı nitelikte olduğu anlaşılacaktır. "Geceleyin secde ederek ve ayakta durarak boyun büken, âhiretten çekinen, Rabbinin rahmetini dileyen kimse, inkâr eden kimse gibi olur mu? De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri öğüt alırlar." *(Zümer, 39/9)* Âyette ibadete vurgu yapıldıktan sonra meselenin bilip-bilmemeye yani ilme bağlanması gerçek âlimlerin aynı zamanda derin bir kulluk anlayışına sahip olduklarını/olmaları gerektiğini göstermektedir.

İslâm âlimleri de ilimle ilgili özellikle bu hususa vurgu yapmışlardır. Süfyan-ı Sevrî: *"İlim sadece takva sahibi olmak için öğrenilir. İlmin başka şeylere üstün kılınması, sadece onunla Allah'tan sakınıldığı içindir"* demiştir. Hz. Peygamber Aleyhissalâtü Vesselâm da bir hadîslerinde: *"Kıyamet gününde beş şeyden sorgulanmadıkça kul hesap yerinden ayağını bile oynatamaz."* buyurmuşlar ve bunlardan birisinin de "ilmiyle amel edip etmediği" olduğunu belirtmişlerdir *(Tirmizî, kıyame 1)*. Muaz b. Cebel ise: "Ne kadar bilgi sahibi olursanız olun, amel etmedikçe Allah sizi ilminizle sevaplandıracak değildir." demiştir. Bu konuda

Hasan-ı Basri'den mürsel olarak rivayet edilen bir sözde de şöyle buyrulmuştur: "Aklı ermeyen hafif meşrep kişiler sadece sözün nakline, âlimler ise sözün ruhuna ve onunla verilmek istenen mesaja vâkıf olmaya önem verirler." *(Münavi, Feyzü'l-Kadir, 9589 nolu hadîs.)*

Ayrıca *"Kitabı okuyup durduğunuz hâlde kendinizi unutur da başkalarına mı iyilikle emredersiniz?"* *(Bakara, 2/44)* gibi ilmiyle amel etmeyenleri zemmeden âyetler de ilimden hedefin amel olduğuna işaret etmektedir.

İlim, Ehlinden/Hocadan Öğrenilmelidir

Şâtıbî, ilim tahsilinde gayeye ulaştırıcı en kestirme ve sâlim yolun onu tam ve eksiksiz bir şekilde elde etmiş gerçek ehlinden almak olduğunu ifade etmektedir *(Muvâfakât, 1/81)*. İnsan fıtratına dercedilmiş bulunan kabiliyetler için bir hocaya ihtiyaç yok ise de düşünce ve istidlâle ihtiyaç duyan ilimler için hoca ihtiyacı kaçınılmazdır. Öteden beri bazı kimseler bir âlimin/hocanın rahle-i tedrisine oturmadan ilim öğrenilebileceğini söyleseler de realiteler bunun pek mümkün olmadığını göstermektedir. Şâtıbî, bir fıkıh usûlü şaheseri olan bu eserinde ilmin ehlinden öğrenilmesi gerektiğine delil olarak, *'İlim, insanların göğüslerinde idi. Sonra kitaplara intikal etti; fakat ilmin anahtarları hep âlimlerin ellerinde kaldı.'* sözünü aktarır. Evet, kitaplardan doğru ve tam istifade mutlaka hocaların onları açmaları, talebeyi elinden tutarak onları içine sokmalarıyla mümkün olabilir.

Resul-i Ekrem Efendimiz de *"Yüce Allah ilmi insanların arasından bir çırpıda çekip çıkararak almaz. Ancak onu ulemâyı almak suretiyle kabzeder."* *(Buhârî, İlim 34; Müslim, İlim 13)* buyurarak, ilmin en önemli vasıtasının âlimler olduğuna işaret etmiştir.

İslâm tarihinde bazı âlimler, ilimlerini bir âlimin/hocanın rahle-i tedrisine oturarak almadıkları için yer yer ulemanın genel çizgisinden kopmuş ve tenkide maruz kalmışlardır. Bu konudaki en meşhur örneklerden biri Zâhirî Mezhebi'nin imamlarından sayılan İbn Hazm'dır. Bu isim, pek çok faydalı eser de bırakmış olmasına rağmen tenkit edilmekten kurtulamamıştır. Onun bu yönünü eleştiren İbn Hayyan şöyle der: "İbn Hazm hadîs, fıkıh, cedel, nesep, edebiyat, mantık ve felsefe gibi birçok ilimlere sahipti. Bu ilimlerin bazısı üzerinde bir hayli eserleri vardır. Ancak bu kitaplarında yanlış ve sakatlıklar da mevcuttur. Çünkü o, bütün ilimleri hocasız olarak tahsil etmek cesaretini göstermiştir." *(Ebû Zehre, Mezhepler Tarihi, 2/469)*

Hoca/âlim faktörünün zorunlu olduğunu ifade eden Şâtıbî, ilmin hakkını veren gerçek bir âlimin de hangi özelliklere sahip olması gerektiğini açıklar. Gerçek bir âlimin üç özelliği olmalıdır. Bunlar;

1. **Bildiğiyle amel etmek**: Âlimin sözü davranışına mutabık olmalıdır. Eğer, sözü farklı, işi/ameli farklı ise o kendisinden ilim alınmaya ve o ilimde kendisine uyulmaya ehil değildir.

2. **İlmi bir hocadan almış olmak:** Kendisinden ilim öğrenilebilecek bir hoca/âlim, bizzat üstadların elinde yetişmiş olmalı, ilmi onlardan almalı, onlarla hep beraber olmalı, onların terbiyesinde yetişmelidir. Böylece o da en uygun yolla hocalarının sahip olduğu vasıflara ulaşacaktır.

3. **İlmi aldığı kimseye uymak:** Gerçek bir âlim/hoca ilmi aldığı kimseye uymalı, onun edebiyle edeplenmelidir. Nitekim Sahabe-i Kiram, Hz. Peygamber'e, Tâbiîn nesli de Sahabeye uymuş, onların ahlâkıyla ahlâklanmıştır. *(Muvâfakât, 1/83–85)*

İslâm tarihinde ilmiyle temayüz etmiş ve etrafına saçtığı ışıkla içinde bulunduğu çağı aydınlatmış âlimlere baktığımız zaman Şâtıbî'nin tespitinin ve teklifinin ne kadar yerinde olduğu anlaşılacaktır. Sahabe çağından günümüze kadar, mezhep imamlarından tasavvuf büyüklerine, ilk dönem hadîsçilerinden kelâm âlimlerine kadar başta müceddit ve müctehidler olmak üzere bütün büyük zâtlar hep aynı özelliklere sahip olmuştur. Eski dönemlerde ilimle meşgul olanlar birbirlerine "Hangi kitapları okudun?" diye değil de, "Kimden okudun?" diye sorarlarmış. Kitapların dükkânlardan alınıp okunduğu günümüzde hoca faktörünü önemini kavramak zor olsa da Şâtıbî'nin ifade ettiği gibi ilim mutlaka anahtarlı okunmalı ve âlimlerin gönlünde yerleşmiş bulunan ilim nurlarının ders meclislerinde bizim de gönlümüze akması için gayret sarfetmeliyiz. Çünkü İslâmî ilimler hoca-talebe münasebeti içinde nesilden nesle nakledilmiş kitaplarda yazılanların yanında onların doğru anlaşılması istikametindeki vicahî kültürde nakledilmiştir. Zîrâ İmam Malik'in ifade ettiği gibi, *"İlim, çok rivâyet etmek değildir. İlim bir nurdur. Allah Teâlâ bu nûru mümin kullarının kalbine koyar."*

İlim Öğrenme Metotları

1. **Müşâfehe/Sohbet:** Şâtıbî'nin "müşâfehe" diye ifade ettiği, günümüz literatüründeki karşılığıyla "sohbet" diyebileceğimiz bu metot ilim tahsilinde çok faydalıdır. Müellife göre, hocadan bizzat şifâhî olarak ilim tahsili iki açıdan en faydalı ve sağlıklı yöntemdir.

Öncelikle hoca ile talebe arasında Allah'ın koymuş olduğu bir hususiyet bulunmaktadır ve ilim tahsilinde bulunan herkes bunu müşâhede etmektedir. Nice meseleler vardır ki, öğrenci onu kitaptan okumakta, ezberlemekte ve defalarca tekrar etmekte fakat bir türlü anlamamaktadır. Aynı şeyi hocanın takrir etmesi/anlatması durumunda ise ânında anlamaktadır ve daha oracıkta konu hakkında

ilim sahibi olmaktadır. Diğer taraftan, hocadan bizzat bir konuyu dinlemede mânevî fetih diyebileceğimiz başka bir hususiyet vardır. Yüce Allah talebenin hocasının huzuruna varıp onun ilmine olan ihtiyacını ortaya koyarak durması, ona gönlünü açması neticesinde onun basiretini açmakta ve böylece talebe o meseleyi kolayca anlamaktadır *(Muvâfakât, 1/86)*.

Şâtıbî'nin üzerinde durduğu bu metoda göre talebe ciddi ve derin bir teveccühle ve istifade etme niyetiyle hocasının sohbetine ve dersine katılırsa kitaplardan anlamadığı pek çok hususu öğrendiğini ve anladığını görecektir. Bunun böyle olması gayet tabiîdir. Zîrâ sohbette insibağ vardır.

Sohbet, aynı zamanda sahabe mesleğidir. Sahabe mesleğinin önemli bir özelliği, hayatın sohbet-i Cânan ve hizmet-i iman etrafında örgülenmesidir. Evet, Ashab-ı Kirâm insibağ kahramanlarıdır; onların hepsi Rasûl-ü Ekrem Efendimiz'in maddî-mânevî boyasıyla boyanmışlardır. Aslında her "sohbette insibağ vardır"; Allah dostlarının sözlerinden, bakışlarından, yüz hatlarından, dudak ve el hareketlerinden öyle bir ruh ve mânâ akışı hâsıl olur ki, onun muhataplarına kazandırdıklarını kitaplardan okuyarak elde etmek mümkün değildir. Bir Hak erinin namazda kıvrım kıvrım kıvranmasının, huzur-u İlâhî'de iki büklüm olmasının, kalbinin haşyetle çarpmasının ve yanaklarının gözyaşlarıyla ıslanmasının o meclise dolduracağı mânevî havayı doğrudan doğruya onun atmosferine girmeden ve onunla diz dize gelmeden teneffüs edebilmek imkânsızdır. Hele bir de söz konusu zât, İnsanlığın İftihâr Tablosu Hazreti Kutbu'l-Enbiyâ (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise onun huzurundaki insibağ başka hiçbir yerde ve hiçbir şekilde bulunamaz. *(Gülen, M. Fethullah, Ölümsüzlük İksiri, 119)*

Evet, hangi seviyede olursa olsun, dinî meselelerin mütalâa ve müzakere edildiği her sohbetin/meclisin mutlaka bu mazhariyetten nasibi vardır. Aslında ilk dönemlere bakıldığı zaman ilim tahsilinde bu metodun öne çıktığı görülecektir. Şâtıbî'nin de belirttiği gibi ilk nesillerde tahsil sırasında yazı yoluyla ilim alanlar oldukça azdı. Onlar not tutmayı bile iyi karşılamamışlardır. Nitekim İmam Mâlik bir meselede kendisine: "Nasıl yapalım?" diye soranlara, "Ezberlersiniz, anlarsınız, sonunda kalbinize onun (ilmin) aydınlığı vurur ve onu yazmaya artık ihtiyaç duymazsınız." demiştir. Ne var ki unutkanlığın ortaya çıkıp, dinî ilimlerin yok olmasından korkulduğu için insanlara yazı ruhsatı verilmiştir. Yoksa yazı (kitap) hiçbir zaman hocanın yerini tutmayacaktır. *(Muvâfakât, 1/86-87)* Bu ifadeler, kitaba karşı bir tavır olarak algılanmamalıdır. Tam tersine günümüzde kitap önem kazanmıştır. Ancak kitaplar ne kadar çoğalırsa çoğalsın, ilim öğrenmede hocanın fonksiyonu azalmayacaktır. Onlar bazen bir cümleyle koca bir kitabın ifade ettiği mânâyı ifade edebilecekler ve kitaptan anlaşılmayan pek çok mesele de onların izahı sayesinde anlaşılır hâle gelecektir.

2. Mütalâa/Müzakere:

Şâtıbî'nin üzerinde durduğu ikinci metot mütalâadır. Günümüz anlayışı ve pratik uygulama sahasının genişliği açısından bu metodu "müzakere" yöntemiyle birlikte değerlendirmek de mümkündür. Müellifimize göre bu metodun da iki şartı vardır.

1. **Istılahların bilinmesi:** Bundan maksat, öğrenilecek olan ilmin maksatlarını ve ıstılahlarını daha önceden öğrenmiş olmak ve o kitabın mütalâası için gerekli olan altyapıya sahip olmak. Bilindiği gibi her ilmin kendine mahsus ıstılahları ve usulü vardır. Meselâ, tasavvufla ilgili kitapları okumak isteyen bir kimse öncelikle bu sahanın ıstılahlarını bilmek zorundadır. Sofîlerin aşk kavramına yükledikleri mânâyı bilmeyen bir kimse tasavvuf kitaplarında geçen "aşk" kelimesini yanlış anlayabilir. Veya kastedilen mânâyı tam doğru bir şekilde anlayamaz. Çünkü her ilim ve fennin kendisine mahsus terminolojisi vardır ve sahanın ehli o kavramlarla konuşmaktadır. Bu durum fıkıh, tefsir ve hadis gibi ilim dallarında da geçerlidir. Örneğin fıkıhla ilgili araştırma yapmak ve bu sahada derinleşmek isteyen bir kimse bu ilmin usulünü öğrenmekle işe başlamalıdır. Fıkhın; Kitap, Sünnet, icma, kıyas, istihsan, maslahat, ictihad gibi kavram ve metotlarını bilmeden, fukahanın Şer'î delillerden hüküm çıkarma yöntemlerini öğrenmeden, fıkıh kitaplarının kendine mahsus dil ve üslûbunu kavramadan fıkıh kitaplarından yeterince istifade etmek mümkün olmayacaktır. Nitekim bu çalışmamıza esas teşkil eden Şâtıbî'nin Muvâfakât'ı fıkıh usulü sahasında yazılmış eşsiz bir eserdir. Bu usul, bir-iki kitap okumayla da öğrenilecek kadar kolay ve basit değildir. Belki uzun yıllar ortaya konacak gayret ve mesaiyle, bu alanda yazılmış muhtelif metotlardaki kaynakları yerine göre mutlaka mukayeseli okumak ve mütalâa etmek suretiyle ancak öğrenilecektir. Burada söz konusu ettiğimiz şartlar hadîs ve tefsir usulleri için de geçerlidir. Bu ilimlerde de derinleşmek isteyen bir kimse, bu sahaların ıstılah ve metotlarını öğrenmekle işe başlamak zorundadır. Istılahların, o ilmin formüle edilmiş anahtarları olduğu düşünülecek olursa, bu anahtarlar olmadan o ilmin kapısından içeri girmek pek mümkün olmayacaktır. Girdiğini zannedenler de usul bilmediklerinden dolayı sık sık hata yapacaklar, hem kendileri yanılacaklar hem de başkalarını yanıltacaklardır. Din gibi insanların hem dünyalarını hem de ukbâlarını ilgilendiren bir sahada ise usul bilmeden hareket etmek/konuşmak/yazmak son derece tehlikelidir ve insanı mânen mesul edecek bir husustur. Bu açıdan Şâtıbî'nin tespiti son derece yerindedir.

2. İlk/temel kaynakların seçilmesi: Her ilimde ilk kaynaklar seçilmelidir. Şâtıbî, bu görüşünün delili sadedinde, bir ilimde ilk mütehassısların, kendilerini ilme, sonra gelenlerden daha çok verdiklerini ifade etmektedir. Ona göre, dinî ilimlerde, sonra gelenler önce gelenlerin derinliğine ulaşamamışlardır. Meselâ, sahabenin gerek dine vukûfiyeti gerekse dini yaşaması tâbiînden daha derindir. Tabiî ki, tâbiîn de kendinden sonra gelen neslin önünde gelir. Şâtıbî, konuyla ilgili İbn Mesud'un şu sözüne de yer verir: "Her gelen yıl bir öncekinden daha kötü olacaktır. Ben bu sözümle gelecek yılların bu yıllara göre bolluk ve bereket yönüyle geri olacağını kastetmiyorum. Ben, hayırlı kimselerin ve âlimlerin aranızdan ayrılmasıyla arkadan gelen kimselerin işlerini dinin prensiplerine göre değil de kendi görüşlerine göre yürütmelerini, böylece İslâm binasının yara almasını kastediyorum." *(Muvâfakât, 1/98)*

Özellikle İslâmî ilimlerde temel kaynakların bilinmesi önemlidir. Bu meyanda ilk kaynaklar Kur'ân ve Sünnet'tir. Bütün dinî ilimler Kur'ân ve Sünnet temeline dayanmaktadır. Bu iki kaynakla çelişen her türlü bilgi ise reddedilir/kabul edilmez. Bundan dolayı her türlü dinî bilginin Kur'ân ve Sünnet filtresinden geçirilmesi zaruridir. İslâm âlimleri, bu iki temel kaynağa bağlı kalarak kendi devirlerinin ihtiyaçlarına cevap verecek pek çok eser yazmışlardır. Şâtıbî'nin bu mevzudaki düşüncelerini biraz açacak olursak dinî ilimlerde derinleşmek isteyen bir kimsenin öncelikle ilk kaynakları iyi bilmesinin yanı sıra, Ümmet-i Muhammed'in genel kabulüne mazhar olmuş temel kaynakları da öğrenmesinin zaruri olduğu anlaşılmaktadır. Meselâ, fıkıh usulünü derinlemesine öğrenmek isteyen bir kimse İmam Şâfiî'nin er-Risale'sinden başlamak suretiyle Serahsî'nin el-Usul'ü, Sadru'-ş-şerîa'nın et-Tavzîh'i, Pezdevî'nin el-Usul'ü, Şâtıbî'nin el-Muvâfakât'ı İmam Gazzâlî'nin el-Mustasfâ'sı, gibi bu sahanın temel eserlerini mutlaka okuması gerekmektedir. Aynı şekilde diğer ilim dalları da ilk kaynaklardan başlanmak suretiyle günümüze doğru okunmalıdır. Diğer yandan, İslâmî ilimlerde derinleşmek isteyen bir kimse İslâm tarihinde köşe taşı mesabesindeki temel eserlerden de müstağni kalamaz. Bu meyanda İmam Gazzâlî, İmam Rabbanî, Şah Veliyullah ed-Dihlevî ve Bediüzzaman gibi yaşadıkları çağı aşan zatların eserlerinin mütalâa edilmesi fevkalâde önemlidir.

İşte bu noktada yeniden Şâtıbî'nin teklif ettiği okuma biçimine bakmamız gerekir. Temel eserler, sıradan bir kitap gibi okunup geçilecek kitaplar değildir. Bu kitaplar, ya bir hocaya arz edilerek okunmalı, hoca da gerekli yerlerde izahlarda bulunmalı ve talebenin sorularına cevap vermelidir. Ya da bir hoca huzurunda okunamıyorsa belli seviyedeki kişilerin bir araya gelerek bir metni/kitabı okumaları şeklinde olmalıdır ki, bu metoda müzakere demek mümkündür.

Mütalâa ve müzakere metodu dinî ilimlerin öğrenilmesinde yeniden keşfedilmesi gereken iki metot olarak önümüzde durmaktadır. Bu metotlar, kitapların derinlemesine okunması demektir. Bu konuda önemli bir husus da, temel kitapların baştan sona mütalâa/müzakere edilmesidir. Zîrâ ilmin bereketi, devamlılıkta ve kitapların bitirilmesindedir.

Aslında müzakere, sahabe döneminden beri bilinen ve özellikle sahabe tarafından uygulanan bir ilim öğrenme metodudur. Bu hususta Enes b. Mâlik: *"Biz, Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanında otururken, O'ndan bir söz işitir, yanından ayrılınca da onu aramızda müzakere ederdik."* demektedir. Sahabe-i kiram, Resûlullah'tan (sallallâhu aleyhi ve sellem) aldığını nakletmekle kalmıyor, aynı zamanda hadîsleri aralarında müzakere de ediyorlardı. Kendileri müzakere ettikleri gibi, daha sonra talebelerinin de bu meseleleri müzakere etmelerini tavsiye ediyorlardı. Meselâ, sahabi efendilerimizden Ebû Said el-Hudrî ve İbn Abbas, talebelerine şöyle derlerdi: "Bu hadîsleri belleyin ve aranızda müzakere edin. Onların bazısı bazısını hatırlatacaktır; dolayısıyla, bunları aranızda devamlı mütalâa etmelisiniz." *(Dârimî, mukaddime 51)*

Günümüzde de temel kitapların müzakere edilmesi bir ilim öğrenme metodu olarak uygulanabilir. Hattâ denebilir ki, müzakere usulü kitap okumak günümüzde kolaylaşmıştır. Zîrâ bir metin/kitap okunurken anlamak için Kur'ân ve Hadîslerin yanı sıra bugüne kadar yazılmış pek çok güzide esere de müracaat kolaylığı bulunmaktadır. Elverir ki, insanlar bu maksatla bir araya gelsinler ve anlama kasdıyla ve ciddi bir teveccühle eserlerden istifade etmeye çalışsınlar.

Netice olarak, Şâtıbî'nin ilim öğrenme metoduyla ilgili yaklaşımlarından öğrendiğimiz, temel kitaplar ya bir hocayla okunmalı veya bir müzakere meclisinde mütalâa edilmelidir. Çok kitap okumak mutlaka faydalı ve gereklidir. Ama asıl önemli olan temel ve öncelikli kitapların mütalâa ve müzakere edilerek tekrar tekrar okunması ve sağlam bir ilmî altyapının oluşmasıdır. Önce sağlam bir ilmî altyapıya sahip olan kimseler, istedikleri kitapları önceki temel kaynaklara göre filtreden geçirerek tahlilî ve analitik bir metotla okuyabilirler. Böylece son okudukları kitabın tesiriyle değil de temel eserlerin ışığı altında hareket etme imkânına sahip olurlar.

*Araştırmacı-Yazar
hyenibas@yeniumit.com.tr

Dipnot

1. Bu eser Mehmet Erdoğan tarafından Türkçe'ye *el-Muvâfakât: İslâmî İlimler Metodolojisi* adıyla başarılı bir tercümeyle kazandırılmış ve İz Yayıncılık tarafından 4 cilt halinde basılmıştır.

Prof. Dr. Abdulhakim YÜCE*

Ocak / Şubat / Mart - 2010 / 87

Tasavvuf, bir ölçüde beşerî sıfatlardan sıyrılarak, melekî vasıflar ve ilâhî ahlâka bürünerek, mârifet, muhabbet ve zevk-i rûhânî yörüngeli yaşamaktır

EBÜ'L-HASAN EL-HARAKÂNÎ

Tarih sayfalarına isimleri altın harflerle yazılan şahsiyetler vardır. Bu şahsiyetlerin, Peygamberler ve onların yol arkadaşlarından sonra en önde gelenleri, engin bir ibadet, tefekkür, irşad ve mücahede/mücadele hayatı yaşamış **mânâ erleri**dir. Yetiştirdikleri mürid ve talebeleri, bizzat kaleme aldıkları veya konuşmalarından talebeleri tarafından derlenen yol gösterici eserleri ve yaşadıkları hayatları ile bu şahsiyetler, asırlar geçse de hep hayırla yâd edilmiş, örnek alınmış, bazı vefakârlarca hemen her duada hatırlanmış ve duaların kabulüne vesile edilmişlerdir. Bazı gaybî işaretlerden ve yaşanan tecrübelerden hareketle, bu şahsiyetlerin bir kısmının vefatlarından sonra bile mânevî **tasarruf**larına inanılmıştır. İşte yazımıza konu edindiğimiz Ebü'l-Hasan Harakânî de bu mânâ erlerinden birisidir.

Horasan ve Tasavvuf

Harakânî'nin yaşadığı dönem ve coğrafya, tasavvuf tarihinde yüzyıllar boyu insanlığa rehberlik eden büyük mutasavvıfların yetiştiği önemli bir dönem ve bölgedir. Horasan bölgesi bugün İran, Afganistan ve Türkmenistan devletlerince paylaşılan geniş bir coğrafyanın adıdır. Genelde İslâm kültürü ve medeniyetinin **mayalandığı** en bereketli topraklardan olan Horasan, Tasavvuf tarihi açısından da önemli bir merkezdir. Tasavvuftan söz edildiğinde akla hemen **Horasan erenleri**nin gelmesi, bunu bariz bir şekilde göstermektedir.

Sözkonusu dönem değişik millet ve kabilelerin birbirleriyle tanışıp kaynaştığı, dolayısıyla muhtelif kültürlerin buluştuğu bir dönemdir. Bâtınîlik ve Karmatîlik gibi bâtıl

cereyanlar, Ehl-i Sünnet kelâm mezhepleriyle amelî mezhepler ve ardından felsefî cereyanlar hep bu dönemlerde sistemleşmiş ve yaygınlık kazanmışlardır denilebilir. Şi'a'nın da o bölgede ve dönemde belli ölçüde teşkilâtlandığı hesaba katılmalıdır.

Bu dönemde tasavvuf da fıkıh, kelâm, hadîs ve tefsir ilimleri gibi ayrı bir disiplin hâlinde inkişaf etti. Hakîm Tirmizî'nin *(320/932)* *Hatmu'l-Velâyesi*, Ebû Nasr Serrac'ın *(378/988)* *el-Luma'ı*, Kelâbâzî'nin *(380/990)* *Taarruf*'u, Ebû Talip Mekkî'nin *(386/996)* *Kûtu'l-Kulûbu*, Kuşeyrî'nin *(465/1072)* *er-Risalesi*, Hucvirî'nin *(470/1077)* *Keşfu'l-Mahcub*'u gibi ilk klâsik tasavvufî eserler bu dönemde

kaleme alındı. Zühd döneminde pek kullanılmayan veya henüz ortaya çıkmayan ilk tasavvufî kavramlar da bu dönemin mahsulüdür. Bu dönemde mutasavvıflar insanın kalb, vicdan ve nefis gibi mekanizmalarını tahlil etmekte, onlarla ilgili hâlleri beyan ederek insan ruhunun geçeceği makamlardan bahsetmekte, kalb tasfiyesi ve nefis tezkiyesi gibi konuları daha derinlikli bir şekilde gündeme getirmekteydi.

Horasan'da Ahmed b. Harb *(234/848)*, Hatem-i Esamm *(237/851)*, Ahmed b. Hadraveyh *(240/854)*, Ebû Talip Nahşebî *(245/859)* gibi mânâ erleri tevekkül ve fütüvvet ağırlıklı olan Horasan tasavvuf mektebinin ilk temsilcilerini oluşturmaktadırlar. Horasanda bu dönemde gelişen fütüvvet genellikle şecaat, mürüvvet, sahavet ve kerem mânâlarını taşımakla beraber, îsar, kendini hizmete feda, başkalarına eziyet vermeme, iyiliği yayma, sızlanmayı bırakma, makam tutkusundan uzaklaşma ve nefisle mücadele gibi anlamlar kazanmıştır.[1]

İşte Harakânî, mânevî üstadı Bayezid-i Bistamî'den yaklaşık doksan sene sonra bu bölgede ve bu yoğunluktaki bir tasavvuf ortamında dünyaya gözlerini açtı.

Kısaca Hayatı

Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Harakânî, Horasan bölgesinin batısındaki Bistâm'a bağlı Harakân'da[2] dünyaya geldi. Hicrî 352'de (963) doğduğu kabul edilir. Kaynaklarda ümmî olduğu ve Bâyezîd-i Bistâmî'nin *(234/848)* mânevî bir işareti üzerine Kur'ân okumaya başladığı kaydedilmektedir. Harakân'dan Bistâm'a gidip Bâyezîd'in türbesini ziyaret eden Harakânî'nin Bâyezîd-i Bistâmî'nin ruhaniyetiyle terbiye edildiği yani **üveysî** olduğu ve şeyhinin Bâyezîd olduğu kabul edilir. Nakledilen bir menkıbeye göre Bâyezîd Hazretleri Harakân'dan büyük bir velî çıkacağını önceden haber vermişti. Bistamî her yıl bir kere Dehistân'da şehit mezarlarının bulunduğu kumluk tepeyi ziyarete giderdi. Harakân'dan geçerken durur ve derin nefes alırdı. Müritleri, "Biz farklı bir koku almıyoruz." dediklerinde onlara şu cevabı verirdi: "Ben bu köyden bir erin kokusunu almaktayım. Bir er gelecek, adı Ali, künyesi Ebü'l-Hasan, benden üç derece önde olacak, aile sıkıntısı çekecek, çiftçilik yapacak ve ağaç dikecek."[3]

Bazı kaynaklar ise Harakânî'nin Ebü'l-Abbas el-Kassâb'ın müridi olduğunu, Kassâb'ın onun hakkında; "Benden sonra ziyaretçilerim ona yönelecekler." dediğini kaydeder.[4]

Ebû Saîd Ebü'l-Hayr'ın Harakânî'yi ziyarete gittiğinde meclisinde susmayı tercih ettiği, "Neden konuşmuyorsun?" sorusuna, "Bir hususta iki tercümana gerek yok." diye cevap verdiği nakledilir. Ebû Saîd Ebü'l-Hayr'ı **bast**, kendini **kabz** ehli olarak nitelendiren Harakânî'nin Ebû Saîd'in büyük önem verdiği **semâ ve raks**tan hoşlanmaması aralarında **meşrep** farkı bulunduğunu gösterir.

Eserinde Harakânî'ye geniş yer ayıran Attâr, Abdülkerîm el-Kuşeyrî'nin, "Harakân'a gittiğimde Ebü'l-Hasan'ın heybeti ve haşmeti bana o kadar tesir etti ki, dilim tutuldu." dediğini nakleder. Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'sinde bir sözü dışında Harakânî'ye yer vermemesi Harakânî'nin şatahât[5] türü sözler sarf etmesine hamledilebilir. Nitekim Harakânî'nin vaaz ve nasihatlerini, bazı sözlerini, münâcât ve menkıbelerini ihtiva eden *Nûrü'l-'Ulûm*'u ile Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ'* adlı eserinde onun birçok müteşabih ifadeleri nakledilir.

Tabakât kitapları İbn Sina ve Gazneli Mahmud gibi zâtların Harakânî'yi ziyaret etmek için Harakân'a geldiklerini kaydederler. Hattâ Mevlâna'nın Mesnevî'sinde daha detaylı olmak üzere, birçok tabakat kitabında İbn Sina'nın ziyareti sırasında cereyan eden şöyle bir hâdise de anlatılır: İbn Sina birkaç arkadaşıyla Harakânî'yi ziyarete gelir. Ancak evde olmadığını söyleyen hanımı sözlerine bir de

"Eğer onun için geldiyseniz ziyaretiniz boşuna gitmiştir, o sır sahibi olduğunu iddia eden bir delidir." şeklinde incitici cümleler de ekler. "Geri dönelim, onu en iyi bilen hanımıdır." diyen arkadaşlarını ikna ederek orman tarafına yönelen İbn Sina ve beraberindekiler, karşıdan odunları bir hayvana yükleyip gelen Harakânî'yi görürler. Yaklaştığında bineğin bir aslan olduğunu anlar ve hanımından duyduklarıyla tezat teşkil eden bu durumu sorarlar. O da: "Evdeki kurdun sıkıntısını çekmeyene dağdaki aslan hizmet etmez." cevabını verir.

Gazneli Mahmud'un, Harakânî'yi ziyareti sırasında da cereyan eden bazı konuşma ve hâdiseler, farklı unsurlar katılarak ama özü değiştirilmeden birçok kaynakta zikredilmiştir. Detaya girmeden şu şekilde özetlemek mümkündür: Şeyh Harakânî'nin şöhretini duyan Gazneli Mahmud, adamlarıyla birlikte, biraz da onu imtihan maksadıyla Harakân'a gelir. Sultan, yanına geldiğinde Şeyh Harakânî, ona özel bir ilgi göstermediği gibi, ayağa da kalkmaz. Sultan bazı sorular sorar ve şeyhi sınar. Aldığı tatminkâr cevaplar ve şeyhin mehabeti karşısında irkilir, endişesi sevgi ve saygıya dönüşür. Şeyhe bir kese altın ihsanda bulunmak isterse de, Harakânî bunu reddeder. Bu sefer, 'ondan bir hatıra olsun diye' herhangi bir eşyasını ister. Harakânî de sultana bir gömleğini verir. Görüşme tamamlandıktan sonra sultan, veda ederken Şeyh Harakânî onu ayakta uğurlar. Sultan, şeyhin kendisini yolcu ederken ayağa kalktığını görünce sorar:

— Efendim, geldiğimizde ayağa kalkmadınız; ama yolcu ederken ayaktasınız. Sebebini öğrenebilir miyim?

— İlk gelişinizde padişahlık gururu ve bizi imtihan niyetiyle geldiniz. Ama şimdi tevazu hâliyle ayrılıyorsunuz. Tevazu hâline saygı gerekir.

"Bana nasihatte bulun." demesi üzerine Harakânî: Dört şeye dikkat et; takva, cemaatle namaz, cömertlik ve halka şefkat, cevabını verir.[6]

Nakşibendiyye silsilesinde önemli bir yer verilerek **altın zincir**in[7] bir halkası sayılan ve üveysîliği üzerinde özellikle durulan Harakânî, Aynülkudât el-Hemedânî, Necmeddîn-i Dâye, Attâr, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî gibi büyük mutasavvıfları derinden etkilemiş; Ebû Abdullah Dastanî *(417/1026)*, Ebû Abdullah El-Ensarî el-Herevî *(481/1089)*, Kuşeyrî *(465/1072)*, Ebû Said Ebü'l-Hayr *(440/1049)* gibi meşhur zâtlara üstatlık veya yakın arkadaşlık yapmıştır. Harakânî'nin 10 Muharrem 425 (5 Aralık 1033) tarihinde vuku bulan ölümünden sonra da tesiri uzun süre devam etmiştir. Hattâ o, **tasarrufu**[8] devam eden sayılı zâtlar arasında sayılmıştır.

Kazvînî *(682/1283)*, Harakânî'nin kabrinin Bistâm yakınlarındaki Harakân'da bulunduğunu, onu ziyaret edeni şiddetli bir kabz hâlinin istilâ ettiğini söyler. Bistâm'ı ziyaret eden İbn Batûta şehre gelince Bâyezîd-i Bistâmî'nin zaviyesinde kaldığını, Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin kabrinin de bu şehirde olduğunu bildirir.

Evliya Çelebi ise Kars Kalesi'nin 3. Murad devrinde Lala Mustafa Paşa tarafından tamir edildiğini anlatırken bir askerin paşaya aktardığı rüyasını nakleder. Buna göre asker, paşaya rüyasında gördüğü yaşlı bir zâtın kendisinin Ebu'l-Hasan el-Harakânî olduğunu ve **makam**ının[9] burada bulunduğunu söylediğini, kendisinden ayağını bastığı yeri kazmasını istediğini anlatmış, bunun üzerine 100 işçi yeri kazmaya başlamış ve üzerinde, "Menem şehîd ü saîd Harakânî" ibaresi yazılı dört köşe bir somaki mermer bulunmuştur. Gaziler, mermeri tekbir ve tevhidle kaldırınca kabir ortaya çıkmıştır. Yaralı pazusuna sarılı makrame ile sırtındaki hırkasının bile henüz çürümediği görülmüş; vücudunun sağ tarafındaki yarası ise hâlâ kanamakta imiş. Gaziler yine tekbirle kabri kapatmışlar. Kalenin içine ilk olarak Lala Mustafa Paşa tarafından Ebü'l-Hasan el-Harakânî adına bir tekke ile bir cami inşa ettirilmiştir. Evliya Çelebi'nin anlattığı bu olay, Kars ve çevresinde Harakânî'nin Kars'ın fethine katıldığı ve burada şehid olduğu şeklinde bir inancın doğmasına yol açmıştır.[10] Ancak birçok kaynağa müracaat ederek Harakânî üzerine geniş bir araştırma yapan Hasan Çiftçi, Harakânî'nin Kars'ta vefat ettiği şeklindeki inancın sadece yukarıda aktarılan rüyaya dayanmadığını, bunu destekleyen başka belge ve tarihî rivayetlerin de olduğunu aktararak, bu bilginin gerçek olabileceğini belirtmektedir.[11]

Harakanî'ye, bazı tasavvufî konulardaki görüşlerini ve veciz sözlerini ihtiva eden **Nûru'l-Ulûm** adlı bir eser izafe edilmektedir. Ancak ne basılı hâli ne de elyazması elde mevcut olan bu eserin, ismi bilinmeyen bir müridi veya müritleri tarafından vefatından sonra kaleme alındığı şüphesiz gibidir. Zîrâ ümmî olduğu ifade edilen Harakânî'nin eser yazdığına dair hiçbir işaret bulunmamaktadır. ***Nûru'l-Ulûm'dan Seçmeler*** adında yazarı bilinmeyen bir çalışma ise değişik dillerde mevcuttur. Öyle anlaşılıyor ki Harakânî'ye ait bilgi ve fikirlerin kaynağı, bu eser yanında, halk arasında sözlü olarak aktarılan malumat veya menkıbeler ve diğer çağdaşı âlimlerin eserlerine aldığı kısa anekdotlardan oluşmaktadır.

Harakânî'den Vecizeler

Ebü'l-Hasan Harakânî'den insanı düşünceye sevk eden, ders veren ve ikaz eden birçok veciz söz nakledilmiştir. Elbette bu vecizeler onun dünya ile münasebetini, takvasını, zühdünü ve Rabb'ine yaptığı kulluğu da bize bir nebze anlatmaktadır. Bunlardan birkaçını zikretmek istiyoruz:

Kimin kapısında bir yıl beklersen, neticede bir gün, gel bakalım, niçin orada duruyorsun der. Allah'ın kapısında elli yıl bekle, sana ben kefil olurum.

Üç hâlden biri ortaya çıkmadan dünyadan gitme: Ya Allah'a olan muhabbetinden dolayı gözyaşların kan olmalı

ya O'nun korkusuyla idrarın kana dönüşmeli veya uyanık olduğun hâlde kemiklerinin eriyerek inceldiğini görmelisin.

Kalblerin en aydını içinde mahlûkatın yer almadığı kalbdir. Amellerin en iyisi, içinde mahlûk düşüncesinin olmadığı ameldir. Nimetlerin en helâli kendi gayretinle olanıdır. Arkadaşın en iyisi Hak ile yaşayandır.

Hak Teâlâ kulların paylarını bölüştürdü, her biri kendi payını aldı. Civanmert velilerin payına da **hüzün** düştü. Civanmertlerin hüznü O'nu O'na yaraşır şekilde anmak isteyip de yapamamalarıdır. Eğer sana hüzünlü olanların hikâyesini anlatırsam yer ve gök kan ağlar.

Tandırdan elbisene bir ateş sıçrasa onu hemen söndürmeye çalışırsın; dinini yakan bir ateşe yani **kibir, haset ve riya** ateşlerinin kalbinde durmasına neden razı olursun.

Âlim sabahleyin yatağından kalkarken, ilminin artmasını, zâhid zühdünün artmasını ister. Ben ise bir kardeşinin gönlünü neşeyle doldurma ve onu mutlu etme derdindeyim.

Beş çeşit su vardır, civanmertler onların üçünü sever: Birincisi hayat suyu, ikincisi Kevser suyu (…) Dördüncüsü âriflerin hoşlandığı sudur, o muhabbet suyudur. Beşincisi ise Allah'ın sevdiği sudur ki, o da mü'min kulların, özellikle günahkâr kulların **gözyaşı**dır.

Her kim bu eve gelirse yemeğini yedirin ve adını (dinini) sormayın; zîrâ ruh taşıyan herkes Ebü'l-Hasan'ın sofrasında yemek yemeye layıktır.

Hıyanetsiz nasihat, nasihat ettiğin cemaatten daha üstün olduğunu ima etmek maksadıyla başını dik tutmadığın ve dünyaya karşı tamahkâr olmadan yaptığın nasihattir.

On iki sene nefsimin demircisi idim; kendi nefsimden bir ayna yapmak için onu **riyazet ocağı**na koyuyor, **mücahede ateşi**yle dağlayarak kızıl hâle getiriyor, sonra onu **yerme örsü**nün üzerine koyarak **kınama çekici**yle dövüyordum. Beş sene kendi aynam idim; her çeşit ibadet ve taatle bu aynayı parlatıyordum. Sonra bir sene boyunca kendime dikkatle baktım; kendimde (belimde) gururdan, ucuptan, kibirden ve kendi amelini beğenmekten mamul bir küfür zünnarı gördüm. On iki yıl onu kesmek için çalıştım, nefsin derinliklerinde bir başka zünnar gördüm, beş yıl da onun kesilmesi için gayret sabrettim. Onu nasıl keseceğime bakıyordum, keşif vâki oldu. Halka (mahlûkata) baktım onları ölmüş gördüm ve hepsinin cenaze namazlarını kıldım. Onların cenazesinden döndüm ve yeniden İslâm'a girdim. Kendi ömrüme bakınca, yetmiş üç yıllık bütün ibadetimi bir saat kadar gördüm; günahlarıma bakınca Nuh'un (as) ömründen daha uzun gördüm.[12]

Alvarlı'nın Şiiri

Sözümüzü, Alvarlı Efe'nin, büyük ihtimalle Harakânî'nin türbesini ziyareti sırasında söylediği bir şiiriyle bitirmek istiyoruz.

Merhaba ey hâmil-i envâr-ı iman merhaba
Merhaba ey hâmil-i envâ-i esrâr merhaba

Merhaba ey muttaki kul bende-i Peygamberi
Merhaba ey mazruf-u ihsan-i Bârî merhaba

Merhaba nûş eyleyen şehd ü şehadet şerbeti
Merhaba ey ferd-i devransın kamuya merhaba

Merhaba ey ol tasarruf menbaının mahremi
Merhaba ey nezd-i Hak'tan ehl-i himmet merhaba

Merhaba ey gayba mâil ol ricalin kişveri
Merhaba ey dâhil-i dergâh-ı izzet merhaba

Merhaba ey kutb-u âlem yâ Cenâb-ı Bu'l-Hasan
Merhaba ey Gavs-ı A'zam Şah-ı Hûbân merhaba

Merhaba ey Kars'a Hakk'ın en büyük ihsanısın
Merhaba ey kıldı zatın burda mihman merhaba

Bu geda vasfından âciz bir nazardır pâyesi
Merhaba ey sâyedâr-ı ehl-i ümmet merhaba[13]

* YYÜ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
ayuce@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 116 vd. İst. 1994. (Bazı ekleme ve tasarruflarla)
2. Bu gün Harakân İran'ın başkenti Tahran'ın kuzeyindeki bölgede yer alan Simnân vilayetinin Şahrûd ilçesine bağlı bir kasabadır.
3. Attar, *Tezkiretu'l-Evliya*, II, 201.
4. Tahsin Yazıcı, *Ebû Said-i Ebü'l-Hayr*, DİA, X, 220.
5. **Şath**, sarsılma, hareket etme, yürüme, titreme veya gevezelik etme anlamına gelir. Edebiyatta, "hezeliyyât" ve buna bağlı olarak "latife, şaka, eğlence, maskaralık etme" gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Tasavvufî bir terim olarak şu şekilde tarif edilir: "Bazı mutasavvıfların vecd ve istiğrak hâlinde kendi irâdeleri dışında, mânâsını düşünmeden söyledikleri, içinde bir iddia ve akla aykırı bir taraf bulunan ve zâhiren şeriata muhalif gibi görünen söz.
6. Attar, *Tezkiretü'l-Evliya*, II, 209.
7. Tasavvufta, özellikle Nakşibendiyye tarikatında içinde Ehl-i Beytten bir zatın olduğu silsileye altın silsile denir. Bkz: H. Kâmil Yılmaz, *Altın Silsile*, Erkam Yayınları, İst. 1994.
8. **Tasarruf** konusunda geniş bilgi için Bkz: Abdulhakim Yüce, *Kozmik Yetki: Tasarruf*, Tasavvuf (İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi), 2005, s. 15, ss. 37–49.
9. Genellikle vefat eden kişinin gerçekten gömüldüğü yere **türbe**; ancak gerçekte orada gömülü olmadığı halde bazı sebeplerden ötürü meşhur bir zata ait olduğu söylenen türbeye ise **makam** denilir. Şu sebeplerden ötürü oraya makam denilmektedir: Bir süre orada yaşaması; hayatında birileri tarafından orada görülmesi; birileri tarafından mezarının orada olduğunun rüyada görülmesi ve kazı neticesinde gösterilen yerde bir cesedin bulunması; o zata olan saygının yüksek olması; bulunduğu yerin İslâm toprakları olduğunun pekiştirilmesi; orada o isimle başka bir zatın yatıyor olması ve meşhur zata yanlışlıkla ithaf edilmesi…
10. Daha geniş bilgi ve kaynaklar için Bkz: Süleyman Uludağ, Harakanî, DİA, XVI, 93.
11. Hasan Çiftçi (Doç. Dr.), *Şeyh Ebu'l-Hasan-i Harakanî I (Hayatı, Esrleri)*, 58-73, Ank. 2004.
12. Bu ve buna benzer daha birçok söz için bkz: Hasan Çiftçi (Doç. Dr.), *Şeyh Ebu'l-Hasan-i Harakanî I (Hayatı, Eserleri)*, ss. 216-320.
13. Alvarlı'nın bu şiiri de adı geçen eserin arka kapağında yer almaktadır.

Dr. Selman KUZU*

Ocak / Şubat / Mart - 2010 / 87

HİCRET ÖNCÜLERİNDEN: ÜMMÜ HABİBE

Mekke müşrikleri Peygamberimiz'e (aleyhissalâtü vesselâm) inanmamakla kalmıyor, iman edenleri de O'na inanmaktan ve mümince yaşamaktan alıkoymaya çalışıyorlardı. İnananlar ise her ne pahasına olursa olsun, inançlarını yaşayacaklar ve bu yeni dini başkalarına anlatacaklardı. Bu vazife, iman etmelerinin bir gereğiydi. Din ve dinî hayat terk edilemez fakat vatan terk edilebilirdi. Neticede de öyle oldu. Kadınıyla erkeğiyle inananlar grup grup yola koyuldu. İlk hicret Habeşistan'a gerçekleşti. O gün Habeşistan'a gitmek için Kızıl Deniz kenarındaki Şuaybe Limanı'na doğru gizlice yola çıkanlardan bazılarının yanında eşleri ve çocukları da vardı.[1] Hanımlar da bu kutsi yolculukta geri durmamış, eşlerine destek olmuş ve mukaddes yükü taşıma adına sahip oldukları her şeylerini ortaya koymuşlardı. Başka türlü de düşünemez ve yapamazlardı. Zîrâ bu mukaddes yük, bu büyük dava herkesin omzuna konmazdı. "Melikin atıyyelerini ancak matıyyeleri taşır"dı. Onlar için bu ne büyük bir şerefti. Mukaddes emanete matıyye (taşıyıcı) olarak seçilmişlerdi.

Kadınlar da Allah yolunda koşuyor, kendilerini fânîye çeken ne kadar zincir varsa onlardan kurtuluyor, hem kurtuluşa hem de kurtarmaya koşuyorlardı. Onlar da yuvalarını sırtlarında taşımanın yanında mukaddes davayı taşıyor, rıza arayışında her şeye katlanıyor, erkeklerin hemen yanı başında kendilerine düşen yeri alıyorlardı. İşte Habeşistan'a yapılan ikinci hicrette o çilekeş yolcular arasında kutlu yolculardan bir tanesi de daha sonra bütün müminlerin anası pâyesine erecek olan mustarip kadın Ümmü Habibe'ydi.

Ümmü Habibe (r. anhâ)

Ebû Süfyan'ın kızı olan Ümmü Habibe'nin ismi Remle'dir. Annesi ise Safiyye binti Ebi'l-Âs'dır. Ubeydullah ibn Cahş ile yaptığı ilk evliliğinden doğan kızı Habibe'den dolayı "Ümmü Habibe" künyesini almıştı. Ümmü Habibe, İslâm gelmeden önce Hanif dinine bağlı, putperestlikten uzak nezih bir hayat yaşamıştı. Şirke hiç bulaşmamış bu temiz fıtrat, Peygamber Efendimiz'in davetini, kocası Ubeydullah ile birlikte ilk kabul eden Müslümanlar arasında yerini almıştı. Bu yüzden kocası ile birlikte müşriklerin işkence ve baskılarına en çok maruz kalanların başında geliyorlardı. Ubeydullah, bu sıkıntılardan kurtulmak için hanımı Ümmü Habibe ile birlikte hicret etmeye karar vermiş ve ikinci kafile içinde Habeşistan'a gitmişlerdi. Fakat Ümmü Habibe'nin imtihanı bununla bitmeyecek, onun asıl imtihanı bundan sonra başlayacaktı. Zîrâ kocası, Habeşistan'da yaşayan Hıristiyan çevreden etkilenerek Hıristiyanlığa geçmişti.[2] O gün hem Ümmü Habibe'yi hem de bütün muhacirleri derinden etkileyen bu vak'a bugün bizi de üzerinde düşündürmelidir. Zîrâ dün Allah için her şeyini Mekke'de bırakarak hicret eden bir insan, Habeşistan'da çevrenin tesiriyle sarsılıyor ve din değiştiriyordu. Evet bugün, sırf Allah'ın rızasını elde etme adına, cihanın dört bir yanına dağılanlar, Allah'ı kullarına tanıtma ve kullarıyla O'nun arasındaki engelleri kaldırma adına hicret edenler çok dikkatli olmalıdır. Gerçekten insan farkında olmadan içinde yaşadığı muhitin sosyal ve kültürel hayatının tesiri altında kalabilir. Bu tesirle dün, kötü ve yanlış kabul ettiği şeyleri bugün yanlış kabul etmemeye, ertesi gün de onları işlemede herhangi bir beis görmemeye başlayabilir. Zaten bu değişim ve özünden uzaklaşma da çok sinsi ve yavaş yavaş seyrettiğinden hissedilemez. Bu hususta hiç kimsenin garantisi de yoktur. Dolayısıyla durumu, konumu ve makamı ne olursa olsun inanan her insan, haram ve helallere azami riayet ederek daima korku ve ümit arasında çok dikkatli yaşamalı, akıbet endişesinden de asla uzak bulunmamalıdır. Bununla birlikte insan, nisyanla maluldür. Her an unutabilir, gaflete düşebilir, kalbler kayabilir ve ebediyen kaybedebilir. Fiilî mânâda dualarını devam ettirirken kavlen de Kur'ân'ın öğrettiği şu duayı dilinden ve kalbinden asla düşürmemelidir: **"Ey bizim kerîm Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz bağışı bol olan Vehhab Sensin Sen!"** *(Âl-i İmrân, 3/8)*

İmanda Sebatın Mükâfatı

Ümmü Habibe, eşinin İslâm'a yeniden dönmesi için çok uğraştıysa da bunda muvaffak olamadı. O, bu mevzuda kendisine düşen vazifeyi yerine getirmişti. Neticede hidayeti lütfedecek olan Allah'tı. Buna karşılık kocası da boş durmamış, Ümmü Habibe'ye Hristiyan olması için telkinde bulunup, baskı uygulamış; fakat bu çilekeş kadın büyük bir sabır ve mücadele örneği sergileyerek imanında sebat etmişti. Kocasının bütün teklif ve ısrarlarına rağmen inancından dönmemiş, sonunda her türlü sıkıntıyı göze alarak bu bedbaht insandan ayrılmıştı.

Ümmü Habibe (r.anhâ), inancını yaşamak ve yaşatmak üzere gittiği bir coğrafyada bir anda küçük kız çocuğuyla birlikte baş başa sahipsiz ve kimsesiz kalmıştı. O, büyüdüğü ve

yaşadığı ortam itibarıyla Mekke'nin ileri gelen ve zengin ailelerinden birine mensuptu. Babası, Ebû Süfyan Mekke'nin reisi, önde gelen isimlerinden birisiydi. O gün Ebû Süfyan, henüz Müslüman olmadığı gibi, inananların da baş düşmanı idi. Bu sebeple Ümmü Habibe'nin dönüp baba evine sığınması da mümkün değildi. Bir kadın olarak tek başına yabancı bir ülkede hayatını devam ettirmesi ise çok zordu. Boşandığı kocası da İslâm'dan uzaklaşınca kendisini içkiye vermiş ve kısa zaman sonra da ölmüştü. Ümmü Habibe günlerce devam eden bu sıkıntılı anlarında düşünmekten kendini alamıyordu. Memleketini, ana babasını ve yakınlarını niçin terk etmiş, şimdiyse başına neler gelmişti? Şimdi ne yapabilirdi? Çaresizlik içindeydi. Günlerce kafasını ve benliğini meşgul eden bu sorular karşısında, bir sabah vakti bir rüya ile korkarak uyanır. Rüyasında kendisine gelen birisi: "Ey müminlerin annesi!" diye hitap etmiştir. Bu basiret ve feraset sahibi kadın rüyanın tevilini, Efendimiz'e eş olacağı şeklinde yorumlamış[3] ve büyük bir teslimiyet içinde Allah'ın kendi hakkındaki takdirlerini beklemeye başlamıştır. Aradan çok geçmeden bu sadık rüyanın yorumu da gerçekleşmiştir. Zîrâ Peygamber Efendimiz durumdan haberdar olmuş ve ona bir elçi göndererek evlilik teklifinde bulunmuştur. Bu teklif, onun maddî-mânevî bütün sıkıntılarını, huzur ve inşiraha çeviren hayatının en önemli tekliflerinden biriydi. Bundan sonrasını Ümmü Habibe Radıyallâhu Anhâ'nın kendisinden dinleyelim:

"Habeşistan'da iken Necaşi'nin elçisi Ebrehe adındaki câriyenin getirdiği haber kadar hayatta hiçbir şey beni heyecanlandırmamıştır. Ebrehe, Habeşistan Kralı Necaşi'nin kıyafet ve kokuları ile ilgilenen birisi idi. Bir gün benimle konuşmak için izin istedi. Ben de kabul ettim. "Rasulüllah, Kral'a seninle evlenmek istediğini bildiren bir mektup yazmış." dedi. Ben de "Allah sana da hayırlı müjdeler versin" dedim. Fakat söylediklerinden emin olmak için bunu ona birkaç kez tekrarlattım. Nihayet Ebrehe, "Kral nikâhını kıymak için bir vekil tayin etmeni istiyor." dedi. Bunun üzerine amcamın oğlu Halid b. Said'i çağırdım ve onu kendime vekil tayin ettim. Sevincimden Ebrehe'ye el ve ayaklarımda ne kadar takı varsa hepsini verdim. Söz kesildiğinin ertesi günü Necaşî, Cafer b. Ebî Tâlib'e orada bulunan bütün Müslümanları toplamasını emretti. Toplantıda kısa bir konuşma yaptıktan sonra "Rasulüllah'ın isteği üzerine Ebû Süfyan'ın kızı Ümmü Habibe'yi 400 dinar mehir ile ona nikâhladım." dedi. Bu teklif, Hz. Ümmü Habibe'nin vekili Halid b. Velid b. Saîd tarafından da kabul ve teyit edilerek nikâhları kıyılmış oldu. Necaşî, mehir olarak tespit edilen parayı Halid b. Saîd'e teslim ettikten sonra kalkmak üzere olan ashab-ı kirama: "Nikâhtan sonra yemek vermek peygamberlerin sünnetidir." diyerek düğün yemeği ikram ettirdi.[4]

Bu nikâh merasiminden sonra "Ümmü'l Mü'minîn" olarak sabahlayan Ümmü Habibe, 400 dinar mehir[5] eline geçtiği zaman kendisine müjdeyi getiren câriye Ebrehe'yi çağırtarak "O gün evimde olanı vermiştim. Başka param yoktu. Şimdi Allah bana bunu ikram etti. Mehrimden elli dinar al, ihtiyaçlarını karşılarsın." dedi. Ebrehe, verilen parayı kabul etmediği gibi, Ümmü Habibe'nin daha önce verdiği bütün takıları da iade ederek şöyle dedi: "Kral bana, senden bir şey almamamı emretti. Ben onun kostüm ve koku işleriyle meşgul oluyorum. Ben Hz. Muhammed Sallallâhu Aleyhi ve Sellem'in dinine tâbi ve Allah'a teslim oldum. Kral, hanımlarına yanlarında ne kadar koku varsa sana göndermelerini emretti." Ertesi gün bu güzel kokuları getiren Ebrehe, Ümmü Habibe'nin çeyizinin hazırlanmasında da kendisine yardımcı oldu ve kendisinden sadece şöyle bir ricada bulundu. "Benim senden tek arzum, Resulüllah'a selâmımı söylemen ve Müslüman olduğumu ona bildirmendir." Ebrehe, bu selâmın Peygamberimiz'e götürülmesini o kadar önemsemiştir ki, Ümmü Habibe Validemiz'i her ziyaretinde selâmını söylemesini unutmamasını özellikle hatırlatırdı. Hz. Ümmü Habibe (r.anhâ), Medine'ye geldiğinde Efendimiz'e nikâh merasimini anlatmış ve bu olay üzerine Müslüman olan câriye Ebrehe'nin selâmını da kendisine iletmişti. Allah Resulü onun bu selâmına karşılık tebessüm etmiş ve "Allah'ın selâm, bereket ve rahmeti onun da üzerine olsun!"[6] diyerek karşılık vermiştir.

Daha sonra Necaşî, Ümmü Habibe'yi ve Habeşistan'da bulunan diğer muhacirleri de iki gemiye bindirerek Medine'ye uğurladı. Peygamber Efendimiz Sallallâhu Aleyhi ve Sellem, Hayber Gazasında Ketibe kalesinin fethi ile meşgul olurken, onlar da Medine'ye vardılar. Vefa insanı Peygamberimiz onların gelişiyle çok memnun olmuş ve Hz. Cafer'in alnından öperek sevincini şöyle ifade etmiştir: "Bilmem ki bu iki şeyden hangisi ile sevineyim. Hayber'in fethi ile mi, yoksa Cafer'in gelişi ile mi?"[7] Bu Hz. Cafer ve arkadaşlarının ikinci hicretlerinin onlara mânevî bir mükâfatıydı. Maddî mükâfatları ise Hayber'den alınan ganimetlerden Allah Resulü'nün onlara da hisse tahsis ettirmiş olmasıydı. Âdeta "Kim Allah yolunda hicret ederse dünyada gidecek çok yer, genişlik ve bolluk bulur…" *(Nisâ, 4/100)* âyet-i kerimesinin müjdesine nail olmuşlardı. Peygamberimiz Hayber gelirinden Ümmü Habibe Validemiz'e de seksen vesk yani seksen deve yükü hurma, yirmi vesk de arpa vermişti.

Hz. Peygamber, Ümmü Habibe Validemiz gelmeden önce onun için bir oda yaptırmıştı ki, bu oda, diğer hanımlarının hücrelerine göre mescide en uzak olanı idi. Resulüllah'ın emri ile Hz. Bilâl, Ümmü Habibe'yi odasına götürmüştü. Ümmü Habibe, bu yeni odacıkta bir süpürge bulmuş, yanında bulunan köle ile iş bölümü yaparak odayı temizledikten sonra güzel kokularla kokulandırarak kıldan yapılmış bir yaygıyla da tefriş etmişti. Akşamleyin Peygamberimiz, Ümmü Habibe'nin odasına gelince, güzel bir koku hissetmiş ve içinin güzelce donatıldığını da görünce: "Kureyş kadınları etrafı döşeyen, medenî kadınlardır. Bedevî değillerdir." buyurarak ona iltifatta bulunmuştu. Bu sözleri ile Efendimiz onu takdir ederek bir erkeğin eşinin yaptıklarını görmesi ve onu zaman zaman takdir etmesi gerektiği dersini de hepimize vermiştir.

Muhacir Sahipsiz Değildir

Hicretin yedinci yılında meydana gelen bu hâdise, Ümmü Habibe'nin Allah yolunda başına gelen her şeyi iman, teslimiyet, tevekkül ve sabır içinde şükürle karşılamasının bir mükâfatı idi. Allah için hicret edenler şunu hiç unutmamalıdır ki, muhacir hiçbir zaman yalnız değildir. Onun sahibi, onun koruyucusu ve yardımcısı Allah'tır. Bu hakikat, Kur'ân-ı Hakîm'de Peygamber Efendimiz'in hicreti üzerinden bize şöyle ifade edilmektedir. "Eğer Siz Peygamber'e yardımcı olmazsanız, Allah vaktiyle O'na yardım ettiği gibi yine yardım eder. Hani kâfirler O'nu Mekke'den çıkardıklarında, iki kişiden biri olarak (Sevr) mağarasında iken arkadaşına: 'Sen hiç tasalanma, zîrâ Allah bizimle beraberdir.' diyordu." *(Tövbe, 9/40)* Bu müjde Nahl Sûresi'nde de, muhacirlere şu şekilde verilmektedir: "Bundan sonra şunu bil ki: Şüphesiz ki senin Rabbin, mihnet ve işkenceye, zulme ve baskıya uğradıktan sonra mücahede edip sabreden, ardından da hicret edenlerle beraberdir. Evet, Rabbin onların bütün bu güzel hareketlerine karşılık elbette onları bağışlayıp ihsanda bulunacaktır. Çünkü O gafurdur, rahîmdir." *(Nahl, 16/110)* Ümmü Habibe Validemiz, Hakk'ın kendisini gördüğüne ve koruduğuna inanıyor ve bunun âlem-i şehadette tezahürünü bekliyordu. O sonsuz rahmetin nasıl tecelli edeceğini belki bütün sahabe-i kiram efendilerimiz de bekliyordu. Ümmü Habibe acaba ne yapacak, tek başına bir kız çocuğuyla yâd ellerde nasıl hayatını devam ettirecekti? "Zulme mâruz kaldıktan sonra Allah uğrunda hicret edenleri, elbette dünyada güzel bir yere yerleştiririz. Âhiret mükâfatı ise daha büyüktür. Bunu bir bilselerdi!" *(Nahl, 16/41)* âyetinde müjdelenen "güzel yer" onun için neresi olacaktı? Ümmü Habibe (r. anhâ) buna inanıyor ve bir gün en güzel takdirin gerçekleşeceğini biliyordu. Rahmeti sonsuzun hakkında vereceği hükmü de bekliyordu. Sonuçta gerçekten âyette müjdelenen hakikat gerçekleşmiş, Allah (cc), onu dünyada yerleşebileceği yerlerin en güzeli Peygamber Efendimiz'in hücre-i saadetlerinden birine yerleştirmişti. Başlangıcı itibarıyla hakkında şer gibi gelişen olaylar silsilesi onu büyük bir hayra ulaştırmıştı. Yaşadıkları sadece onun için değil bütün Müslümanlar için hayra giden kapıların açılmasına vesile olmuştu.

Ümmü Habibe'nin Evliliğiyle Gelen Hayır

Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesiyle "…Olur ki hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Olur ki sevip arzu ettiğiniz bir şey sizin için şerli olur. Gerçeği Allah bilir, siz bilmezsiniz." *(Bakara, 2/216)* Hakkımızda şer gibi gözüken her olayda veya olaylar zincirinde mutlaka bugün veya yarın anlayabileceğimiz iç içe pek çok hayırlar da vardır. Bu evlilikle, yaban ellerde bir kız çocuğuyla ortada kalan bir kadına sahip çıkılmıştı. Ümmü Habibe, Peygamberimiz'e eş olmakla bütün müminlerin annesi olma unvanını almıştı. İkinci olarak bu evlilikle Peygamberimiz Sallallâhu Aleyhi ve Sellem, o güne kadar henüz Müslüman olmamış, İslâm'ın ve Müslümanların azılı düşmanlarından olan Ebû Süfyan'a damat olmuştu. Efendimiz'in evlilik yoluyla kurduğu bu akrabalığı, karşı tarafın bütünüyle görmezlikten gelmesi mümkün değildi. Ebû Süfyan her ne kadar müşrik de olsa bir babaydı. Bir anne ve baba yüreği, kızının hayatına, yuvasının yıkılışına veya yeni bir yuva kurmasına bütün bütün ilgisiz kalamazdı. İşte Peygamber Efendimiz'in bu stratejik kararı ve bu istikametteki adımı, beklenen meyveyi vermişti. Ebû Süfyan'ın Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara olan kin ve düşmanlığı bir nebze de olsa kırılmaya başlamıştı. Bu evlilikten sonra Ebû Süfyan, Efendimiz Aleyhisssalâtü Vesselâma ve Müslümanlara karşı yavaş yavaş yumuşamaya başladı. Bu mülâyemetin ilk sinyallerini Ebû Süfyan, evlilikten haberi olduğu anda vermişti. Kızının kendisine danışmadan düşmanıyla evlenmesinden dolayı Ebû Süfyan'ın kızması beklenirken, aksine onun bir bakıma memnuniyetini ifade edecek şekilde değerlendirdiğini görmekteyiz: "Bu evlilik tenkit edilemeyecek denk bir evliliktir."[8] Nitekim bu evliliğin karşı düşman cephenin yumuşamasına vesile olacağı[9] âyet-i kerimede de müminlere müjdelenmişti: "Umulur ki Allah, sizinle düşmanlarınız arasında bir sevgi ve yakınlık kurar. Çünkü Allah her şeye kadirdir. Allah gafurdur, rahimdir." *(Mümtehine, 60/7)*

Hz. Peygamber Efendimiz ile dört yıl evli kalmış olan Hz. Ümmü Habibe, Rasûlüllah'ın vefatından sonra otuz dört yıl zâhidane bir hayat yaşadı. O, Peygamberimiz'in diğer hanımları gibi herkes tarafından sevgiyle karşılanır saygı ile ağırlanırdı. Onun bu şerefli konumundan kardeşi Hz. Muaviye de istifade etmiş, "müminlerin dayısı" diye isimlendirilmiştir.

Hz. Ümmü Habibe Anamız, kardeşi Muaviye'nin hilâfeti *(40-69/661-680)* döneminde yetmiş yaşında iken, hicretin kırk dördüncü senesinde Medine'de vefat etmiştir.[10] Allah (cc) bizleri, hem ilk iman edenler arasında yerini almış hem iki hicretle şereflenmiş hem de Kâinatın Efendisi Hz. Muhammed Mustafa'ya (sallallâhu aleyhi ve sellem) eş olarak "müminlerin anası" unvanını almış, başlangıcı itibarıyla mustarip sonu itibarıyla bahtiyar bu validemizin şefaatine nail eylesin.

* Araştırmacı-Yazar
skuzu@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Habeşistan'a hicret eden kadınlar arasında Peygamberimiz'in kızı Rukayye ve Hz. Hatice Validemiz'in vefatından sonra ikinci evliliğini yapacağı Sevde binti Zem'a da vardı. Diğer kadın sahabiler ve çocukları için bkz., İbn Hişam, IV/14-16.
2. Bkz., İbn Sa'd, Tabakatü'l-Kübra, VIII/96
3. Bkz., İbn Hacer, el-İsabe, IV/305; İbn Sa'd, VIII/97
6. Bkz., İbn Sa'd, VIII/98
7. İbn Hişam, Sîre, IV/3
8. İbn Sa'd, VIII/99; İbn Hacer, el-İsabe, IV/306
9. İbn Sa'd, VIII/99; İbn Kesir, es-Sîre, III/273; İbn Hacer, el-İsabe, IV/306
10. İbn Sa'd, VIII/100; el-İsabe, IV/307

YENİ ÜMİT
Ocak / Şubat / Mart - 2010 / 87

IŞIK YAYINCILIK. TİC. A.Ş. ADINA SAHİBİ
M. Talat KATIRCIOĞLU
GENEL KOORDİNATÖR
Dr. Ergün ÇAPAN
SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Selçuk CAMCI
İDARİ MERKEZ
İstanbul
YAYIN TÜRÜ
Yaygın Süreli
GÖRSEL YÖNETMEN
Engin ÇİFTÇİ
GRAFİK - TASARIM
Sinan ÖZDEMİR
YAYIN VE İLETİŞİM ADRESİ
Kısıklı Mah. Meltem Sk. No: 5 Üsküdar / İSTANBUL
Tel: 0 (216) 318 10 00 - Faks: 0 (216) 422 41 40

MÜŞTERİ HİZMETLERİ
444 0 361
Tüm GSM operatörlerinden dakikası 1 SMS/kontör Sabit telefondan 0216 alan kodu eklenerek aranabilir.
(Her türlü abonelik işlemleriniz için arayabilirsiniz.)

Yurtiçi abone bedeli, 04.12.2009 - 30.01.2010 tarihleri arası abone kampanyası olup bu süre içerisinde abone fiyatı 20 TL'dir. Yurtdışı abone bedeli, 1. Grup Ülkeler (Avrupa, Orta Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri) 12 €, 2. Grup Ülkeler (Uzak Doğu, Amerika, Güney Afrika ve Pasifik ülkeleri) 18 $, 3. Grup Ülkeler (Avustralya ve Yeni Zelenda) ise 20 $'dır. Abone olmak isteyenlerin abone bedelini; Işık Yayıncılık. Ticaret A.Ş. adına, her PTT şubesinden; 556 8324 nolu Posta çeki hesabına veya Bank Asya Anadolu Kurumsal Şubesi'nin; TL olarak, TR870020800094000540530040 (54053-40) numaralı, $ olarak, TR600020800094000540530041 (54053-41) numaralı, € olarak TR330020800094000540530042 (54053-42) numaralı hesabına yatırıp, dekontun fotokopisini, açık isim, adres ve telefon bilgileri ile hangi sayıdan itibaren abone olacaklarını belirten bir yazı ile abone merkezimize posta veya faks ile bildirmeleri yeterlidir.

ABONE VE DAĞITIM MÜDÜRLÜĞÜ
Bulgurlu Mh. Bağlar Cd. No: 5 Üsküdar / İSTANBUL
P.K. 95 Üsküdar / İSTANBUL Tel: (0 216) 444 0 361
Faks: (0 216) 522 11 78
AVRUPA DAĞITIM
WORLD MEDIA GROUP AG- İsmail Küçük
Adres: SPRENDLINGER LANDSTR. 107-109, 630 69 OFFENBACH am MAIN
Müşteri Hizmetleri: 0049 69 300 34 111-112
Dağıtım Telefonu: 0049 69 300 34 103 Fax: 0049 69 300 34 105
dergiler@worldmediagroup.eu - dagitim@eurozaman.de
BASILDIĞI YER
Çağlayan A.Ş. Gaziemir/İZMİR
Tel: 0 232 252 20 97 Faks: 0 232 252 21 00
BAYİ DAĞITIM
DPP A.Ş.
BASIM TARİHİ
Aralık 2009
E-MAIL - WEB
www.yeniumit.com.tr • yeniumit@yeniumit.com.tr
Fiyatı: KDV Dahil 5,00 TL

YAYIN İLKELERİ
- Gönderilen yazıların yayımlanmasına Yayın Kurulu karar verir.
- Yayımlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yazılar 2500 kelimeyi geçmemelidir.
- Türkçeyi kullanmada itina gösterilmelidir.
- Faydalanılan kaynaklar, metin içerisinde.. meselâ, (Yazır 1983, 2: 560) gibi, yazarın soy ismi, kitabın yayın tarihi, varsa cilt ve sayfa numarası ile kısaca verilmeli, daha sonra, yazının sonunda liste hâlinde açık olarak belirtilmelidir. Kitap isimleri italik yazılmalıdır.
- Yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.
- Dergimizdeki yazılar, başka yerlerde kaynak gösterilerek yayımlanabilir.
- Yayımlanan yazılar için te'lif ücreti ödenir.

İÇİNDEKİLER

Dinî İlimler ve Kültür Dergisi

İnananlar ve gerçeğin yolunda olanlar için, mutlak huzursuzluk asla bahis mevzuu değildir. Onlar her rahatsızlık ve tedirginliğin arkasında dahi bir ümit ve emniyet bişareti alır ve hâdiseleri gülerek karşılarlar.

YAYSAT NO: 2010/1

ISSN 1300 - 2554

FİYATI: 5.00 TL